

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra historie

**DĚJINY KRNOVSKÉ ŽIDOVSKÉ KOMUNITY
V LETECH 1918 – 1945**

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2019

Vypracoval: Bc. Jakub Strýček

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jana Burešová, Csc

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně, a to pouze na základě pramenů a literatury uvedených v Seznamu použitých pramenů a literatury

Bc. Jakub Strýček

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Prof. PhDr. Janě Burešové, Csc. za pomoc, cenné rady a připomínky při vedení této diplomové práce a především pak za trpělivost s mou osobou. Mé díky patří rovněž členům sdružení Krnovská synagoga za poskytnuté materiály, všem pracovníkům všech níže zmíněných archivů za ochotu při mém výzkumu. V neposlední řadě pak nejvíce děkuji mé rodině za podporu během studia.

Obsah

ÚVOD	6
1. Prameny a literatura.....	8
1.1. Prameny.....	8
1.2. Literatura	9
I.....	14
2. Počátky moderní krnovské židovské komunity.....	14
II.....	18
3. Krnovští židé v meziválečném Československu 1918 - 1938	18
3.1. Základní charakteristika krnovské židovské komunity v letech 1918 - 1938	18
3.2. Židovská náboženská obec v Krnově – oficiální představitel krnovské židovské komunity v letech 1918 - 1938	22
3.2.1. Volby do židovské náboženské obce Krnov.....	23
3.2.2. Rabín David Rudolfer jako ústřední postava ŽNO Krnov	26
3.2.3. Další zaměstnanci ŽNO Krnov	30
3.3. Spolkový život krnovských židů	31
3.3.1. Židovské spolky	31
3.3.2. Účast židů v nežidovských spolecích.....	35
3.4. Krnovští židé jako významný ekonomický faktor města	38
III.....	41
4. Přelomový rok 1938 a krnovští židé.....	41
4.1. Vzrůstající nacionalistické tendence v pohraničí – hlavní faktor hromadného odchodu židů z města.....	41
4.2. Krnovští židé pod správou wehrmachtu a zásahových komand.....	44
4.3. Křišťálová noc v Krnově	48
IV.....	53
5. Rozdělení krnovské židovské komunity.....	53
5.1. Židé v Krnově v letech 1938-1945.....	53
5.1.1. Evidence židů a vývoj restriktivních opatření	53
5.1.2. Zrušení židovských spolků, arizace židovského majetku.....	55
5.1.3. Další vývoj událostí v Krnově.....	57
5.2. Krnovští židé v protektorátu a zahraničí (1939-1945).....	63
5.3. Specifikum židovských míšenců v Krnově	65
5.3.1. Případ Ernst Grünspan.....	67
5.3.2. Případ Edeltraud Lubliner	68
5.3.3. Případ rodiny Schlosser.....	70

6. Krnovští židé a šoa	72
6.1. Dva aspekty šoa jako důkaz různorodosti osudů krnovských židů	72
6.1.1. Rumbulský masakr – příběh rodiny Borochowitz.....	73
6.1.2. Specifikum nacistických tranzitních ghatt lublinského distriktu Generálního gouvernementu a krnovští židé.....	74
6.2. Pokus o stanovení počtu obětí šoa z řad krnovské židovské komunity	78
7. Svítání na lepší časy? Stručný nástin poválečného vývoje.....	84
Závěr.....	86
Seznam pramenů a literatury:.....	90
RESUMÉ.....	98
PŘÍLOHY	100

ÚVOD

Dějiny regionálních židovských komunit se těší čím dál tím většímu zájmu ze strany badatelů i laické veřejnosti. Zároveň si však můžeme povšimnout, že z hlediska pokročilosti v bádání této problematiky panují nerovnoměrnosti ve stavu výzkumu. Některým židovským obcím byla již věnována určitá pozornost, jiné na komplexní zpracování čekají.

Stav bádání nad tématem dějin krnovské židovské komunity v období let 1918-1945 lze zařadit do první ze zmíněných kategorií. Do nedávné doby bylo možné dozvědět se informace o jejich dějinách, v námi reflektovaném období, pouze z několika málo zdrojů. Velké zásluhy na „znovuobjevení“ této problematiky lze bezpochyby připsat členům sdružení Krnovská synagoga. Nyní, již více než 17 let od vydání jejich zajímavé monografie¹, je situace o dost lepší. I přesto si myslím, že stav dosavadního výzkumu není uspokojivý. V již vzniknuvších pracích, jejichž primárním zaměřením však nejsou dějiny židovské komunity v námi reflektovaném období², byla některým aspektům věnována jen malá pozornost, či zůstaly nedostatečně využity. Již výše uvedené tedy bylo, společně s dlouhodobým zájmem o problematiku, datující se do gymnaziálních let, hlavním důvodem pokusit se pojednat o dějinách krnovské židovské komunity v letech 1918-1945.

Výklad práce je uchopen chronologicky a vymezen dvěma mezníky - první představuje vznik samostatného Československa, druhý pak konec druhé světové války. Z hlediska struktury je pak rozdělena do čtyř logických celků. První z nich představuje stručný nástin dějin komunity (se zvláštním zřetelem na konstituování její moderní podoby) do roku 1918. Obsahem druhého je pak podrobný popis a analýza jednotlivých aspektů její meziválečné existence. Třetí je demonstrován rokem 1938, který znamenal přelom v existenci a dějinách komunity. Konečně poslední je vymezen roky 1939 – 1945 (s případnými

¹ STEJSKAL, Jan: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002.

² Dosud neexistuje komplexní monografie věnující se pouze dějinám krnovské židovské komunity v námi reflektovaném období. Nejblíže k ní má již výše zmíněná monografie, ta však pojednává o dějinách (nejenom) krnovských židů od prvních zmínek až po dobu těsně předcházející její vydání.

logickými přesahy), značící závěrečnou negativní fázi v jejím vývoji. Obsahem těchto celků jsou pak jednotlivé aspekty, které pomáhají k jejich lepšímu pochopení. Za hlavní cíl magisterské diplomové práce si autor určil důkladně popsat a analyzovat tyto jednotlivé aspekty ve vývoji krnovské židovské komunity a vytvořit tak kompletní obraz jejich dějin v jím reflektovaném období.

1. Prameny a literatura

1.1. Prameny

Stěžejními pro výzkum mé práce byly prameny uložené ve fondech *Státního okresního archivu Bruntál se sídlem v Krnově*. Fond *Okresní úřad Krnov* obsahuje velké množství informací k dějinám židovské komunity v letech 1918-1945. V první řadě to jsou výkazy o stavu členů ŽNO Krnov z let 1931-1938, dále informace o volbách do představenstva obce, obsahuje také výkazy o stavu ŽNO, které byly zasílány Moravskému zemskému úřadu v Brně, či záznamy z matriky krnovské židovské obce z let 1874-1938. Druhým důležitým fondem je pak *Archiv města Krnov*, ve kterém se dají nalézt nacistické seznamy židů z období okupace, dále pak seznamy a kartotéka židovských míšenců. Pro poznání počáteční fáze nacistické okupace města jsem využil především fond *Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov*.³

Další archivní výzkum jsem provedl v *Zemském archivu Opava*. Využil jsem zde především fondy *Úřadu vládního prezidenta*, z kterého jsem využil důležitá hlášení, týkající se židů v Krnově či průběhu represivních akcí. Fondy *Zemská vláda slezská Opava* a *Státní policejní úřad Krnov* pak obsahují důležité informace o židovských spolcích a jejich činnosti.

Výkazy o ŽNO Krnov jsou obsaženy i v *Moravském zemském archivu* ve fondu *Zemský úřad Brno*.⁴ Z brněnských archivů jsem dále využil *Archiv města Brno*, v jehož fondu *Policejní evidence občanů*, lze nalézt policejní přihlášky krnovských židů, kteří odešli po roce 1938 do Brna.⁵ Z dalších archivů pak nesmím opomenout *Archiv sdružení Krnovská synagoga*, ve kterém se nachází mnoho užitečných materiálů rozličného původu, především

³ V práci dále používám zkratku SOkAB. Při manipulaci s prameny z těchto fondů jsem se setkal hned s několika problémy. V první řadě to byla jejich neuspořádanost. Některé z pramenů se nacházely ve více kartonech, jiné pak v těch, ve kterých by se, podle bližších identifikací, nacházet neměly. Dále je pak potřeba zmínit torzovitost a nekompletnost dochovaného materiálu, který je nejvíce patrný na příkladě posledního z jmenovaných fondů.

⁴ Dále v textu používám zkratku MZAB, f. ZÚB, č. kart. 7592, inv. č. 1970, sign. B/40.

⁵ AMB, f. Pobytová evidence občanů, Brno, sign. Z1.

pak vzpomínky a dopisy pamětníků.⁶ V práci jsem, v omezené míře, využil materiálů i z jiných archivů.⁷ Při psaní své práce jsem použil i informace z různých databází.⁸ Cenné materiály jsem získal i od pamětníků (či jejich rodin).⁹

1.2. Literatura

V období let 1948–1989 a tehdy převládajícího a oficiálního komunistického narativu¹⁰ se problematika dějin krnovské židovské komunity v námi sledovaném období, především jeden z jejích aspektů, šoa¹¹, dostala na okraj badatelského zájmu. Oficiální dějiny se soustředily na vítězství nad německými okupanty, tematika židovské katastrofy byla odsunuta na vedlejší kolej, oběti války byly líčeny kolektivně, bez jakéhokoliv rozlišení. Minulá přítomnost krnovských židů navíc splývala v obecném povědomí s německým živlem. Opomíjenou se stala i krnovská synagoga, která byla nejprve proměněna ve sklad látek,

⁶ Nadále užívám zkratku ASKS. Jedná se o soukromý archiv sdružení Krnovská synagoga. Obsahuje množství materiálů různé povahy z archivů různých proveniencí. Nejsou však nějak seřazeny, rozhodl jsem se je, pro lepší orientaci, zařadit do pomyslného mnou koncipovaného fondu, který jsem nazval *Historie krnovské židovské komunity*.

⁷ Pro ilustraci osudu rodiny Borochowitz jsem využil materiály získané z *Lotyšského státního archivu*, při popisu tranzitních ghatt jsem využil vzpomínek uložených v *Archivu Státního muzea na Majdanku, Lublin (Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku*, dále užívám zkratku APMM, které jsem získal při bádání v rámci studijního pobytu (program ERASMUS) na Univerzitě Marie Curie-Skłodowské v Lublinu.

⁸ Především pak databázi obětí šoa památníku Yad Vashem (*The Central Database of Shoah Victim's Names*. In: <https://yvng.yadvashem.org/> [cit. 10. 3. 2019]); materiály projektu holocaust.cz (In: <https://www.holocaust.cz/> [cit. 10. 3. 2019]); projekty *JewishGen* (In: <https://www.jewishgen.org/> [cit. 10. 3. 2019]); *Geni* (In: <https://www.geni.com/> [10. 3. 2019]) a některých dostupných materiálů *United States Holocaust Memorial Museum* (In: <https://www.ushmm.org/> [10. 3. 2019]). Byl mi také umožněn přístup do databáze olomouckých židů ŽO Olomouc.

⁹ Osobní korespondence s Hugo Langschurem (syn dr. Siegmunda Langschura), Margarethe Baarovou (vnučka Ing. Josefa Baara) a Ernestine Lawrencowou (její babička byla sestrou krnovského rabína dr. Davida Rudolfera).

¹⁰ Zde vycházím ze Sniegoňovy koncepce narativů, viz: SNEGŮŇ, Tomáš: *Zmizelá historie. Holokaust v české a slovenské historické kultuře*. Praha 2017.

¹¹ V práci jsem se rozhodl upřednostnit a dále používat termín *šoa* před známějším a frekventovanějším *holocaustem*. Činím tak z důvodu, že výraz *šoa* (z hebrejštiny: „zničení, záhuba, zmar“) lépe definuje specifickou a jedinečnou „konečného řešení židovské otázky“ (jedná se o překlad dobového označení této události z hlediska německého nacionálněsocialistického režimu: „*Der Endlösung die Judenfrage*“). Termín *holocaust* (z řečtiny: „úplné spálení, celopal“) ve svém širším významu reflektuje nikoliv pouze samotné systematické vyvražďování židů, ale i perzekuci a zabíjení příslušníků všech etnických, náboženských a politických odpůrců nacistického nacionálněsocialistického režimu – např.: politických odpůrců (komunistů a sociálních demokratů), příslušníků církví (např.: Svědků Jehovových), tělesně či mentálně postižených, homosexuálů, Romů, Poláků či občanů států Sovětského svazu. Toto pojetí bylo vlastní například Simonu Wiesenthalovi. Dokonce se kvůli svému širokému humanistickému přístupu setkal s odporem ze strany židů a dostal se do konfliktu především s Elie Wieselem. (SEGEV, Tom: *Simon Wiesenthal. Skutečnost a legenda*. Praha – Litomyšl 2012, s. 300). Více k problematice viz například: BARŠA, Pavel: *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha 2011).

později zde byl umístěn archiv. Místní židovský hřbitov chátral a byl poničen vandaly, nejvíce pak v 80. letech 20. století.

Jak již bylo napsáno výše, dosud neexistuje komplexní monografie věnující se pouze a výhradně námi vymezené problematice Nejvíce se jí blíží *Otisky poutníka Ahasvera*¹². Jedná se o práci členů Občanského sdružení Krnovská synagoga, a z části také historiků, z nichž nelze opomenout Milana Myšku. Cílem publikace bylo zmapovat dějiny židovské komunity od prvních zmínek až do přelomu dvou milénií. Do oblasti jejího zájmu nespadal pouze Krnov samotný. Určitý prostor byl věnován židovské komunitě v Osoblaze, a také v Budišově nad Budišovkou. Informace o období let 1918–1945 jsou v knize rozmístěny v několika tematických celcích. Lze je najít především v kapitolách *Historie židovské obce v regionu Krnov a Bruntál* a *Poznámky k historii krnovských židů*. První z nich začíná chronologickým popisem dějin krnovského židovského osídlení. Létům 1938–1945 je zde věnováno pouze několik stran. Po výčtu následují podkapitoly o nejvýznamnějších židovských rodinách, zajímavých architektonických památkách, a také část se vzpomínkami přeživších, či potomků rodin, jejichž další členové během šoa zahynuly. Právě i v těchto podkapitolách je možno najít, leckdy významné informace. Z tohoto důvodu kapitola působí, dle mého názoru, nekonzistentně a roztržitým dojmem, významné údaje se tak mívají účinkem. Domnívám se, že by, z hledisek strukturace textu i tematičnosti samé, bylo vhodnější rozdělení do více kratších kapitol. Ta s názvem *Poznámky k historii krnovských židů* je pouze jakýmsi doplněním kapitoly předešlé. I přes tyto výtky znamenala monografie skutečný přelom v bádání této problematiky. Za nepochybný přínos lze autorům přiznat shromáždění právě již výše zmíněných vzpomínek, a rovněž vytvoření jmenného seznamu židovských obyvatel v roce 1938, připojenému na závěr monografie.

¹²STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002.

Určitým aspektům dějin krnovské židovské komunity v letech 1918-1945 se věnují i další příspěvky. Zde mohu zmínit studie Jana Stejskala – o osudech židovské komunity v Krnově a o historii krnovské synagogy.¹³ Osudy dvou rabínů Rudolferů, Mosese a Davida, z nichž druhý jmenovaný byl třetím a zároveň posledním krnovským rabínem, se zabýval Jiří Fiedler.¹⁴ Židovskými spolky (nejen) v Krnově se zabýval Pavel Šrámek.¹⁵ O krnovské odnoži spolku „Schlaraffia“ pojednávají článek a monografie Helwiga Gebauera.¹⁶ Likérkami (těmi židovskými) se zabýval Petr Pavel.¹⁷ Cenným příspěvkem k problematice židovských míšenců je článek Jana Dvořáka o životním příběhu „židovského míšence“ Ernsta Grünspana¹⁸. Osudu Jana Kurta Behra se věnoval Petr Andrl.¹⁹ Důležitými pracemi pro poznání dějin komunity do roku 1918 jsou příspěvky Janusze Spyry.²⁰

Problematiku krnovské židovské komunity nelze zkoumat odděleně, proto je nezbytné zařadit její dějiny do širších souvislostí. Velice přínosným a významným příspěvkem jsou pak v tomto případě práce Jana Dvořáka²¹, který se ve svých vynikajících monografiích zabýval

¹³ STEJSKAL, Jan: *Historie synagogy v Krnově 1871–2004*. In: Židé a Morava: sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 3. listopadu 2004. Kroměříž 2005, s. 171–177; TÝŽ: *Osudy židovské komunity v Krnově*. In: Židé a Morava: sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 12. listopadu 2003. Kroměříž 2004, s. 162–170.

¹⁴ FIEDLER, Jiří: *Moses a David Rudolferovi, rabíni v Osoblaze a Krnově*. In: Židé ve Slezsku. Český Těšín 2001, s. 153–157.

¹⁵ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001.

¹⁶ GEBAUER, Helwig: *V Schlaraffské říši Carnovia v Krnově*. *Vlastivědné listy*, 19, 1993, č. 1, s. 14–17. Týž: *Reichsgeschichte des Hohen Reyches Carnovia (159) von a. U. 47 bis 79*. Erlangen 1992

¹⁷ PETR, Pavel: *Výrobní likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. Opava 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce). Viz také studie: Týž: *Výrobní likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea. Bruntál 2004, s. 49–70; Týž: *Odras existence krnovské likérky Pollak ve sbírkách bruntálského muzea*. In: Sborník bruntálského muzea 2007. Bruntál 2007.

¹⁸ DVOŘÁK, Jan: *A. Grünspan. Žid odsouzený komunisty za propagaci fašismu*. In: Maskil, 12, 2013, č. 10–11, s. 18–21.

¹⁹ ANDRLE, Petr: *Žid, který již nechtěl být Kurtem*. In: http://neviditelnypes.lidovky.cz/osobnost-zid-ktery-jiz-nechtel-byt-kurtem-fiq-/p_kultura.aspx?c=A120816_231449_p_kultura_wag [cit. 20. 3. 2019].

²⁰ SPYRA, Janusz: *Židé ve starém Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea 2000. Bruntál 2000; Týž: *Židé ve starém Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea 2000. Bruntál 2000; Týž: *Židé v rakouském Slezsku (1742–1918). Nástin dějin*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001; *Z historie židovské komunity v Krnově v letech 1848–1918*. In: Sborník bruntálského muzea 2001. Bruntál 2001; *Żydzi na Śląsku Austriackim (1742–1918). Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*. Katowice 2005.

²¹ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918–1945*. Opava 2009; Týž: *Židé v českém Slezsku v době okupace 1938–1945*. Opava 2015.

problematikou regionálních židovských komunit v opavském, respektive českém Slezsku v období let 1918-1945, určitý prostor věnoval i komunitě krnovské. K lepší znalosti poměrů a postavení židů v opavském vládním obvodu, šířeji pak v Říšské župě Sudety, lze například využít práce Ludomíra Kocourka²² či Heleny Krejčové.²³ Cenné informace o osudech židů v opavském vládním obvodu během let 1938–1945 lze najít ve studiích Mečislava Boráka.²⁴ Vybrané informace z měsíčních hlášení opavského vládního prezidenta edičně uspořádal Josef Orlík.²⁵ Nepochybným přínosem jsou i práce Marie Gawrecké²⁶ Josefa Bartoše²⁷ či Markéty Lhotové.²⁸ Důležité informace k námi sledované problematice lze nalézt i v pracích německých historiků. Zde nesmím opomenout vynikající monografii Jörga Osterloha²⁹, věnující se nacionálněsocialistickému pronásledování židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945. Přínosnými jsou i příspěvky, zabývající se dějinami Říšské župy Sudety – monografie Ralfa Gebela³⁰, či studie Volkera Zimmermanna.³¹

²²KOCOUREK, Ludomír: *Několik poznámek k postavení židů v Sudetské župě 1938–1945*. In: *Židé v Sudetech/Die Juden im Sudetenland*. Ed. Anton Otte. Praha 2000, s. 204–209; Týž: *Okupované pohraničí a holocaust*. In: *Historie okupovaného pohraničí 12*. Ústí nad Labem 2006, s. 73–170.

²³KREJČOVÁ, Helena: *Židovská komunita v Sudetech a její osudy po Mnichovu*. In: *Židé v Sudetech*. Praha 2000, s. 129–139.

²⁴BORÁK, Mečislav: *Wydarzenia „nocy kryształowej a ichodźwień na terenach Czechosłowacji*. In: *Colloquium Opole 98 – 60 rocznica pogromu Żydów w Niemczech*. Opole 2000, s. 49–60; Týž: *Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938–1945)*. In: *Židé ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 142–152; Týž: *Prameny k transportům z opavského obvodu Sudetské župy do Terezína*. In: *Terezínské listy*, č. 33, 2005, s. 36–43.

²⁵ORLÍK, Josef (ed.): *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940–43*. Ostrava 1961.

²⁶GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1918–1938*. Opava 2002; Táž: *Československé Slezsko mezi světovými válkami*. Opava 2004.

²⁷BARTOŠ, Josef: *Bruntálsko v rámci vládního obvodu Opava 1938–1945*. In: *Sborník bruntálského muzea 1*. Bruntál 1998, s. 14–21; Týž: *Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava) 1938–1945*. In: *Historie okupovaného pohraničí 2*. Ústí nad Labem 1998, s. 7–24; Týž: *Struktura obyvatelstva v tzv. Východních Sudetech v letech 1938–1945*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 20*. Olomouc 1979, s. 113–128.

²⁸LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Liberec 2013; Táž: *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*
²⁹OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Praha 2010

³⁰GEBEL, Ralf: *„Heim ins Reich!“ Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938–1945)*. München 1999

³¹ZIMMERMANN, Volker: *Pachatelé a přihlížející*. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha 1999, s. 129–149; Týž: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v Říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001.

Z prací věnujících se dějinám města Krnov nelze především opomenout nejnovější monografii krnovského historika Vladimíra Bluchy³². K námi sledované problematice však lze v ní nalézt pouze střípky informací.

³²BLUCHA, Vladimír: *Krnov. Město mezi dvěma řekami*. Krnov 2007.

I.

2. Počátky moderní krnovské židovské komunity

Počátky židovského osídlení v Krnově lze nejspíše datovat do konce 13. století.³³ Vůbec první zmínkou o židech v Krnově je pak dokument z roku 1386, sepsaný před městskou radou Krnova, který uvádí bez udání pramene Gottlieb Bierman.³⁴ Následné období rozkvětu komunity skončilo vyhnáním židů z Krnovského knížectví v roce 1535.³⁵ V následujících stoletích, tedy 17. a 18., žily v Krnově jen jednotlivé židovské rodiny na zvláštní lichtenštejnská povolení, jednalo se o tzv. dvorské židy. Z dochovaných zpráv víme, že pracovali například jako nájemci knížecí palírny kořalky, či prodejci tabáku. Byli velice ekonomicky zdatní a přinášeli svému pánovi značný zisk, byli však značně neoblíbení u místních obyvatel a stali se aktéry mnoha konfliktů.³⁶

Počátky novodobého židovského osídlení v Krnově lze klást nejspíše ke konci 20. let 19. století, kdy z nedaleké přelidněné židovské komunity v Osoblaze přišli do Krnova Jakob Goldberger a Josef Löwy.³⁷ Tento trend pokračoval i ve 30. a 40. letech 19. století, kdy došlo k masivnímu přesídlení židů z Osoblavy do dalších míst Slezska, často pak právě do Krnova.³⁸ Přelomem se pak pro nově vznikající židovskou komunitu v Krnově stal revoluční rok, který přinesl vznik občanské společnosti a osobám izraelského vyznání zrovnoprávnění. Před rokem 1848 bydlelo v Krnově pět židovských rodin, o dvanáct let později již sedmnáct. Mezi prvními rodinami, které si v Krnově koupily dům, patřily ty Wolfa Schulhabera,

³³ SPYRA, Janusz: *Židé ve starém Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea 2000. Bruntál 2000, s. 15.

³⁴ BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Troppau 1874, s. 447-448.

³⁵ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 12. Srov.: SPYRA, Janusz: *Židé ve starém Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea 2000. Bruntál 2000, s. 17; Týž: *Židé v rakouském Slezsku (1742-1918). Nástin dějin*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 8.; KUČA, Pavel: *Abrahám Hirsch a Elisabeth Husserl. Dva židovské osudy v raněnovověkém Krnově*. Brno 2001 (nepublikovaná seminární práce).

³⁶ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 13-19.

³⁷ SPYRA, Janusz: *Z historie židovské komunity v Krnově v letech 1848-1918*. In: Sborník bruntálského muzea 2001. Bruntál 2001, s. 43.

³⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovská obec v Osoblaze*. Olomouc 1995, s. 5.

J. Goldbergera a Nathana Fleischmanna.³⁹ V roce 1853⁴⁰ byl v Krnově ustaven náboženský spolek, který byl později, v letech 1876 – 1877 přeměněn na samostatnou židovskou náboženskou obec – Israelitische Kultusgemeinde Jägerndorf.⁴¹ Do vzniku samostatného Československa měla obec dva rabíny, Anselma Anschlowitze (ve funkci od 1872)⁴² a od roku 1907 Davida Rudolfera.⁴³ V letech 1870 – 1871 byla v Krnově, na dnešní Soukenické ulici (tehdejší Tempelring), vystavěna, na základě návrhů architekta Ernsta Latzela synagoga, které se nejčastěji říkalo Templ.⁴⁴ O dva roky později zřídila ŽNO Krnov vlastní hřbitov, na dnešní Opavské ulici, při úpatí kopce Cvilína.⁴⁵

Prosperita a expanzita krnovské židovské komunity se projevila i ve sféře ekonomické a kulturní. V Krnově začínaly vznikat nejstarší židovské firmy. Jejich zakladatelé se orientovali především na textilní průmysl, značné procentuální zastoupení měli i při výrobě likérů. Mezi prvními byly v Krnově založeny například likérka Adolfa Pollaka (1854), podnik na výrobu soukenného zboží Geiringer a Reitlera (1862), či pletárna Sigmunda Löwyho (1874).⁴⁶ Dalším zlomem se stal rok 1867, židé se dočkali rovných práv, včetně práva na spolkový život. Zásadními se staly zákon o právu spolčovacím, číslo 134/1867 ř. z., a zákon o právu shromažďovacím, číslo 135/1867 ř. z. Výrazně a dlouhodobě ovlivnily spolkový život v Rakousku – Uhersku, a rovněž také v nástupnických státech. Oba zákony se později staly

³⁹ SPYRA, Janusz: *Z historie židovské komunity v Krnově v letech 1848-1918*. In: Sborník bruntálského muzea 2001. Bruntál 2001, s. 43.

⁴⁰ Týž: *Żydzi na Śląsku Austriackim (1742-1918). Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*. Katowice 2005, s. 168.

⁴¹ Týž: *Z historie židovské komunity v Krnově v letech 1848-1918*. In: Sborník bruntálského muzea 2001. Bruntál 2001, s. 48.

⁴² Anselm Anschowitz nemohl vystupovat jako obecní rabín, a to z toho důvodu, že nedokončil středoškolské ani vysokoškolské vzdělání. Z formálního hlediska tedy vystupoval jako kazatel a učitel náboženství, status oficiálního rabína získal až po schválení zákona ze dne 21. 3. 1890 a na základě rozhodnutí krajského úřadu v Opavě z 16. 6. 1893, které mu umožnilo funkci vykonávat i bez patřičného vzdělání. (SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 55).

⁴³ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 98, inv. č. 709, sign. V/45, *Výkaz zaměstnanců židovské náboženské obce*.

⁴⁴ Podrobněji o krnovské synagoze viz: STEJSKAL, Jan: *Historie synagogy v Krnově 1871-2004*. In: *Židé a Morava XI*. Kroměříž 2005, s. 164-170.

⁴⁵ FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 93.

⁴⁶ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek XIII*. Olomouc 1994, s. 165-166.

součásti Prosincové ústavy (1867).⁴⁷ Jak správně poznamenává Blodigová⁴⁸, řada židovských spolků vznikla z iniciativy židovských náboženských obcí – především to pak byly podpůrné a vzdělávací spolky a spolky pohřebních bratrstev; dále poukazuje na propojenost židovských spolků s představenstvy náboženských obcí v dané lokalitě. Všechny tyto závěry jsou platné i pro židovské spolky vzniknuvší v Krnově. Prvenství mezi krnovskými spolky lze připsat místní pobočce „pohřebního bratrstva“ Chewra Kadischa (Israelitischer Krankenpflege und Beerdigungsverein in Jägerndorf) ustavenému 27. srpna 1879.⁴⁹ O něco později, přesněji pak 25. října 1885 svolali rabín Anselm Anshlowitz a předseda židovské náboženské obce v Krnově Leopold Weinreb setkání, při kterém byly položeny základy Židovského ženského spolku (Israelitischer Frauensverein).⁵⁰

Největšího procentuálního zastoupení dosáhla židovská komunita v roce 1890, kdy dosáhla počtu 570 osob, tedy 4 % všech obyvatel města.⁵¹ Zatímco počet obyvatel samotného Krnova díky rozvoji průmyslu, především pak toho textilního rostl (v roce 1880 11 792 obyvatel, v roce 1910 16 681)⁵², do vzniku samostatného Československa můžeme vysledovat pokles židovských obyvatel, například v roce 1910 to bylo již 459 osob, což bylo 2,8 % obyvatel města.⁵³ Pokles v početnosti byl zapříčiněn především migrací do větších měst, například: Ostravy, Brna, Prahy a Vídně, nelze vyloučit i emigraci několika jednotlivců do USA.⁵⁴

⁴⁷ BLODIGOVÁ, Alexandra: *Židovské spolky a legislativa*. In: KŘEŠŤAN, Jiří; BLODIGOVÁ, Alexandra; BUBENÍK, Jaroslav: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948*. Praha 2001, s. 7-8.

⁴⁸ Tamtéž, s. 9.

⁴⁹ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 90.

⁵⁰ RUDOLFER, David: *50 Jahre Israelitischer Frauenverein in Jägerndorf*. Jägerndorf 1935, s. 4.

⁵¹ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 22.

⁵² BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek XIII*. Olomouc 1994, s. 165.

⁵³ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 22.

⁵⁴ Tamtéž, s. 23.

První světová válka se dotkla i obyvatel Krnova. Celkově z okresů Krnov a Albrechtice bylo ve válečné službě asi 8 tisíc lidí, z nichž 1,5 tisíce zahynulo.⁵⁵ „Velké války“ se účastnili i členové krnovské židovské komunity. Místní noviny přinesly v červnu roku 1920 zprávu o návratu židovského vojáka Ernsta Pollaka z Ruska, zřejmě se jednalo o příslušníka československých legií.⁵⁶ S jistotou pak víme, že se války účastnili i někteří další členové meziválečné krnovské židovské komunity, např.: dr. Erwin Kunewälder⁵⁷, Arthur Schlosser⁵⁸ či Heiman Hatzkel Borochowitz.⁵⁹ Osm vojáků je rovněž pohřbeno na místním židovském hřbitově, nemusí však nutně jít o členy místní komunity, ale o vojáky původem z jiných regionů, kteří zemřeli na následky nemocí a zranění v krnovském lazaretu.⁶⁰

První světová válka přinesla do Krnova i záplavu lidí v jejich tradičním oblečení, symbolizujících nelichotivý obraz tzv. Ostjude. Měli ji na svědomí ortodoxní židé, uprchlíci z Haliče, prchající před ruskou ofenzivou na východě. V Krnově hledali pomoc u svých souvěrců. Celkem v Krnově pobývalo v roce 1916 okolo 1700 uprchlíků z Haliče, z nichž samozřejmě byla jen část židů.⁶¹ Někteří z nich se v Krnově i později usadili.⁶²

⁵⁵ BLUCHA, Vladimír: *Krnov. Město mezi dvěma řekami*. Krnov 2007, s. 133.

⁵⁶ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 22.

⁵⁷ SOKAB, f. Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov, *Spis dr. Erwin Kunewälder*.

⁵⁸ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25.

⁵⁹ Heiman Hatzkel Borochowitz bojoval v carské armádě, později se pravděpodobně přes zajatecký tábor dostal do Krnova.

⁶⁰ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 22.

⁶¹ BLUCHA, Vladimír: *Krnov. Město mezi dvěma řekami*. Krnov 2007, s. 133.

⁶² Například Jakob Seller s manželkou. V tomto případě jsem vycházel z údajů sčítacích operátů za rok 1921 pro město Krnov.

II.

3. Krnovští židé v meziválečném Československu 1918 - 1938

3.1. Základní charakteristika krnovské židovské komunity v letech 1918 - 1938

Ještě před konstituování nové československé státní moci se datuje existence tzv. provincie Sudetenland. Posledního říjnového dne 1918 oznámil v Opavě jménem městského Volksratu starosta Walther Kudlich ustavení státu Deutschösterreich a „svéprávné provincie Sudetenland“, o dva dny později slavnostně vyhlásil z balkonu opavského divadla vznik Sudetenlandu dr. Freissler.⁶³

Do nově vzniklé provincie Sudetenland bylo zařazeno i město Krnov, stejně tak i soudní okres stejného jména. Existence této provincie však byla záležitostí krátkodobou. Vedení Sudetenlandu si uvědomovalo neřešitelnost a neúnosnost dalšího vývoje a rozhodlo se kapitulovat. Armáda nově vzniknuvšího samostatného Československa postupně obsazovala území Sudetenlandu, do Krnova vstoupila 27. prosince 1918.⁶⁴ Případnému střetu Volkswehru s československým vojskem zabránil dr. Freissler, poukazující na nesmyslnost případného střetnutí.⁶⁵ O den později vydal starosta Krnova Johann Kienel výzvu k odevzdání zbraní občanů, zachování klidu a pořádku.⁶⁶

Zajímavou informaci uvádí Gawrecká: „opavské listy *Neue Zeit* a *Deutsche Presse* kritizovaly projevy národní lhostejnosti i údajnou intervenci několika opavských Židů, kteří se měli v Moravské Ostravě dožadovat, aby byla Opava obsazena československým vojskem

⁶³ GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1918-1938*. Opava 2002, s. 39-40.

⁶⁴ Tamtéž, s. 40 – 46

⁶⁵ Tamtéž, s. 47.

⁶⁶ BLUCHA, Vladimír: *Krnov. Město mezi dvěma řekami*. Krnov 2007, s.

co nejdříve.⁶⁷ Jaký byl vztah krnovských židů k provincii Sudetenland dosud nevíme, tato otázka vyžaduje do budoucna další bádání.

Krátká existence Sudetenlandu je důkazem, že nastolení nového samostatného československého státu se v pohraničí, a tedy i oblasti města Krnov, nerodilo lehce. Nově vzniknuvší Československo pokračovalo v pozitivním vývoji práv vůči menšinám a i té židovské přinášelo mnohé klady. Židé byli v novém státě považováni za plnohodnotné a plnoprávné občany, tato rovnoprávnost jim byla zaručena československými zákony.⁶⁸ Ochrana národních, náboženských a rasových menšin byla zakotvena i v Ústavní listině Československé republiky, schválené dne 29. 2. 1920, ta zaručovala, jak uvádí § 128: zákonnou rovnost rasovou, náboženskou a jazykovou; tyto rozdíly rovněž nebyly překážkou přístupu do veřejných služeb, k úřadům a hodnostem; jazyková rovnost umožňovala i svobodnou volbu jazyka ve sféře obchodní, soukromé, náboženské, tisku či veřejných shromáždění.⁶⁹ Dalším pozitivem byla i možnost volby židovské národnosti, jak píše Dvořák: „Pozice Židů v Československé republice byla jedinečná také tím, že Československo jako jediný stát v Evropě umožňovalo svým občanům uvést při sčítání lidu židovskou národnost. K židovské národnosti se zde dokonce mohl přihlásit teoreticky kdokoliv, záleželo pouze na jeho subjektivním přesvědčení a nemusel dokazovat znalost jednoho z židovských jazyků (jidiš či hebrejštiny), ani být členem židovské obce.“⁷⁰ V zapojení se do politického a společenského života židům tedy již nic nebránilo, navíc ani jejich etnický původ nebyl vnímán již tak ostře, asimilace dosáhla vysokých hodnot, počet ortodoxních židů klesal.

Nejinak tomu bylo i v případě krnovských židů. Drtivá většina členů komunity byla již zasimilovaná, z hlediska náboženství ve městě převládala mírnější forma mojžíšské víry, její

⁶⁷ GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1918-1938*. Opava 2002, s. 47.

⁶⁸ DVOŘÁK, Jan: *Židé v Opavském Slezsku 1918 – 1945*. Opava 2009, s. 25

⁶⁹ *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Hlava šestá, Ochrana menšin národních, náboženských a rasových*. In: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html [cit. 15. 3. 2019].

⁷⁰ DVOŘÁK, Jan: *Židé v Opavském Slezsku 1918 – 1945*. Opava 2009, s. 25

ortodoxnější formu snad praktikovala pouze úzká skupina židů z Haliče, kteří se usídlili v Krnově v době první světové války, kdy se do města dostali jako uprchlíci. Lze však předpokládat, že s postupem času i oni podlehlí většinovému trendu.

Pro stanovení přesného počtu židovských obyvatel v Krnově v meziválečném období můžeme vycházet z několika zdrojů, které však nejsou bez problému a zcela spolehlivé. Tím prvním jsou údaje získané z oficiálních sčítání lidu z let 1921 a 1930.⁷¹ Tato sčítání jsou již sama o sobě problematická, neboť v úvahu lze totiž vzít dvě různá kritéria – národnostní a náboženské. Problematika prvního tkví v tom, že se jen velmi málo židů přihlásilo k národnosti židovské, v případě Krnova však v drtivé většině k národnosti německé, částečně pak polské a pouze v několika případech k československé.⁷² Ani druhé hledisko není bezproblémové, jeho hlavní potíž spočívá v tom, že ne všichni židé se přihlásili k vyznání izraelskému. Část židů byla k náboženství indiferentní, další byla pokřtěna. Při pokusu o stanovení početnosti osob tvořících židovskou komunitu můžeme vycházet i z dochovaných ročních výkazů ŽNO v Krnově, zasílaných Zemskému úřadu v Brně. Na základě těchto údajů tedy můžeme říci, že se během období let 1918 – 1938 procentuální zastoupení židů v Krnově pohybovalo okolo 1%.⁷³

Ani z hlediska původu netvořili členové krnovské židovské komunity koherentní celek. Počátek příčiny této různorodosti lze spatřovat v již zmíněném vyhnání židů ze Slezska, jak již bylo řečeno, rozvoj původní židovské komunity byl přerušen a znovuobnoven až v polovině 19. století. Většina prvních obyvatel nově vzniklé, respektive znovuobnovené

⁷¹ Pro sčítání lidu z roku se nám ve SOkAB, se sídlem v Krnově dochovaly kompletní sčítací listy, pro rok 1930 ovšem tomu tak není. Ohledně dat získaných z druhého sčítání se tedy musíme spolehnout na zprostředkované údaje z různých statistických přehledů či monografií.

⁷² Jak vyplývá ze statistik sčítání lidu z roku 1921.

⁷³ První poválečný výkaz z roku 1919 nám udává, že se v obvodu ŽNO nacházelo 516 osob (z toho 120 poplatníků. Pro rok 1929 uvádí ŽNO Krnov již jen 346 osob (140 poplatníků), v roce 1933 to bylo 330 osob, v roce 1935 346 židů (130 poplatníků), podle posledního dochovaného výkazu pak 344 osob (130 poplatníků). Statistika sčítání lidu uvádí pro město Krnov z hlediska náboženského k roku 1921 378 osob, k 1930 pak 319. (BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek XIII*. Olomouc 1994, s. 164; SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 98, inv. č. 709, sign. V/45, *Výkazy o stavu ŽNO Krnov 1897-1922*; SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Výkazy o stavu ŽNO Krnov 1931-1938*; MZAB, f. ZÚB, č. kart. 7592 a 7593, inv. č. 1970, sign. B/40, *Výkazy o stavu ŽNO Krnov 1917-1934*).

obce, pocházela z nedaleké židovské komunity osoblažské, která trpěla značnou přelidněností.⁷⁴ Během následujících let se do Krnova začali stěhovat židé i z jiných míst. Na základě dochovaných pramenů můžeme konstatovat, že původ obyvatel meziválečné krnovské židovské komunity byl různorodý, pocházeli z různých míst Československa – například Ostravy, Prahy, Opavy; zahraničí – Rakouska, především Vídně, z dnešního území Slovenska či Haliče.⁷⁵

Tato diskontuita ve vývoji krnovského židovského osídlení měla za následek i to, že nově vzniklá komunita nevytvořila z hlediska geografického rozmístění uzavřený celek, tedy jakousi židovskou čtvrť. Krnovští židé byli rozptýleni po celém městě, nejvíce jich pak bylo soustředěno na tehdejších městských náměstích - Oberringu, Rathausplatzu, Schlossplatzu, Minoritenplatzu; dále pak v ulicích Benischer Strasse, Troppauerstrasse, Hauptstrasse a Tempelring.⁷⁶

Krnovští židé byli po celou existenci meziválečného Československa loajálními občany státu⁷⁷, těsně spjatými s německým živlem, ke kterému měli blízko historicky, kulturně i jazykově. Ústředním jazykem krnovských židů tedy zcela pochopitelně byla němčina, někteří ze členů komunity však ovládali také češtinu, o čemž svědčí vzpomínky

⁷⁴ KUČA, Pavel: *Abrahám Hirsch a Elisabeth Husserl. Dva židovské osudy v raněnovověkém Krnově*. Brno 2001 (nepublikovaná seminární práce).

⁷⁵ Pro údaje o místech narození jsem využil široké spektrum zdrojů, počínaje od sčítání lidu z roku 1921, přes archivní materiály sdružení Krnovská synagoga, dále pak údaje z Národního archivu v Praze (uložených v ASKS), či pozdějších nacistických seznamů.

⁷⁶ Zde jsem vycházel z dochovaných meziválečných adresářů pro město Krnov, viz: *Jägerndorfer Bezirksbote 1926-1927, 1929-1934*; PEYKER, Friedrich; KRAMLOWSKY, Alois: *Adressbuch der Stadt Jägerndorf Schlesien Č. S. R. Jägerndorf 1932; Vollständiges Adressen-Verzeichnis der Stadt Jägerndorf*. Jägerndorf 1929.

⁷⁷ O jejich kladném vztahu k Československu svědčí i pravidelné oslavování narozenin významných osobností státu. Jednoznačně největší popularitě se pak v řadách krnovských židů těšil Tomáš Garrigue Masaryk.

Adalberta Löwina.⁷⁸ Ničím výjimečným nebyla ani znalost dalších cizích jazyků, což potvrzuje Hugo Langschur.⁷⁹

I přes již zmíněné malé procentuální zastoupení patřili krnovští židé k elitě meziválečného Krnova. Z řad komunity vzešlo velké množství osob, které ve městě působilo jako právníci, lékaři, státní či soukromí úředníci, či jako profesori na krnovské reálce.⁸⁰ Zastoupeni byli i ve význačných pozicích různých krnovských podniků a firem.⁸¹ O jejich významu svědčí i následující údaj z roku 1932, podle které z 11 advokátů ve městě bylo 7 židů, z 9 odborných lékařů pak pět.⁸² Tato prosperita jim umožnila realizovat se i prostřednictvím různých nadací. Jednou z takových byla ta nesoucí jméno Adolfa a Rosy Grossových, která se rozhodla udělit stipendium ve výši 150 Kč/rok jednomu vybranému studentovi krnovské reálky.⁸³

3.2. Židovská náboženská obec v Krnově – oficiální představitel krnovské židovské komunity v letech 1918 - 1938

Židovská náboženská obec v Krnově byla v období let 1918-1938 druhou nejvýznamnější a nejpočetnější obcí (hned za ŽNO Opava) na území opavského Slezska. Vystupovala jménem krnovské židovské komunity, měla na starosti osobní záležitosti jejich členů (různé životní události, problémy), zastupovala ji v různých orgánech a stala se jejím oficiálním reprezentantem.

⁷⁸ „...Měl bych se ale zmínit o dalším obchodníkovi. Byl to Artur Bloch, stejně jako můj dědeček jeden z mála česky mluvících Židů. Pocházel odněkud blízko Kyjova a jeho manželka se na všech židovských (a jiných) tancovačkách vždy ukázala v moravském kroji.“ „...Další - česky mluvící – byl pan Dr. Otto Langer, advokátní koncipient, myslím, že u Mondscheina.“ (ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Dopisy Adalberta Löwina*).

⁷⁹ Například dr. Siegmund Langschur, profesor místního reálného gymnázia, ovládal kromě němčiny také angličtinu a francouzštinu (všechny tyto tři jazyky vyučoval), privátně pak vyučoval latinu a částečně ovládal i češtinu (USHMM, Accession Number: 2015.73.1, RG Number: RG-50.106.0239, *Oral history with Hugo Langschur*. In: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn607947> [cit. 21. 3. 2019].)

⁸⁰ Jejich důkladný přehled podává publikace *Otisky poutníka Ahasvera*. Viz: STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 23.

⁸¹ Například ředitelem továrny Alois Hohlbaum byl Ing. Rudolf Eibuschitz.

⁸² PEYKER, Friedrich; KRAMLÓWSKY, Alois: *Adressbuch der Stadt Jägerndorf Schlesien Č. S. R. Jägerndorf 1932*, nestránkováno.

⁸³ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Nadace Adolfa a Rosy Grossových*.

3.2.1. Volby do židovské náboženské obce Krnov

Vůbec posledním, podle stanov právoplatně zvoleným, předsedou před vznikem samostatného Československa byl Julius Krämer. Ten však 25. 2. 1917 umírá ve Vídni. Po jeho smrti nastaly problémy s volbou nového předsedy. Ten nemohl být zvolen na základě platných stanov, neboť většina členů náboženského výboru se případných nových voleb nemohla zúčastnit z důvodu vojenské služby v právě probíhající válce. Nakonec byl zvolen, až do vyhlášení nových voleb, jako prozatímní předseda Leo Westreich.⁸⁴

Z důvodu válečných událostí, a rovněž kvůli pozdějšímu nastolení československé moci v Krnově po epizodní existenci provincie Sudetenland, byly nové volby do vedení ŽNO Krnov stanoveny až na počátek roku 1919, konkrétně se pak volebním dnem stal 9. únor. Na základě stanov ŽNO Krnov se volilo do náboženského výboru (12 členů), stejný počet osob pak do zesíleného náboženského výboru, čtyři členové do odhadovací komise a čtyři náhradníci.⁸⁵ Při prvních volbách v samostatném Československu, pro funkční období let 1919-1921, byli zvoleni do náboženského výboru: Josef Baar, Max Berl, Sigmund Berl (Bruntál), Dr. Emil Freiburger, Jacques Geiringer, Sigmund Jokl, Sigmund Löwy, Carl Müller, Dr. Berthold Singer, Albert Weinreb a Leo Westreich; do zesíleného náboženského výboru: Hugo Braun, Samuel Czortkower, Rudolf Goldbereger, Max Goldberger (Bruntál), Moritz Jokl, Ferdinand Lichtwitz, Adolf Löwy, Max Mammer, Adolf Oppenheim (Bruntál), Viktor Pan, Ignatz Singer, Josef Winterstern; do odhadovací komise: Jacob Bellak, Gustav Kohnrad, Oskar Pollak, Eduard Weiss; a jako náhradníci: Berthold Freund, Gustav Kohnrad, Oskar Pollak a Eduard Weiss.⁸⁶ Na úvodním zasedání nově zvoleného náboženského výboru ŽNO Krnov, konajícím se dne 19. 2. 1919 byl zvolen předsedou továrník Leo Westreich, jeho zástupcem obchodník Albert Weinreb a do poradního výboru Josef Baar, Siegmund Jokl a Dr.

⁸⁴ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 98, inv. č. 709, sign. V/45, *Dopis ŽNO Krnov Okresnímu hejtmanství Krnov (27. 2. 1917)*.

⁸⁵ Tamtéž, *Stanovy židovské náboženské obce Krnov*.

⁸⁶ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 368, inv. č. 798, sign. III/4, *Výkaz z výsledků voleb ŽNO Krnov z 10. 2. 1919*.

Berthold Singer.⁸⁷ Nově zvolený předseda Leo Westreich však již na začátku prosince umírá, na jeho místo je zvolen dosavadní místopředseda Albert Weinreb, místopředsedou pak Siegmund Jokl.⁸⁸

Další volby pro funkční období 1922-1924 byly vyhlášeny na 10. prosinec roku 1922. Měly se konat v zasedací místnosti prvního poschodí krnovské synagogy, volit bylo možné pouze mezi 10. a 11. hodinou dopolední.⁸⁹ Do náboženského výboru byli zvoleni: Josef Baar, Max Berl, Karl Fried, Jacques Geiringer, Moritz Jokl, Zikmund Jokl, Zikmund Löwy, Karl Müller, Otto Spitzer, Albert Weinreb, Eduard Weiss, Zikmund Berl; do zesíleného výboru: Leopold Adler, Oskar Anshlowitz, Dr. Siegmund Langschur, Siegmund Lermer, Adolf Löwy, Max Mammer, Dr. Schärf, Dr. Schwarz, Ignatz Stern, Josef Winterstern, Friedrich Ziemlich a Adolf Oppenheim; do odhadovací komise: Josef Baar, Samuel Baumgartner, Jacques Geiringer, Siegmund Löwy; a jako náhradníci: Hugo Braun, Rudolf Goldberger, Emil Katz a Ferdinand Lichtwitz.⁹⁰ Na ustavujícím sezení, jež se konalo 20. prosince 1922, byl předsedou ŽNO Krnov zvolen opět Albert Weinreb, jako místopředseda Siegmund Jokl a do poradního sboru Max Berl, Siegmund Löwy a Otto Spitzer.⁹¹

Pro následující volby, které se měly konat na počátku roku 1925, jejíž zvolení členové se měli stát představiteli obce pro roky 1925-1927, se nám bohužel nedochovaly žádné záznamy. Existuje pouze zpráva z 18. 11. 1925 informující nás o tom, že se o den dříve konalo ustavující shromáždění ŽNO Krnov, a to kvůli smrti dosavadního předsedy Alberta Weinreba. Ve funkci ho nahradil, prozatímně, do následujících voleb Ing. Josef Baar.⁹²

⁸⁷ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 368, inv. č. 798, sign. III/4, *Výkaz ze zasedání výboru ŽNO Krnov z 21. 2. 1919.*

⁸⁸ Tamtéž, *Dopis ŽNO Krnov Okresnímu hejtmanství Krnov (5. 12. 1919)*; MZAB, f. ZÚB, č. kart. 7592, inv. č. 1970, sign. B/40, *Výkaz o stavu ŽNO za rok 1919.*

⁸⁹ Tamtéž, *Oznámení o konání voleb do ŽNO Krnov z 12. 11. 1922.*

⁹⁰ Tamtéž, *Výkaz o volbách do ŽNO Krnov z 12. 12. 1922.*

⁹¹ Tamtéž, *Výkaz ze zasedání náboženského výboru ŽNO Krnov z 20. 12. 1922.*

⁹² SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 368, inv. č. 798, sign. III/4, *Zpráva o změně v postu předsedy ŽNO Krnov z 18. 11. 1917.* Ve výše zmíněném fondu lze rovněž nalézt dokument, týkající se předchozích voleb, na němž jsou přeškrtnuta a nahrazena některá jména zvolených členů. To platí i v případě předsedy Alberta

Za volební den, pro v pořadí již čtvrté volby pro období let 1928-1930, byl vybrán 3. červen 1928. Volby se uskutečnily opět v zasedací místnosti prvního patra krnovské synagogy. Volební čas byl vymezen mezi devátou a desátou hodinou dopoledne.⁹³ Do náboženského výboru byli zvoleni: Siegmund Berl (Bruntál), Dr. Arthur Goldberger, Hugo Braun, Sigmund Löwy, Dr. Leopold Mondschein, Ing. Josef Baar, Emil Katz, Max Berl, Dr. Siegmund Langschur, Moritz Jokl a Siegmund Lermer; do zesíleného náboženského výboru: Josef Winterstern, Hugo Kohn, Hermann Blanck, Max Mammer, prof. Isidor Roth, Alexander Schwarz, Leo Beck, prof. Arnold Hermann z Bruntálu, Adolf Löwy, Dr. Karl Eisler, Dr. Benjamin Ebel, Leopold Adler; jako náhradníci: Friedrich Deutsch⁹⁴ z Albrechtic, Ferdinand Lichtwitz a Leo Geiringer; do odhadovací komise: Josef Jokl, Sigmund Singer, Emmanuel Donath a Walter Löwin.⁹⁵ Na schůzi, která se konala o tři dny později, byl předsedou zvolen opět Ing. Josef Baar. Jeho zástupcem se stal Karl Fried, poradci se stali Max Berl, Dr. Siegmund Langschur a Sigmund Löwy.⁹⁶

V roce 1931 došlo ke změně stanov ŽNO Krnov. Funkční období zvolených představitelů bylo prodlouženo ze dvou let na čtyři, byl zrušen princip zesíleného náboženského výboru, volilo se již pouze 12 členů náboženského výboru.⁹⁷

Páté meziválečné volby se uskutečnily již tradičně v zasedací místnosti krnovské synagogy 6. září 1931. Počátek byl stanoven na devátou hodinu ranní. Na základě dochovaných materiálů se dozvídáme, že bylo odevzdáno celkem 157 platných hlasů.⁹⁸ V úplné rekonstrukci zvolených členů ŽNO nám brání absence výkazů z voleb, které se

Weinreba, jehož jméno je zde nahrazeno Ing. Josefem Baarem. Vše tedy nejspíše nasvědčuje tomu, že se v případě vepsaných jmen jedná o nově zvolené členy. Bohužel to nelze konstatovat, vzhledem k chybějícím potvrzujícím dokumentům, s jistotou.

⁹³ Tamtéž, *Oznámení o konání voleb z 1. 5. 1928.*

⁹⁴ V tomto dokumentu je chybně uvedeno křestní jméno Deutsche, namísto Friedricha Otokara Fritz. Friedrich Otokar Deutsch se předtím angažoval v ŽNO Osoblaha, kde byl zvolen členem náboženského výboru.

⁹⁵ Tamtéž, *Výkaz z výsledků voleb ŽNO Krnov z 3. 6. 1928.*

⁹⁶ Tamtéž, *Výkaz ze zasedání náboženského výboru ŽNO Krnov z 10. 6. 1928.*

⁹⁷ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Nové stanovy židovské náboženské obce Krnov z roku 1931.*

⁹⁸ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 368, inv. č. 798, sign. III/4, *Výkaz o volbách do ŽNO pro rok 1931.*

nedochovaly. I přes to se můžeme, na základě pozdějšího dokumentu z 24. 2. 1936, dozvědět, že do funkce předsedy ŽNO Krnov byl zvolen již potřetí Ing. Josef Baar, místopředsedou Karl Fried, do poradního sboru Hugo Braun, Dr. Siegmund Langschur a Dr. Leopold Mondschein; a jako členové náboženského výboru Dr. Arthur Goldberger, Alexander Schwarz, Ignaz Stern, Leo Geiringer, Max Goldberger z Bruntálu a Friedrich Deutsch z Albrechtic.⁹⁹

Poslední předválečné volby do ŽNO Krnov se konaly v neděli 29. listopadu 1936 od 8 hodin ráno do půl 12. Funkční perioda nově zvoleného představenstva byla původně určena na roky 1937-1941. Do náboženského výboru byli zvoleni: Ing. Josef Baar, Hugo Braun, Friedrich Deutsch z Albrechtic, Dr. Karl Eisler, Karl Fried, Dr. Arthur Goldberger, prof. Arnold Hermann z Bruntálu, Dr. Siegmund Langschur, Dr. Leopold Mondschein, Alexander Schwarz, Sigmund Singer, a prof. Karl Weinfeld; jako náhradníci: Leo Beck, Hermann Blanck, Walter Weiss; do odhadovací komise: Oskar Goldberger, Rudolf Goldberger, Josef Jokl, Oskar Mammer.¹⁰⁰ Zastupitelstvo 13. prosince 1936 zvolilo předsedou, již počtvrté, Ing. Josefa Baara, jeho zástupcem Karla Frieda, do poradního sboru pak Hugo Brauna, Dr. Karla Eislera, Dr. Arthura Goldbergera a Dr. Siegmunda Langschura.¹⁰¹

3.2.2. Rabín David Rudolfer jako ústřední postava ŽNO Krnov

Nejvýznamnější a ústřední postavou meziválečné ŽNO Krnov byl bezpochyby rabín dr. David Rudolfer. Narodil se 16. června 1871 v Nagyváradu (Velký Varadín)¹⁰² na území Sedmihradska jako syn Mosese a Ewy, roz. Waldmann.¹⁰³ Maturitu složil 16. 7. 1894 v Černovicích, poté absolvoval židovský teologický seminář ve Vídni a studia zakončil na Filozofické fakultě tehdejší německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Zde získal titul doktora filozofie za práci s názvem *Maimonidův komentář k traktátu Chagiga*.¹⁰⁴ Jako rabín

⁹⁹ Tamtéž, *Výkaz o zvolených členech do ŽNO pro předcházející období*.

¹⁰⁰ Tamtéž, *Výkaz z výsledků voleb ŽNO Krnov z 15. 12. 1936*.

¹⁰¹ Tamtéž, *Výkaz ze zasedání náboženského výboru ŽNO Krnov z 11. 1. 1937*.

¹⁰² V současnosti nese město název Oradea a nachází se na území Rumunska.

¹⁰³ SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹⁰⁴ Tamtéž.

začal nejprve působit v obcích tehdejšího Dolního Rakouska. Jeho vůbec prvním působištěm se stala židovská obec ve městě Horn¹⁰⁵, kde působil mezi léty 1902-1904, od roku 1903 pak působil ve funkci ještě v Hollabrunnu, kde se stal prvním rabínem nově založené židovské obce¹⁰⁶, a později, od roku 1904 v Amstettenu. Jeho prvním působištěm na našem území se stal Kojetín, kde působil v letech 1906-1907.¹⁰⁷

V roce 1907 byl zvolen rabínem v Krnově, do funkce oficiálně nastoupil 1. 9. 1907 a získal rovněž oprávnění vést matriky.¹⁰⁸ Pozici rabína zastával také, od 11. 2. 1908, ve Frývaldově¹⁰⁹, kdy se mělo jednat pouze o dočasné řešení, ale funkci plnil až do roku 1938.¹¹⁰ V období od smrti svého otce, rovněž rabína, Mosese Rudolfera, až do zrušení obce, tedy v období let 1926-1928, zastával funkci rabína rovněž i v Osoblaze.¹¹¹ Celé své funkční období v pozici rabína krnovské židovské náboženské obce byl významnou a čínorodou postavou. V meziválečném období reprezentoval krnovskou židovskou náboženskou obec v Zemském svazu židovských náboženských obcí ve Slezsku¹¹², byl členem správní rady a tajemníkem krnovské odnože pohřebního bratrstva Chewra Kadiša, byl činný v krnovském sionistickém spolku Zion, navázal na svého předchůdce v postu rabína Anselma Anschlowitze a úzce podporoval krnovský Izraelitský ženský spolek, je také autorem drobné knížky k padesátému výročí spolku. Vyučoval rovněž náboženství na krnovských školách, v letech 1907-1924 pak na místní reálce.¹¹³ Lze se domnívat, že Dr. David Rudolfer byl mezi svými žáky oblíben, lze vyzdvihnout i jeho vstřícnost v případech, kdy se v realizaci vyučování

¹⁰⁵ ZEINDL, Eva: *Die Israelitische Kultusgemeinde Horn*. Wien 2008, s. 26. (nepublikovaná magisterská diplomová práce). Dostupné z: http://othes.univie.ac.at/2009/1/2008-10-06_9003592.pdf. [cit. 15. 3. 2019].

¹⁰⁶ FEHRINGER, Alfred: „*Ihr müsst hier Weg*“. *Die jüdische Gemeinde Hollabrunn von 1850 bis 1938*. Wien 2008, s. 14.

¹⁰⁷ SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹⁰⁸ SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 98, inv. č. 709, sign. V/45, *Výkaz o stavu zaměstnanců ŽNO Krnov*.

¹⁰⁹ Dnešní Jeseník, tehdejší český název města byl Frývaldov, který pocházel z německého pojmenování Freiwaldau.

¹¹⁰ SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹¹¹ FIEDLER, Jiří: *Moses a David Rudolferovi, rabíni v Osoblaze a Krnově*. In: *Židé ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 156.

¹¹² DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 31.

¹¹³ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun, s. 34.

židovského náboženství vyskytl nějaký problém, jako tomu bylo v případě dcery Friedricha Ziemlicha.¹¹⁴ Ve školním roce 1930/1931 dosáhl počet žáků vyučovaných židovské věrouce počtu 25¹¹⁵, ve školním roce 1933/1934 pak 28.¹¹⁶ Žáci byli rozděleni do tří skupin podle věku, první skupina měla jednu hodinu týdně, druhá a třetí dvě, detailnost a hloubka informací z vyučovaných hodin byla přizpůsobena jednotlivým skupinám.¹¹⁷ Ve školním roce 1933/1934 vyučoval rabín Dr. David Rudolfer celkem 16 hodin, což mu umožnilo získat i nárok na zlevněnou jízdu pro státní zaměstnance, kterou mu svým potvrzením o počtu vyučovacích hodin umožnil Okresní školní výbor v Krnově v čele s okresním inspektorem¹¹⁸ a svým potvrzením ředitelství Státních drah v Olomouci.¹¹⁹ Za první pololetí školního roku 1936/1937 činila odměna za vyučování židovského náboženství 238 Kčs.¹²⁰

Z bohaté činnosti Davida Rudolfera nelze opomenout i funkci archiváře. Po zrušení židovské náboženské obce v Osoblaze uchovával její cenné archiválie v sídle obce krnovské – byly to např.: stanovy obce, soupisy členů, záznamy pohřebního bratrstva, korespondence rabína Marktbreitera, či úplná dokumentace osoblažského židovského hřbitova pořízená jeho otcem Mosesem.¹²¹ Osud těchto archiválií není znám, David Rudolfer totiž část materiálů krnovské židovské obce (možná i záznamy osoblažské), odvezl s sebou do Brna, kam se uchýlil na konci září 1938¹²², pravděpodobně však byly zničeny.

¹¹⁴ Friedrich Ziemlich se obrátil na rabína Rudolfera s žádostí, zda by jeho dcera Ruth mohla chodit na vyučování pouze ve čtvrtek, a to z důvodu nedostatku času – studovala totiž obchodní školu ve Frývaldově, k tomu ještě chodila na jazykovou akademii, kde se učila francouzsky a anglicky, občasně také navštěvovala hodiny výuky hry na klavír. Rabín jeho žádosti vyhověl. (SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Dopis Friedricha Ziemlicha Davidu Rudolferovi z 9. 9. 1935*).

¹¹⁵ Tamtéž, *Seznam žáků židovského náboženství pro školní rok 1930/1931*.

¹¹⁶ Tamtéž, *Seznam žáků židovského náboženství pro školní rok 1933/1934*.

¹¹⁷ Což vyplývá z ručně psané náplně výuky pro jednotlivé skupiny ke školnímu roku 1930/1931.

¹¹⁸ Tamtéž, *Potvrzení o počtu vyučovaných hodin*.

¹¹⁹ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Dopis ředitelství státních drah v Olomouci rabínu Davidu Rudolferovi*.

¹²⁰ Tamtéž, *Odměny za vyučování náboženství na obecných a měšťanských školách v Krnově za školní rok 1936/1937 (ze dne 23. 3. 1937)*.

¹²¹ FIEDLER, Jiří: *Moses a David Rudolferovi, rabíni v Osoblaze a Krnově*. In: *Židé ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 157.

¹²² AMB, f. Pobytová evidence občanů, Brno, sign. Z1, *Policejní přihláška Davida Rudolfera z 14. 1. 1942*.

David Rudolfer měl sestry Fanny (25. 2. 1880 v Hornu)¹²³ a Ernestine (10. 1. 1882 v Osoblaze).¹²⁴ První ze sester se provdala za osoblažského agenta Arthura Krakauera (6. 9. 1884) s nímž měla dceru Annu (18. 3. 1912).¹²⁵ Druhá ze sester se provdala za vídeňského rodáka Friedricha Karpfena (25. 1. 1881) – z manželství vzešla dcera Margarethe.¹²⁶ Dosud neznáme přesné datum svatby Davida Rudolfera a Sidonie, rozené Pollakové (6. 2. 1880 v Holešově), s určitostí však můžeme říci, že k ní došlo před rokem 1904, neboť v době působení rabína Rudolfera v Amstetten v letech 1904-1906 je v záznamech uvedeno, že je již ženat.¹²⁷ Z manželství vzešli syn Max (9. 8. 1905 Amstetten) a dcera Hanna¹²⁸ (7. 9. 1908 Krnov).¹²⁹ Obě z dětí byly jistě čínorodé, Hanna se účastnila i sportovních soutěží.¹³⁰ Vystudovaly krnovskou reálku, Max zde maturoval v roce 1922 a Hanna o čtyři roky později.¹³¹ Poté Max studoval na Vyšší obchodní škole ve Vídni a později pracoval jako soukromý úředník v Krnově.¹³² 10. 2. 1935 se konala v Krnově svatba Maxe s Ilkou, rozenou Lambergovou (20. 6. 1916 Krnov)¹³³, dcery krnovského obchodníka Moritze Lamberga a jeho ženy Elsy, roz. Redlichové. 30. 11. 1935 přichází na svět jejich jediný syn Tomáš.¹³⁴

Celé meziválečné období bydlel David Rudolfer s manželkou Sidonií v Krnově, na adrese Tempelring 7, v domě Siegmunda Singera.¹³⁵

¹²³ SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹²⁴ Za poskytnutí informací o druhé sestře Davida Rudolfera, Ernestine, děkuji paní Ernestine Lawrence, její vnučce.

¹²⁵ SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹²⁶ Informace od Ernestine Lawrence.

¹²⁷ FIEDLER, Jiří: *Moses a David Rudolferovi, rabíni v Osoblaze a Krnově*. In: *Židé ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 156.

¹²⁸ V pramenech též uváděna jako Hana, někdy i jako Hansi.

¹²⁹ SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹³⁰ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Diplom Hanni Rudolferové z 5. 6. 1921*.

¹³¹ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 34.

¹³² SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

¹³³ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 659, inv. č. 979, sign. VII/34, *Záznam o uzavření sňatku mezi Maxem Rudolferem a Ilkou Lambergovou z 20. 6. 1916*.

¹³⁴ Tamtéž, *Záznam o narození Tomáše Rudolfera ze dne 30. 11. 1935*.

¹³⁵ Dnešní Soukenická ulice.

3.2.3. Další zaměstnanci ŽNO Krnov

Jak již bylo řečeno, funkci matrikáře krnovské židovské náboženské obce zastával po celé její meziválečné období rabín David Rudolfer. Funkci zástupce matrikáře zastával do roku 1928 Fritz Donath, po jeho smrti¹³⁶ převzal funkci po složení slibu ve znění: „Slibuji, že jako zástupce matrikáře náboženské obce židovské v Krnově budu mně předaný úřad dle nejlepšího vědomí a svědomí kdykoliv plnit, zákonů a nařízení přesně zachovávat a pokynů představeného úřadu přesně a svědomitě dbátí“¹³⁷, advokát dr. Leopold Mondschein, který v této funkci působil až do přelomového roku 1938. Vrchním kantorem obce byl již od roku 1908¹³⁸ Hermann Behr, který ve funkci působil až do své emigrace v září 1938.¹³⁹ Byl to právě on, kdo přišel s neobvyklým nápadem instalovat v místní synagoze varhany.¹⁴⁰ Pozici varhaníka zastával prof. Konrad Schmitz (pravděpodobně do r. 1936/1937), jeho nástupcem se stal Rudolf Frank, který již však na počátku roku 1938 umírá. Ten navíc nebyl ani příslušníkem židovské náboženské obce, nedostával pevný plat, ale pouze předem smluvenou částku.¹⁴¹ Rituálním řezníkem, který však byl zároveň učitelem židovského náboženství, byl Jakob Glück, pozici chrámového sluhu zastával Jakob Seller, původem z Haliče.¹⁴²

Na základě dochovaných pramenů si můžeme, alespoň přibližně, představit, jak byly jednotlivé funkce v ŽNO Krnov honorovány. Například pro rok 1936 činil fixní příjem rabína Rudolfera 26 000 Kčs, k tomu je ještě nutné připočítat funkční příspěvek ve výši 2 000 Kčs. Vrchní kantor Hermann Behr pobíral plat ve výši 22 000 Kčs, s funkčním příspěvkem ve výši

¹³⁶ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 368, inv. č. 798, sign. III/4, *Dopis Davida Rudolfera Okresní politické správě Krnov z 10. 6. 1928.*

¹³⁷ Tamtéž, *Slib z 27. 6. 1928.*

¹³⁸ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Výkaz zaměstnanců ŽNO Krnov ze 7. 4. 1937.*

¹³⁹ ANDRLE, Petr: *Žid, který již nechtěl být Kurtem.* In: http://neviditelnypes.lidovky.cz/osobnost-zid-ktery-jiz-nechtel-byt-kurtem-fiq-p_kultura.aspx?c=A120816_231449_p_kultura_wag [cit. 20. 3. 2019].

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Zpráva ŽNO Krnov Okresnímu úřadu Krnov z 20. 3. 1938.*

¹⁴² Tamtéž, *Výkaz zaměstnanců ŽNO Krnov ze 7. 4. 1937.*

1 600 Kčs. Výše mzdy chrámového sluhy a zřízence Jakoba Sellera činila 6 600 Kčs s příplatkem 1 000 Kčs za dohled a služby.¹⁴³

3.3. Spolkový život krnovských židů

3.3.1. Židovské spolky

Počátky cílého spolkového života krnovských židů, který pokračoval a probíhal i v období meziválečného Československa, lze spatřovat již v dobách těsně následující vznik samostatné ŽNO Krnov, vzniklé v roce 1877.

Chewra kadiša

Vůbec nejstarším krnovským židovským spolkem byl Israelitischer Krankenpflege und Beerdigungsverein in Jägerndorf – Chewra Kadischa (Židovský spolek pro péči o nemocné a pohřbívání v Krnově – Chewra Kadiša), jehož počátky sahají až do roku 1879.¹⁴⁴ Jejich cílem byla péče a podpora o nemocné, především se pak měli starat o všechny rituální a organizační záležitosti, související s židovským umíráním a pohřbem.¹⁴⁵ Prvním představeným spolkem byl A. M. Buber, dalším Salomon Bock.¹⁴⁶

Při valné hromadě, která se konala 5. 5. 1929 v zasedací místnosti prvního patra krnovské synagogy, následující po volbách na rok 1929, byl předsedou zvolen obchodník Karl Fried, jako místopředseda Max Mammer a do funkce zapisovatele Dr. David Rudolfer.¹⁴⁷ Další hlavní shromáždění se konalo o rok později 21. června, v již jmenované zasedací místnosti se začátkem v půl deváté ráno.¹⁴⁸ Bohužel se nám o vybraných členech, stejně tak jako o předchozích volbách nedochovaly žádné materiály. Pro rok 1933 byli shromážděním zvoleni: představeným opět Karl Fried, jeho zástupcem Max Mammer a funkce zapisovatele

¹⁴³ Tamtéž, *Vyúčtování ŽNO Krnov pro rok 1936*.

¹⁴⁴ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 22, inv. č. 13.

¹⁴⁵ NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el: *Judaismus od A do Z*. Praha 1992, s. 57-58.

¹⁴⁶ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 90.

¹⁴⁷ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 22, inv. č. 13, *Zpráva o valné hromadě spolku Chewra Kadiša ze 2. 7. 1929*.

¹⁴⁸ Tamtéž, *Zpráva o budoucím konání valné hromady spolku Chewra Kadiša z 19. 6. 1930*.

nadále patřila Davidu Rudolferovi. Jako poradci byli vybráni Dr. Siegmund Langschur, Dr. Arthur Goldberger, Leo Schärf a Sigmund Lermer.¹⁴⁹ Záznamy o dalších volbách se nedochovaly.

Židovský ženský spolek

Druhým nejstarším židovským spolkem v Krnově se stal Israelitische Frauenverein in Jägerndorf (Židovský ženský spolek v Krnově). Ustavující shromáždění se uskutečnilo 25. 10. 1885 za účasti 24 žen. Bylo iniciováno tehdejšími krnovskými rabíny Anselmem Anschlowitzem a předsedou ŽNO Albertem Weinrebem.¹⁵⁰ Hlavním cílem spolku bylo pomáhat židovským méně majetným a sociálně slabším osobám.¹⁵¹ V čele spolku od jeho ustanovení až do 1. světové války byla Rosa Gross.¹⁵²

První poválečné zasedání se uskutečnilo 26. 4. 1921 pod předsednictvím prezidentky spolku Sidonie Pollak. Na tomto zasedání se bilancovala předchozí válečná léta. Kvůli válečnému konfliktu se nekonala shromáždění spolku, nicméně stále fungoval. V těchto letech přišel spolek o tři členky – Lauru Löwinovou a Malvína Defrisovou, jež zemřely; Cecílie Krämerová změnila místo pobytu. Příjmy za léta 1915-1920 činily 20 560 korun, výdaje pak 12 050 korun. Spolku byl poskytnut příspěvek ve výši 1000 Kčs Zemskou vládou v Opavě.¹⁵³

Sidonie Pollaková byla předsedkyní spolku nepřetržitě od roku 1914 až do její smrti v roce 1928. Ve funkci předsedkyně ji nahradila Elise Schwarz, za pokladnici byla zvolena Eugenie Steinsberg. V roce 1934 byla zvolena předsedkyní opět Elise Schwarz, její zástupkyní Grete Baar, pokladnicí Helene Defris, její zástupkyní Erna Langschur, písařkou Hermine Katz a jako zástupkyně Jenny Jokl. Za celé meziválečné období měl spolek okolo 85 členek.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Tamtéž, *Zpráva o zvolených členech do spolku Chewra Kadiša ze dne 20. 3. 1934.*

¹⁵⁰ RUDOLFER, David: *50 Jahre Israelitischer Frauenverein in Jägerndorf.* Jägerndorf 1935, s. 4.

¹⁵¹ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska.* In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku.* Český Těšín 2001, s. 90.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ RUDOLFER, David: *50 Jahre Israelitischer Frauenverein in Jägerndorf.* Jägerndorf 1935, s. 9-10.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 10-13.

Zionistische ortgruppe Jägerndorf

Sionistický spolek, respektive místní skupina spolku Zion (Ortsgruppe Vereines Zion Jägerndorf) byla v Krnově ustavena roku 1909. Prvním předsedou spolku byl zvolen Salomon Bock, funkce zapisovatele byla přisouzena rabínu Davidu Rudolferovi.¹⁵⁵

Na prvním poválečném shromáždění spolku, které se konalo 11. 4. 1920, byl zvolen předsedou dr. Berthold Singer, jeho zástupcem Emil Katz. Funkce písaře byla přidělena Karlu Friedovi, Oskar Mammer byl pak vybrán za pokladníka. Na jeho činnost dohlížela pokladní revizní komise tvořená Leopoldem Beckem a Eugenem Neumannem.¹⁵⁶ Na této schůzi došlo rovněž i ke změně stanov spolku.¹⁵⁷

Další zpráva, která se nám dochovala a vypovídá o průběhu voleb do krnovské odnože spolku Zion, pochází z roku 1929. Na shromáždění, které se konalo 22. února, byl předsedou zvolen Karl Fried, jeho zástupcem dr. Josef Rosenberg, funkci pokladníka dále vykonával Oskar Mammer.¹⁵⁸ Funkce předsedy spolku se často měnila. Například v roce 1933 byl do jeho čela vybrán dr. Goldberger, zato stálíci byl Oskar Mammer, kterému bylo k dosavadní funkci pokladníka přiděleno i místo písaře.¹⁵⁹ Lepší představu o členech výboru spolku nám podává spolkový výkaz zasláný policejnímu komisařství v Krnově z následujícího roku. Výbor tehdy tvořili: Robert Schnabel, dr. Friedrich Berl, Hugo Braun, Stepan Braun, Karl Fried, dr. Arthur Goldberger, Friedrich Jokl, Emil Katz, Oskar Mammer, dr. Oto Langer, Max Rudolfer, Leo Schärf, Walter Weiss, inženýr Julius Walter a jediná žena, Rosa Glaserová.¹⁶⁰ Z výkazu se můžeme dozvědět i to, že v roce 1934 zůstaly ve všech nejvyšších funkcích

¹⁵⁵ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 91.

¹⁵⁶ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o výsledcích voleb do spolku Zion ze 12. 6. 1920*.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o volbách do vedení spolku Zion z 23. 2. 1929*.

¹⁵⁹ Tamtéž, *Zpráva o volbách do vedení spolku Zion z 29. 5. 1933*.

¹⁶⁰ Tamtéž, *Zpráva o složení výboru místní skupiny spolku Zion z 26. 6. 1934*.

spolku tíž lidé.¹⁶¹ V následujícím roce byl opět zvolen nový výbor, vesměs tvořený již zmíněnými osobami, nováčkem byl dr. Arnošt Eisinger, advokát z Krnova.¹⁶² Totéž lze říci i o skladbě výboru, o jehož složení bylo rozhodnuto na valné hromadě konané 1. 4. 1936, byla v naprosté většině tvořena lidmi, kteří již měli s působením ve spolku zkušenosti, ale i zde se vyskytla výjimka, nový člen, jímž byl profesor místní reálky dr. Siegmund Langschur.¹⁶³ 14. 3. 1937 bylo na valné hromadě zvoleno celkem osm členů výboru, funkci předsedy si podržel Karl Eisler.¹⁶⁴ Poslední valná hromada spolku se pak konala 28. 3. 1938. Do výboru byli zvoleni: ing. Josef Baar, Friedrich Deutsch, dr. Karl Eisler, dr. Isidor Glaser, dr. Arthur Goldberger, dr. Walter Herz, Oskar Mammer, Walter Weiss a Leo Schärf. Za posledního předsedu spolku byl vybrán dr. Karl Eisler.¹⁶⁵

Během svého meziválečného působení proslula krnovská odnož spolku Zion především četnými schůzemi¹⁶⁶, přednáškami a masivní propagací sionistických myšlenek.¹⁶⁷ Své přednášky zde několikrát přednesl například opavský rabín dr. Friedmann.¹⁶⁸ Krnov se stal jednou ze zastávek cesty poslance dr. Angela Goldsteina, který zde rovněž měl

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o výsledcích voleb do výboru spolku Zion z 30. 3. 1935.*

¹⁶³ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o výsledcích voleb do výboru spolku Zion z 6. 4. 1936.*

¹⁶⁴ Tamtéž, *Zpráva o výsledcích voleb do výboru spolku Zion z 22. 11. 1937.*

¹⁶⁵ Tamtéž, *Zpráva o výsledcích voleb do výboru spolku Zion z 28. 3. 1938.*

¹⁶⁶ O průběhu některých těchto schůzí se nám díky policejním hlášením policejního komisařství dochovaly podrobné zprávy, na jejichž základě tak můžeme rekonstruovat jejich přesný průběh. Jako tomu bylo například v případě schůze konané 14. 3. 1937: „Předseda zahájil schůzi ve 20 hodin 30 minut za účasti 38 osob. Po něm podal inženýr Glaser zprávu o práci spolku za minulý rok. Pokladník ve své zprávě zdůrazňoval důležitost péče o mládež a navrhoval, aby si spolek postavil vlastní spolkový dům. Walter Weiss podal zprávu o kulturní činnosti spolku. Spolek pořádal několik přednášek a hebrejský kurz. Ing. Baar navrhoval, aby byl jmenován z mladších členů nějaký vůdce mládeže. Jakub Edelstein ve své přednášce „Židovská otázka před světovým forem“ mluvil o komisích, které spoluzakládaly židovský stát, poměr židů k rabum a o názorech jednotlivých vlád na židovskou otázku. Předseda ukončil schůzi ve 22.45 – průběh byl nezávadný.“ (ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o průběhu schůze spolku Zion konané 14. 3. 1937 ze dne 15. 3. 1937.*)

¹⁶⁷ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska.* In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku.* Český Těšín 2001, s. 91.

¹⁶⁸ Například 6. 6. 1933 přednesl přednášku na téma „Židovský lid a jeho vůdce“.

přednášku.¹⁶⁹ Tyto přednášky se konaly v různých krnovských restauracích.¹⁷⁰ Velkou událostí pak bylo slavnostní otevření židovského domova v domě na Masarykově náměstí 24, které bylo naplánováno na 27. 9. 1936 se stanoveným začátkem ve 20.15.¹⁷¹

Další židovské spolky

Dalším židovským spolkem, který působil v Krnově v období meziválečném, byl Spolek pro chorální zpěv v Templu (Tempelchorverein), založený již v roce 1898. Bohužel o jeho činnosti nemáme žádných dokladů.¹⁷²

Krnovští židé nezanedbávali ani sportovní vyžití. V roce 1933 vzniká pak krnovská odnož čistě židovského sportovního spolku „Makabi“.¹⁷³ V průběhu let 1933-1938 se ve funkci předsedů spolku vystřídali Ing. Adolf Rosner, prof. Karl Weinfeld a Ing. Julius Walter. Svou činnost zaměřovali především na zimní sporty, jejich doménou pak bylo zejména lyžování.¹⁷⁴

3.3.2. Účast židů v nežidovských spolcích

Schlaraffia

Významné zastoupení měli členové krnovské židovské komunity ve spolku Schlaraffia (tj. Pohádkové země blahobytu). Počátky tohoto spolku sahají až do roku 1859, kdy byla v Praze ustanovena první říše, myšlenky na její založení jsou však jistě staršího data.¹⁷⁵ Hlavním principem všech schlaraffských říší po celém světě je tzv. schlaraffská hra. Jak píše Gebauer: „je rytířskou hrou opřenou o rytířství pozdního středověku. Schlaraffové stojí

¹⁶⁹ Přednáška se uskutečnila 30. 11. 1935 ve 20.15 ve velkém sále krnovské restaurace Schützenhaus. Dr. Angelo Goldstein pronesl přednášku na téma „Židovská otázka“. (ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4, č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o přednášce dr. Angela Goldsteina z 29. 11. 1935.*

¹⁷⁰ Například v již zmíněné restauraci Schützenhaus, v Rathauskeller, či v restauraci Dressler.

¹⁷¹ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 4., č. katastru 33, inv. č. 13, *Zpráva o plánovaném otevření židovského domova z 24. 9. 1936.*

¹⁷² ZAO, f. ZVIS Opava, č. kart. 1384, inv. č. 1330, sign. 18591/1898.

¹⁷³ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 91.

¹⁷⁴ ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 91.

¹⁷⁵ HLAVNÍČKOVÁ, Kateřina: *Když se psalo Anno Uhui. Spolek Schlaraffia v českých zemích v letech 1859-1939*. České Budějovice 2012, s. 15 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

v ovzduší schlaraffského humoru pod ochranou výra (Uhu), ctěného jako symbolický a humorný ideál všech schlaraffských ctností a moudrostí.“¹⁷⁶ Ve spolku hrály svou významnou roli rituály, a to leckdy až v v poněkud přehnané a zparodované podobě.¹⁷⁷

Každá schlarafsská říše měla říšský znak a říšský prapor. Přijetí do spolku bylo podmíněno dvěma předpoklady, uchazeč musel být nakloněn tzv. třem nosným sloupům spolku – umění, humoru a přátelství; druhou podmínkou byla nutnost ovládat německý jazyk. Hlavním cílem všech členů spolku bylo dosáhnout hodnosti rytíře. Vedla k ní ovšem cesta od hodnosti poutníka, přes učedníka, zbrojnoše, až po junkera. Po následném složení zkoušek mohl být člen povýšen z této hodnosti do stavu rytířského. Pokud někdo dosáhl tohoto nejvyššího stupně, obdržel při pasování rytířské jméno. V pozici junkera se užívalo světské jméno, pro hodnost nižší, zbrojnoše, pouze průběžné číslo.¹⁷⁸

Schlaraffská veleříše Carnovia byla založena 23. 3. 1906 s pořadovým číslem 159. Za říšské barvy si kolonie zvolila červenou a zelenou.¹⁷⁹ Během svého meziválečného působení pořádali Schlaraffové pravidelná setkání a různé přednášky. Centrem jejich spolku byl hrad pojmenovaný Praděd, jehož sídlo se nacházelo v kavárně Friebeu na Radničním náměstí č. 1.¹⁸⁰ O tom, kteří krnovští židé byli členy tohoto spolku, detailně vypovídá následující tabulka:

Tabulka č. 1: Židovští členové krnovské odnože spolku Schlaraffia¹⁸¹

Jméno a příjmení	Pořadové číslo v krnovské veleříši	Junker	Rytíř

¹⁷⁶ GEBAUER, Helwig: *V Schlaraffské říši Carnovia v Krnově*. In: *Vlastivědné listy*, 19, 1993, č. 1, s. 14.

¹⁷⁷ HLAVNIČKOVÁ, Kateřina: *Když se psalo Anno Uhui. Spolek Schlaraffia v českých zemích v letech 1859-1939*. České Budějovice 2012, s. 28 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

¹⁷⁸ GEBAUER, Helwig: *V Schlaraffské říši Carnovia v Krnově*. In: *Vlastivědné listy*, 19, 1993, č. 1, s. 14.

¹⁷⁹ GEBAUER, Helwig: *V Schlaraffské říši Carnovia v Krnově*. In: *Vlastivědné listy*, 19, 1993, č. 1, s. 15.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 16.

¹⁸¹ GEBAUER, Helwig: *Reichsgeschichte des Hohen Reiches Carnovia (159) von a. U. 47 bis 79*. Erlangen 1992, s. 16-22.

	(zbrojnoš)		
Westreich Leo	-	-	Altvater von den drei Vorten
Dr. Berl Heinrich	-	-	Plombo der Philhelene
Dr. Schnabel Adolf	-	-	Rostratus der Frauenlob
Dr. Buber Oskar	-	-	Steg van der Spritzen
Weinfeld Karl	13	Carl	Archimäderl von der zarten Saite
Dr. Kohn Rudolf	14	Rudolf	KA-JUS der Lisstige
Alma Julius	24	Julius das stille Wasser	Pitt der Jüngste
Gross Karl	28	Carl	Gerne-Gross der Woll-listige
Dr. Gert Siegmund	32	Šiga von Immerda	O. H. der Kadi Immerda
Eibuschitz Rudolf	34	Rudi der Globetrotter	Adrett mit der Bügelfalte
Baar Josef	36	Beppo	Ingenio der Gestreckte
Dr. Langschur Siegmund	44	Sigislaus	Minnefroh der Peri-Verse
Pan Viktor	45	Viktor	Don Viko der Panierte
Schäffer Hermann	46	Hermann der Klaphornmüller	Pitolius der Klaphornmüller
Goldberger Rudolf	51	Rudi	Aurimonte der Platonische
Schmitz Konrad	63	Konrad der Hilfsbereite	Tasto der Registerbändiger
Dr. Wacher Leo	64	Leo	Prosa istus vann Dichtung
Kulka Julius	65	Julius der Frühschopennauer	Noppe der Frühschopennauer
Dr. Eisler Karl	67	Karl	Eloquens der Hansiate
Morgenstern Kurt	80	Kurt	Spindel der Brattlweber

Bellak Emil	85	Emil	Fordt in Betrieb der Wollerzogene
-------------	----	------	--------------------------------------

Na činnost svého otce ve spolku vzpomíná Hugo Langschur: „Můj otec byl dlouholetým členem spolku “Schlaraffia”. Protože prakticky ke každému týdennímu setkání členů spolku přispíval mnohosemlynskými verši, byla mu dána přezdívka “Minnefroh der Periverse”. Příležitostně skládal příspěvky také pro jiné členy, méně obdařené básnickými schopnostmi.“¹⁸²

Další spolky

S určitostí lze říci, že aktivními byli krnovští židé i v dalších nežidovských spolcích. Jedním z takových bylo i Německé sdružení právníků (Deutscher Anwaltsverband), jehož ustavující schůze se konala v krnovském hostinci Schinsels 23. ledna 1937 za účasti 12 osob.¹⁸³ Předsedou spolku byl zvolen dr. Emil Danninger. Hlavní náplní spolku byla snaha hájit hospodářské zájmy advokátů a jejich čest. Dále podle prohlášení nesměla být do spolku vnášena politika, neboť členy byli i židé. Tato poznámka je nesmírně zajímavá. První schůze se totiž z neznámých příčin nezúčastnili právě dva židovští právníci – dr. Leopold Mondschein a dr. Otto Langer.¹⁸⁴ Naopak dr. Arthur Goldberger byl zvolen místopředsedou spolku.¹⁸⁵ Účast židů ovšem neměla v tomto spolku dlouhého trvání.

3.4. Krnovští židé jako významný ekonomický faktor města

Krnov prodělal ve druhé polovině 19. a v počátcích 20. století bouřlivý rozvoj.¹⁸⁶ Z malého provinčního města obklopeného hradbami se město rozvinulo ve významné

¹⁸² ASKS, f. Historie židovské komunity, *Vzpomínky Huga Langschura*.

¹⁸³ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 10, č. katastru 97a, inv. č. 13, *Zpráva o schůzi spolku Deutscher Anwaltsverband z 23. 1. 1937*.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. 10, č. katastru 97a, inv. č. 13, *Zpráva o zvolených členech spolku ze dne 29. 1. 1937*.

¹⁸⁶ K průmyslovému rozvoji Krnova viz: KLÍVAR, Stanislav: *Industrializace Krnova od 40. let 19. století do roku 1914*. Olomouc 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

průmyslové centrum.¹⁸⁷ Nejvýznamnějším odvětvím ve městě byl textilní průmysl, kvůli němuž bylo město přezdíváno „slezský Manchester“.¹⁸⁸ Rozvoj textilní výroby vedl rovněž k založení odborné tkalcovské školy v roce 1875, o deset let později pak byla založena významná strojírenská továrna Aloise Hohlbauma.¹⁸⁹ V ní působil v meziválečném období jako ředitel Ing. Rudolf Eibuschitz.¹⁹⁰

Své významné zastoupení měli v textilním průmyslu i krnovští židé. K nejstarším podnikům patřila textilní továrna na vlněné zboží Wilhelma a Jakoba Bellakových, založená již v roce 1876. Sídli na ulici Benischerstrasse 41, v meziválečném období ji vedli bratři Emil a Otto Bellakovi.¹⁹¹ V posledním předválečném roce zaměstnávala 400 zaměstnanců.¹⁹² Významnými byly i továrna na sukna bratří Kulků na Ostrově, která sídlila na ulici Klosterhofgasse 9.¹⁹³ V roce 1934 přešla firma do vlastnictví již výše zmíněné firmy bratří Bellaků.¹⁹⁴ Nelze ani opomenout textilní továrnu Aloise Lembergera, který zaměstnával 300 zaměstnanců.¹⁹⁵ Hospodářská krize se nevyhnula ani krnovskému textilnímu průmyslu. Zatímco v roce 1923 fungovalo v Krnově 27 soukenických továren s parním pohonem či dva pletařské závody, do 30. let 20. století krizi přečkalo pouze 16 z nich, některé z nich byly ve druhé polovině 30. let dokonce zdemolovány.¹⁹⁶

Vedle samotných výrobních závodů existovalo v Krnově mnoho velkoobchodů se sukrem a vlnou. Počátky některých z nich sahají již do 50. a 60. let 19. století, další pak byly založeny až po vzniku samostatného Československa.¹⁹⁷ V roce 1935 fungovalo v Krnově

¹⁸⁷ RYŠKOVÁ, Michaela: *Sdílné město. Krnovské textilky v pohledu památkové péče*. Ostrava 2008, s. 9.

¹⁸⁸ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 24.

¹⁸⁹ ŠUPÍK, Vojtěch: *100 let mechanické výroby vlněných tkanin*. Krnov 1962 (nestránkováno).

¹⁹⁰ Eibuschitz Rudolf. *Odvolání proti vyhoštění*. In: <https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/102627-eibuschitz-rudolf-odvolani-proti-vyhosteni/> [12. 3. 2019].

¹⁹¹ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 75.

¹⁹² SOKAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 738, inv. č. 1047, *Výkaz o počtu zaměstnanců pro rok 1938*.

¹⁹³ RYŠKOVÁ, Michaela: *Sdílné město. Krnovské textilky v pohledu památkové péče*. Ostrava 2008, s. 74.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 75.

¹⁹⁵ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek XIII*. Olomouc 1994, s. 165.

¹⁹⁶ RYŠKOVÁ, Michaela: *Sdílné město. Krnovské textilky v pohledu památkové péče*. Ostrava 2008, s. 21.

¹⁹⁷ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 62.

dokonce 23 velkoobchodů se suknem – z těch židovských nelze opomenout velkoobchod s textilem Adolfa Schulhabera, či palác Tuchhaus Silesia Geiringera a Reitlera.¹⁹⁸ V Krnově působila rovněž také řada menších textilních firem a obchodů, například Samuela Berla, Arthura Bloch, Sigmunda Goldbergera, bratří Joklů, Siegmunda Wolfa či Friedricha Schmelze.¹⁹⁹

Druhým nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím, ve kterém hojně participovali židé, byla výroba likérů. Nejstarší krnovská likérka byla založena v roce 1854 Adolfem Pollakem. K dalším významným likérníkům patřili Jakob Bäuml, Ferdinand Lichtwitz, Langer&Rösner či Heinrich Reik. Zdaleka nejvýznamnějším výrobcem likérů pak byla firma, založená Siegfriedem Gesslerem, dodavatel světoznámého likéru „Altvater Praděk“.²⁰⁰

Krnovští židé byli činní i v dalších odvětvích. Výrobou papíru se zabýval továrník Tepperwein, punčochové zboží vyráběl J. Spitzer, zlatnictví a prodej hodinek provozovala rodina Goldbergerových, pečivo produkoval Anton Langer, s uhlím obchodoval Albert Weinreb, s železem M. Steinsberg, speditérství se věnoval Alfred Dewidels. Restauraci v místní části Ježník provozoval Gottfried Grünspan, menší restauraci na dnešní Revoluční ulici vlastnil Emanuel Donath.²⁰¹

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 24.

²⁰⁰ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 24. Více o likérce Siegfried Gessler viz: PETR, Pavel: *Výrobna likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. Opava 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce); či studie: Týž: *Výrobna likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea 2004. Bruntál 2004, s. 49–70.

²⁰¹ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 24.

III.

4. Přelomový rok 1938 a krnovští židé

4.1. Vzrůstající nacionalistické tendence v pohraničí – hlavní faktor

hromadného odchodu židů z města

Antisemitismus byl v československém pohraničí silně zakořeněn, nejinak tomu bylo i v případě území opavského Slezska a námi sledovaného města Krnov. V meziválečném období se pak uskutečnila řada přednášek, večerů s diskuzemi a vystoupení, vyšlo vícero článků v nacionálním německém tisku se silně protižidovským kontextem.²⁰² Tyto nacionalistické tendence však ještě více zesílily po parlamentních volbách v roce 1935, kdy v Krnově s převahou zvítězila strana SdP Konrada Henleina.²⁰³

Ovšem i v českém tisku se objevily texty, ve kterých jejich autoři napadali židy. V jednom z takových protižidovských článků neznámý autor napadal polské židy usazené v Krnově, a požadoval po ministerstvu vnitra, aby tyto nespolehlivé polsko-židovské obchodníky z Krnova okamžitě vypovědělo.²⁰⁴ Objektem zájmu se polští státní příslušníci, mezi nimi i židé, stali pro Státní policejní úřad v Krnově. Na základě důkladné evidence pečlivě jím vedené můžeme konstatovat, že v samotném městě Krnov bylo evidováno k 1. 4. 1938 67 polských státních příslušníků, k 30. 6. 1938 64, a k 21. 9. 1938 61, z nichž někteří měli židovský původ.²⁰⁵ Pozornost úřadu však směřovala i k osobám s jinou, než polskou státní příslušností. Jako příklad zde může posloužit případ Oskara Morgensterna.²⁰⁶

²⁰² DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava, 2009, s.

²⁰³ V Krnově získala SdP 8334 z 14816 platných hlasů. (BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek XIII*. Olomouc 1994, s. 169).

²⁰⁴ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava, 2009, s. 81.

²⁰⁵ ZAO, f. Státní policejní úřad Krnov, č. kart. neuvedeno, inv. č. 3, *Zprávy o počtu polských státních příslušníků z 1. 4. 1938, 30. 6. 1938, 21. 9. 1938*. Na základě těchto dokumentů jsem došel k počtu sedmi polským státním příslušníkům židovského původu.

²⁰⁶ Oskar Morgenstern měl rumunskou státní příslušnost. V Krnově bydlel již od roku 1919 a jeho manželka navíc byla československou státní příslušnicí. Sám si zažádal o vydání československého občanství, jeho žádosti ovšem nebylo vyhověno.

Sílicí protižidovské nálady v pohraničí lze dát zcela jistě do přímé souvislosti se stupňovaným tlakem Německa na odstoupení československého pohraničí. Stejně tak tomu bylo i v Krnově. Již dříve vzniklé třenice mezi Němci, Čechy i židy pokračovaly i v roce 1938, a to se sílicí tendencí. Rozpínající se vliv Německa, jeho nacistické ideologie, a tedy i vzrůstajícího nebezpečí pro členy krnovské židovské komunity, se stal důležitým hybatelem, vedoucím k emigraci jejích členů. Konkrétně pak tento proces ovlivnily čtyři důležité momenty: 1. březnový anšlus Rakouska, 2. květnová mobilizace vyhlášená 20. 5. 1938, 3. Hitlerova řeč pronesená 12. září 1938, 4. především pak vyhlášení Mnichovské dohody, a později samotný vstup německého vojska do Krnova 6. 10. 1938.²⁰⁷ Tyto důležité momenty pak vytváří čtyři mezníky, do nichž jsme schopni, na základě dochovaných pramenů, částečně pak i vzpomínek pamětníků, zařadit, přesně datovat a zdokumentovat odchod některých krnovských židovských rodin z města.²⁰⁸

1. **Březen-květen 1938:** Jokl Friedrich (v polovině května vycestoval do Demänové u Liptovského Mikuláše), Kulka Georg, Kulková Stefanie a jejich dítě (vycestovali v květnu do Sandau v Německu), Langschur Hugo (v květnu emigroval do Velké Británie).

2. **Od 20. 5. 1938 do 12. 9 1938:** Bondy Max, Bondyová Gertruda, Bondyová Edita, Bondyová Margita Lisa (od srpna Brno), Deutsch Friedrich Ottokar, Deutschová Ilse Fillipine, Deutschová Eva Zuzana, Deutschová Alice Reneé (na konci srpna opustili Město Albrechtice, od 1. září Brno), Donathová Gertrude, Donathová Käthe, Donath Rudolf

²⁰⁷ BENDA, Jan:

²⁰⁸ Při snaze rekonstruovat přibližný odchod krnovských židů z města jsem čerpal z následujících zdrojů: ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Vzpomínky pamětníků*; z osobní e-mailové korespondence s paní Margarethe Baar, Hugo Langschurem a Ernestine Lawrence; SOKAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Seznamy z 1. 1. 1938, 16. 11. 1938, 9. 2. 1939, 24. 3. 1939, 10. 7. 1939, 13. 9. 1939, 27. 11. 1940, číslování seznam bez uvedení data*; AMB, f. Pobytová evidence občanů, č. f. 1122, zn. f. Z1, *Policejní přihlášky Margarethe Blitz, Ernestine Blitz, Reginy Wolf, Siegmunda Wolfa, Gertrudy Wolf, Irmy Westreich, Felice Westreich, Jindřišky Spitzer, Marie Spitzer, dr. Davida Rudolfera, dr. Bernharda Knöpfelmachera, Hermíny Katz, Emila Katze, Anny Gold, Ing. Richarda Gerta, Gertrudy Gert, dr. Siegmunda Gerta, dr. Leo Feldmanna, Pauly Eisner, Maxe Bondyho, Friedricha Ottokara Deutsche*; SOKAB, f. *Bezpečnostní služba říšského velitelství vedoucího SS – velitelství Krnov*; z databáze Židovské obce Olomouc (za jejíž zpřístupnění laskavě děkuji panu Petru Papouškoví); také z internetových databází památníku Yad Vashem a projektů: holocaust.cz, jewishgen.org a geni.com.

(emigrovali v září do Palestiny), Eibuschitz Rudolf, Eibuschitzová Olga, Eibuschitz Hanuš Petr, Eibuschitz Štěpán Pavel (od září Praha), Freibergrová Paula (od 31. 5. Olomouc), Freiberg Arnošt (od května Velká Británie), Fried Karl, Friedová Rudolfine, Friedová Grete (od září Kyjov, poté v roce 1939 emigrovali do Palestiny), Karplus Oskar (na začátku srpna vycestoval do Sovětského svazu), Spiegler Gustav, Spieglerová Frieda, Spiegler Kurt (22. 5. vycestovali do Luhačovic, později manželé Gustav a Frieda emigrovali do Brazílie, jejich syn do Velké Británie), Westreichová Felice, Westreichová Irma (od července Kyjov, poté Brno),

3. Od 12. 9. 1938 do 30. 9. 1938: Bäumel Jan (od poloviny září Praha), Bäumelová Bertha, Bäumelová Gertruda (od 23. 9. Olomouc), Behr Hermann, Behrová Elma (od září Norsko, poté Švédsko), Borochowicz Heiman, Borochowiczová Ella, Borochowiczová Zuzana (v září vycestovali do Rigy), Gross Karl (5. 9. vycestoval do Francie, poté USA), Immerglück Max (od 21. 9. Ostrava), Klein Jakob, Kleinová Josefina (odjeli 7. 9. z Krnova do Valašského Meziříčí), Klein Josef (15. 9. vycestoval z Krnova do Valašského Meziříčí), Knöpfelmacher Bernhard, Knöpfelmacherová Klára (10. 9. vycestovali do Ostravy, od 2. 10. Brno), Kohn Hugo, Kohnová Marie (10. 9. vycestovali z Krnova do Prahy), Otto Langer s manželkou a dítětem, oba byli nežidovského původu (vycestoval 21. 9. do Pohořelic, poté emigrace do Velké Británie), Liebermann David, Liebermannová Gertruda (20. 9. vycestovali do Prahy), Mondschein Leopold, Mondschein Olga (po 20. 9. Brno), Schön Jindřich, Schönová Erna (26. 9. vycestovali do Brna), Ziemlich Friedrich, Ziemlichová Lena, Ziemlichová Ruth, Ziemlichová Erika (od 25. 9. Olomouc, Erika později emigrovala do Guatemaly).

4. Od Mnichovské dohody do vstupu německého vojska do Krnova (30. 9. – 6. 10. 1938): Bäumelová Phillipine (od 8. 10. Olomouc), Bellak Otto, Bellaková Elise, Bellaková Gertruda, Bellak Hans Jiří, Bellak Emil (od přelomu září/říjen Brno, poté Velká Británie), Blitzová Ernestine, Blitzová Margarethe (od října Brno), Gert Siegmund, Gertová Gertruda, Gert Richard (od 3. 10. Brno), Grünstein Johanna (5. 10. vycestovala z Krnova neznámo

kam), Langschur Siegmund, Langschur Erna (vycestovali 5. 10. do Olomouce), Löwin Walter, Löwinová Mathilde, Löwin Adalbert (po 6. 10. Brno, poté Praha, Adalbert emigroval v dubnu 1939 do Velké Británie), Mammer Max se ženou (5. 10. vycestoval do Prahy, poté pravděpodobně emigrace do Maroka), Morgenstern Kurt (odjel 5. 10. z Krnova neznám kam), Reichenbaum Otto, Reichenbaumová Marta, Reichenbaumová Eva Marie (po 5. 10. emigrovali do Velké Británie), Rudolfer David (konec září do Brna), Rudolfer Max, Rudolferová Ilka, Rudolfer Tomáš (5. 10. vycestovali do Moravské Ostravy, manželé Max s Ilkou poté v roce 1939 emigrovali do Palestiny, jejich syn Max zůstal s dědou Davidem v Brně), Schärf Leo, Schärfová Erna, Schärfová Ruth (6. 10. vycestovali do Moravské Ostravy), Schmerler Michael, Schmerlerová Ella, Schmerlerová Edita (vycestovali 5. 10. do Kyjova), Schulhaber Adolf, Schulhaber Viktor (3. 10. vycestovali do Brna), Spitzerová Marie, Spitzerová Helena Jindřiška (od 4. 10. Brno), Steinberger Ludvík, Steinbergerová Otýlie, Steinbergerová Gita (od 3. 10. Mukačevo), Weinfeld Karl, Weinfeldová Hermine (od 3. 10. Olomouc), Wichs Armín, Wichsová Markéta, Wichs Edgar (od 4. 10. Frýdek, poté Praha).

Jak je z uvedených údajů patrné, tyto odchody, spojené s nebezpečím pronikajícího německého vlivu, měly na početnost krnovské židovské komunity velice neblahý účinek. Zatímco k 1. 1. 1938 registrovaly nacistické úřady v Krnově okolo 300 židů²⁰⁹, k 16. 11. 1938 to je již pouze 54.²¹⁰

4.2. Krnovští židé pod správou wehrmachtu a zásahových komand

Na základě Mnichovské dohody bylo Československu nařízeno počínaje 1. říjnem 1938 vyklidit a odstoupit část svého území, obývaného především německým obyvatelstvem. Toto území bylo rozděleno do pěti pásem, přičemž Krnov patří pod sever Moravy a Slezska

²⁰⁹ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Nacistický seznam židů z 1. 1. 1938*.

²¹⁰ Tamtéž, *Nacistický seznam z 16. 11. 1938*. Ani tento seznam však není přesný, neboť jsou do něj započítány i osoby, které byly později klasifikovány jako míšenci.

spadal do 4. pásma s termínem obsazení 6. a 7. října.²¹¹ V krátkém mezidobí mezi vyhlášením Mnichovské dohody a příchodem wehrmachtu do Krnova, tedy od 30. 9. 1938 do 6. 10. 1938, zavládlo v Krnově krátkodobé období bezpráví. Konflikty na sebe nenechaly dlouho čekat, situace se vyostřovala, ve městě byly označovány domy odpůrců připojení a jejich obyvatelé byli hanobeni jako nepřátelé státu a bolševici.²¹²

Úkolem zajistit nově získané území byl pověřen wehrmacht, k jeho podpoře byly Heydrichem zformovány dvě operační skupiny Sipo a SD, zatímco Kurt Daluge připravil speciálně vytvořené prapory ochranné policie a motorizovaného četnictva, které měly být připraveny k podpoře vrchního velitele pozemního vojska. Úkolem SD bylo zabezpečit politický život, a rovněž podniky, nezbytné pro národní hospodářství.²¹³

Oficiální existence operačních oddílů gestapa a SD byla záležitostí velmi krátkodobou a trvala pravděpodobně jen během října a listopadu 1938, ukončena byla současně se zánikem vojenské správy a ustavením standardních služeben gestapa.²¹⁴ Problematickým bylo především nedostatečné obsazení služeben, zapříčiněné slabou pozicí SD v Sudetské župě a jejím spíše provincionálním charakterem.²¹⁵ K personálnímu obsazení krnovského velitelství SD můžeme, na základě dochovaného torza pramenů konstatovat, že jednotlivá hlášení sepisovali SS-Scharführer Fendler, SS- Scharführer Erwin Schulz a SS-Scharführer Hundt, jimž byl nápomocen SS Scharführer Liedtke.²¹⁶ Domovních prohlídek se účastnili

²¹¹ DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov. Inventář*. Krnov 2017, s. 5.

²¹² OSTERLOH, Jörg. *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 151.

²¹³ DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov. Inventář*, s. 5.

²¹⁴ VAJSKEBR, Jan a kol.: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938-1939*. Praha 2014, s. 71-72.

²¹⁵ DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov. Inventář*, s. 6.

²¹⁶ Velice zajímavé jsou další osudy příslušníků této služebny. **Lothar Fendler** byl v květnu 1941 přidělen k Einsatzgruppe C, operující v oblasti dnešní Ukrajiny a velel Einsatzkommandu 4b, které bylo zodpovědné za vyvraždění nejméně 118 000 lidí. Později působil v berlínské centrále RSHA v oddělení zahraniční sekce SD. V roce 1948 byl v norimberském procesu s 24 představiteli jednotek tzv. Einsatzgruppen odsouzen k desetiletému trestu, v roce 1951 byl však propuštěn. **Erwin Schulz** později působil také ve stejné Einsatzgruppe, avšak v Einsatzkommandu 5. Byl odsouzen ve stejném procesu k 15letému trestu, v roce 1951 byl propuštěn a zemřel v roce 1980. **Ernst Liedtke** později působil jako vedoucí služebny SD v Olomouci. Po válce byl dvakrát souzen MLS Olomouc, ve druhém soudním procesu byl odsouzen k smrti a 23. 4. 1948 popraven. Více k osudům Liedtkeho viz: MAUEROVÁ, Klára: *Ernst Liedtke (1913-1948), vedoucí služebny SD v Olomouci*. Olomouc 2018 (nepublikovaná bakalářská práce).

pomocný policista (tzv. Hipo) a současně uchazeč o členství v SS (SS Bewerber) F. Weber, a také pomocný policista Adolf Klawik. SD byl v součinnosti především s členy Sudetoněmeckého Freikorpsu, v dokumentech se pravidelně a nejčastěji objevuje jméno Ernsta Saulicha, a rovněž se členy okresního vedení SdP, jako například s okresním vedoucím propagandy Friedrichem Nitschem.²¹⁷

Jak píše Dorko: „Bezpečnostní služba měla být korigující složkou pro zprávy podávané vedoucími státních, stranických, policejních i vojenských institucí, jejichž informace byly různě tendenčně zkreslené. Mělo se tedy jednat o jakousi necenzurovanou zpravodajskou službu pro nejvyšší politické činitele. V praxi však prováděla vlastní politiku, což souviselo se skutečností, že nikdy nebyla státní institucí, nýbrž orgánem a bezprostředním policejním nástrojem nacistické strany. Podklady pro své zprávy získával SD od husté sítě spolupracovníků: Kromě placených členů SD z povolání (příslušníci SS organizovaní v bezpečnostní policii nebo SD a civilní zaměstnanci) to byli čestní spolupracovníci (členové SD, ale nikoliv z povolání), dále důvěrníci, donašeči, agenti a informátoři.“²¹⁸

Tyto závěry lze bezezbytku uplatnit i na krnovskou služebnu SD. Už od počátku se její činnost soustředila na přesnou evidenci, politickou příslušnost a na další informace, týkající se krnovských židů. Zde je nutné opět připomenout, že v té době se v Krnově nacházelo již jen minimum židů.²¹⁹ Většina židů již byla pryč z města, místní služebna jim však ve svých spisech věnovala velkou pozornost.

Podle dochovaných dokumentů se někteří z židů snažili při svém útěku zachránit alespoň část majetku, jako například Max Immerglück: „Výše jmenovaný byl obchodním zástupcem a s celým bytovým zařízením utekl do Moravské Ostravy.“²²⁰ Po opuštění města

²¹⁷ DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov. Inventář*. Krnov 2017, s. 6-7.

²¹⁸ Tamtéž, s. 7-8.

²¹⁹ Podle časově nejbližšího seznamu z 16. 11. 1938 již pouze 54. (SOKAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Nacistický seznam židů z 16. 11. 1938*).

²²⁰ SOKAB, f. Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov, *Spis Max Immerglück*.

byli židé nuceni zanechat svému osudu vlastní firmy. Zajímavým se jeví případ Friedricha Jokla, který byl spoluvlastníkem firmy Jokl a Strahler, podniku s látkami. V době působení služebny SD se již v Krnově nenacházel, podle informací získaných zaměstnanci služebny utekl do Demánové u Liptovského Mikuláše. Jeho spolupodílník Otto Strahler, pokřtěný žid, podal návrh na likvidaci podniku a po jejím skončení chtěl ve vedení firmy pokračovat sám. Zajímavá okolnost vyšla najevo při výslechu. Strahler vypověděl, že Jokl vzal velkou částku ze společného podnikání, bez jeho vědomí, do svého nového působiště. V závěru hlášení pak bylo s posměchem konstatováno: „V takovém případě lze mluvit o tom, že jeden žid zradil a okradl druhého.“²²¹ Někteří však měli více štěstí. Siegmundu Joklovi, majiteli podniku s plátny se sice podařilo evakuovat celý sklad svého podniku, v jeho kanceláři ovšem zůstalo vybavení a obchodní záznamy.²²² U židovského právníka dr. Erwina Kunewäldera byl proveden důkladný soupis majetku, při kterém bylo zjištěno, že vlastní dva pozemky na Niederring č. 16. a 18., navíc pak jeho manželka provozuje půjčovnu knih (jejichž kompletní seznam byl k hlášení připojen) na adrese Troppauerstrasse, k čemuž byl dán dovětek, že je naprosto nepřipustné, aby židovka půjčovala knihy.²²³ Z hlášení také vyplývá, že mnoho židů, v době ještě před útekem, pověřilo správou svého zůstavšího majetku zaměstnance svých firem či domácností, jako tomu bylo v případě Paula Jokla a jeho rodiny: „Při absenci našich rodičů, Moritze a Fanny Joklových, pověřujeme jejich jménem, aby Elisabeth Friemová, soukromnice v Krnově, Paula Richliková, švadlena v Krnově a Valerie Freilingerová, služebná v Krnově, spravovaly naše byty nacházející se na adrese Krnov, Oberring 29. Dále povolujeme, aby obchod s usněmi a podnik s koženými výrobky vedly místo Moritze Jokla Elisabeth Friemová a Paula Richliková (podepsáni Paul a Wilhelm Joklovi).“²²⁴ Další se pak

²²¹ Tamtéž, *Spis Friedrich Jokl*.

²²² Tamtéž, *Spis Siegmund Jokl*.

²²³ Tamtéž, *Spis dr. Erwin Kunewälder*.

²²⁴ SOkAB, f. Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov, *Spis Paul a Wilhelm Joklovi*.

snažili svůj majetek na poslední chvíli prodat, jako například Jakob Klein, který svůj dům na Mayredergasse 7 prodal Karlu Jüstlovi za 61 000 Kč.²²⁵

Spolupráce z místního okruhu donašečů, byla rovněž patrna, nejvíce se projevovali místní členové SD, a to většinou v případech politické orientace židů. Například u Wilhelma Jokla uvedli jeho údajnou komunistickou orientaci²²⁶, či dle jejich informací měl prý Moritz Lamberg spolupracovat s Čechy.²²⁷

4.3. Křišťálová noc v Krnově

Záminkou pro sérii protizidovských pogromů, které vešly ve známost pod souhrnným názvem jako Křišťálová noc (německy Kristallnacht), se stal atentát mladého židovského polského emigranta Herschela Grynszpana na sekretáře německého velvyslanectví v Paříži Ernsta vom Ratha, který proběhl 7. 10. 1938.²²⁸ Podle Lhotové přesáhl počet zničených synagog a modliteben 1200, počet zničených obchodů a vyloupených domů lze pak spočítat jen velice obtížně a počet osob uvězněných v koncentračních táborech se blížil 30 000.²²⁹ Tyto pogromy se nevyhnuly ani židům žijícím v pohraničí, a staly se varováním a precedentem budoucího zacházení pro ty, kteří zde ještě zůstali. Samotné provedení těchto pogromů se neseťkalo s jednoznačným názorem ani v samotných nejvyšších místech vedení nacistické strany, Křišťálovou noc například příkře odsuzoval Heinrich Himmler.²³⁰ Možná i z toho důvodu vydal rozkaz, na jehož základě se oddíly SS na pogromech vůbec neměly podílet. Rozkaz ovšem ne všechny podřízené jednotky dodržely, o čemž svědčí i případ nasazení jednotek 24. oddílu SS v Opolí při průběhu Křišťálové noci v Krnově.²³¹

²²⁵ Tamtéž, *Spis Jakob Klein*.

²²⁶ Tamtéž, *Spis Wilhelm Jokl*.

²²⁷ Tamtéž, *Spis Moritz Lamberg*.

²²⁸ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Liberec 2013, s. 39-41.

²²⁹ Tamtéž, s. 47.

²³⁰ FRIEDLANDER, Saul: *Nazi Germany and the Jews. Volume 1. The Years of Persecution 1933-1939*. New York 1998, s. 272.

²³¹ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 173.

V samotném Krnově byla v noci z 9. na 10. listopadu vypálena smuteční síň na židovském hřbitově, a to za účasti již zmíněného 24. oddílu SS z Opolí, a rovněž tamní řídicí úřadovny gestapa.²³² Příslušníky SS byla dále vyrabována veřejná knihovna dr. Erwina Kunewäldera sídlící na Minoritském náměstí, zabavené knihy poté byly ostentativně a veřejně spáleny v prostoru před krnovskou radnicí.²³³ Jak psal *Jägerndorfer Zeitung* z 12. 11. 1938: „Ve čtvrtek v ranních hodinách byly na náměstí Adolfa Hitlera veřejně spáleny výtisky literárního škváru, který v takzvané demokracii vzkvétal a německého lidového ducha do nitra otravoval. „Moderní knihovna“ Žida Kunewäldera byla podrobena důkladné čistce. Díla žido-bolševických, protiněmeckých autorů byla konečně vymýcena. V minulých letech nestačila židovskému tisku a literatuře žádná špína a žádný škvár na otrávení a nakažení světového veřejného mínění. Tyto židovské metody měly za účel získat pochybovače, aby s nimi podněcovatel mohl provozovat další kšefty a panovat nad tvůrčími pracujícími. Kostky byly vrženy! Osud připravil, dříve než bylo předvídáno, také těmto agitátorům a rozdmýchávačům v Sudetech spravedlivý konec.“²³⁴ Svému osudu neměla uniknout ani budova krnovské synagogy. Jejím vypálení, podobně jako se tomu stalo v případě synagogy v Opavě, zabránily následující okolnosti, jak je popisuje ve svém hlášení Jung, inspektor ochranné policie v Krnově: „Židovský templ, který toho času využívá N.S.V. jako sklad, příslušníci SS vyklidili a poté měl být vypálen. Jelikož se kvůli vyklizení akce odložila, k vypálení již nedošlo, protože jak mi sdělil místní velitel SS, mezitím vyšel rozkaz akci zastavit. Templ nyní stráží policejní hlídka, protože místní velitel SS se obává, že k zapálení ještě eventuálně může dojít, neboť vnitřní vybavení bylo polito hořlavinou.“²³⁵ Dosud není známo, kým byl iniciován rozkaz k zastavení vypálení krnovské synagogy. Dorko se, nejspíše správně,

²³² Tamtéž.

²³³ ZAO, ÚVP, inv. č. 1458, sign. I-6, *Hlášení stanice ochranné policie Bruntál*.

²³⁴ *Jägerndorfer Zeitung* ze 12. listopadu 1938, In: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/risky-pogrom-zvany-kristalova-noc/literarni-skvar-na-hranici/> [cit. 27. 3. 2019], srov. *Deutsche Post für das Sudetenland*, r. 153, č. 268, 11. 11. 1938, s. 7.

²³⁵ ZAO, f. ÚVP, inv. č. 1458, sign. I-6; DORKO, Branislav: *Franz Irblich a krnovská synagoga*. In: Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera. Opava 2018, s. 322.

domnívá, že klíčovou roli sehrálo v tomto případě město, a uvádí proto následující tvrzení: „Vedle faktu, že synagoga byla již tou dobou využívána jako skladiště jedné ze složek NSDAP, by obdobně jako v případě novojičínské či děčínské synagogy její vypálení bylo značně riskantní záležitostí. Z jedné strany se v blízkosti nacházela textilní továrna soukenické společnosti a z druhé pak (na Barvířské ulici č.1) dům bývalého starosty Johanna Kienela, jenž byl váženou osobností a mimo jiné i čestným občanem města. Atraktivní poloha nedaleko městského centra pak doslova nabádala k jednoduché utilitární přeměně objektu, která by zastřela jeho původní charakter a současně vyřešila potřebu kryté městské tržnice.“²³⁶

Zvláštností je, že o údajném vypálení krnovské synagogy referoval i tehdejší tisk. Například *Polední list* psal: „V Německu vzplály synagogy. Požáry židovských chrámů přeskočily i na okupované území. Ve čtvrtek v 1.15 vzplanula židovská synagoga v Liberci a za mnoho hodin, obklopena davy občanů, vyhořela do základů. Plameny stoupaly s požářiště do pozdních hodin nočních a u trosk se vystřídali téměř všichni liberečtí Němci. O 5. hodině ranní ve čtvrtek vzplanula synagoga opavská a ve stejnou dobu i krnovská. Obě lehly úplně popelem.“²³⁷ V podobném duchu referovala i *Národní politika*: „...V noci na čtvrtek po 5. hodině ranní rozezvučely se v Opavě požární sirény, oznamující požár židovské synagogy. Veškerá záchrana hasičstva byla marna. Teprve po 17. hodině podařilo se hořící objekt lokalizovat a podobně tomu bylo i v Krnově. Je zajímavé, že i tam židovská synagoga byla zapálena v tutéž hodinu. Budova byla úplně zničena. Škoda obou budov je odhadována na milion Kč.“²³⁸

Po skončení Křišťálové noci v Krnově se místní jednotky SS a jednotky místní ochranné policie z rozkazu SS snažili dohlédnout na to, aby nedošlo k jakémukoliv poškození

²³⁶ DORKO, Branislav: *Franz Irblich a krnovská synagoga*. In: Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera. Opava 2018, s. 322.

²³⁷ *Polední list z 12. listopadu 1938*. In: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/risky-pogrom-zvany-kristalova-noc/synagogy-v-liberci-opave-a-krnove-v-plamenech/> [cit. 27. 3. 2019].

²³⁸ *Národní politika z 12. 11. 1938*. In: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/risky-pogrom-zvany-kristalova-noc/opavska-a-krnovska-synagoga-vyhorely/> [cit. 27. 3. 2019].

místní synagogy.²³⁹ O reakcích místního obyvatelstva vypovídá například již zmíněný článek v *Národní politice*: „Rozhořčení občanů nad zákeřnou smrtí německého diplomata dr. Ratha v Paříži, projevílo se i v Opavě a Krnově. Již ve středu večer shromáždilo se na opavském a krnovském hlavním náměstí několik tisíc lidí, kteří provolávali hesla proti židům. Vůdcové průvodu sice mírnili lid, ale některým živlům podařilo se vtrhnouti s větší částí účastníků, kteří pak začali vytloukati některé židovské obchody. Protižidovské bouře trvaly celou noc.“ Zdá se však, že tyto informace byly zcela jistě zkreslené, například velitel Schupo v Krnově ve svém hlášení mimo jiné upozorňoval, že se v Krnově vyskytly skupiny, které se chystaly projevit svoji nevoli nad tímto činem. Situace byla uklidněna až na základě vzájemné dohody, a proto k výrazným nepokojům nedošlo.²⁴⁰

Dlouho tradovaným mýtem byla role krnovského stavitele, podnikatele a člena NSDAP Franze Irblicha při záchraně krnovské synagogy. Jeho počátek lze datovat do vzniku publikace *Otisky poutníka Ahasvera*. Při jeho psaní se autoři rozhodli využít vzpomínek syna Franze Irblicha, Helmuta.²⁴¹ Na jejich základě, a zčásti také kvůli tehdy nekompletnímu výzkumu pramenů vznikl následně mýtus, ve kterém se za hlavního zachránce synagogy považoval Franz Irblich.²⁴² V již zmíněné monografii se můžeme dočíst: „Návrh nesplnit instrukci z Berlína k zapálení synagogy a přeměnit ji na tržnici schválila rada města Krnova na podnět stavitele a člena městské rady Franze Irblicha (1905-1960).“²⁴³ Návrh na přestavbu templu zřejmě opravdu vzešel od městské rady, roli Irblicha ovšem nelze jednoznačně

²³⁹ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 89

²⁴⁰ ZAO, f. ÚVP, inv. č. 1458, sign. I-6.

²⁴¹ IRBLICH, Helmut: *Die Jägerndorfer Synagoge – Bericht des Baumeisters und Stadtrates Franz Irblich und seine Sohnes Helmut Irblich*. 2001.

²⁴² Všechny omyly vzniklé nekritickým přejímáním informací z paměti Helmuta Irblicha blíže osvětlil v diskuzi po přednášce Branislava Dorka s názvem “Franz Irblich a krnovská synagoga“ konané v Městské knihovně v Krnově dne 10. 12. 2018 člen sdružení Krnovská synagoga Petr Tesař. Potvrdil, že tento mýtus vznikl převzetím vzpomínek Irblichova syna. Jak dále poznamenal, vše bylo ovlivněno nedokonalým a v té době ještě nedostatečným výzkumem. Dále pak následnou komparací vzpomínek Irblicha s hlášeními nacistických bezpečnostních složek vyšlo najevo, že i mnohé další informace obsažené ve vzpomínkách jsou nepřesné, jako například čas, kdy mělo k akci dojít.

²⁴³ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*, s. 27.

potvrdit, neboť se nedochovala jednání orgánů města z tohoto období.²⁴⁴ Toto nepotvrzené konstatování o roli Franze Irblicha jako zachránce krnovské synagogy bylo nekriticky přejímáno a již delší dobu se vyskytuje nejen v odborné literatuře.²⁴⁵

²⁴⁴ DORKO, Branislav: *Franz Irblich a krnovská synagoga*. In: Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera. Opava 2018, s. 322

²⁴⁵ Srov. např.: STEJSKAL, Jan: *Historie synagogy v Krnově 1871-2004*. In: Židé a Morava XI. Kroměříž 2005, s. 166; DVORÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*, s. 89; průběžně byly také zveřejňovány na stránkách regionálního tisku, později byla dokonce zveřejněna informace, o tom, že Irblich zachránil i zámek Linhartovy, viz: KUBA, František: *Stavitel Franz Irblich tajně zachránil zámek Linhartovy*. In: <https://www.denik.cz/moravskoslezsky-kraj/stavitel-franz-irblich-tajne-zachranil-zamek-linhartovy-20151031-4wa0.html> [cit. 20. 3. 2019].

IV.

5. Rozdělení krnovské židovské komunity

5.1. Židé v Krnově v letech 1938-1945

5.1.1. Evidence židů a vývoj restriktivních opatření

Krátká epizoda města Krnov pod správou wehrmachtu a zásahových komand netrvala dlouho. Postupným vývojem se ustanovily všechny vládní kompetence a Krnov se stal součástí opavského vládního obvodu Říšské župy Sudety.

Zvláštní pozornost byla hned od počátku věnována důkladné evidenci židovského obyvatelstva. Je sice pravdou, že jakési první seznamy vznikaly již v měsících před připojením pohraničí, ale v nich obsažené informace neodpovídaly potřebám nacionálněsocialistických rasových kritérií a byly též neaktuální, neboť docházelo k výrazným přesunům židovského obyvatelstva.²⁴⁶ To platí i v případě Krnova. Nejstarší dochovaný seznam se datuje k 1. 1. 1938.²⁴⁷ Byly do něj později, již po nastolení německé správy, doplněny informace o aktuální situaci, ani potom však nebylo zřejmé, kolik židů se vlastně v Krnově nachází.²⁴⁸

Prvním krokem k registraci všech osob, které měly spadat do okruhu norimberských zákonů, bylo zajištění a vyhodnocení matrik židovských obcí.²⁴⁹ V případě Krnova nenastaly žádné problémy, a tak mohlo opavské vládní prezidium hlásit již v březnu 1939, že matrika místní ŽNO nacházející se na městské matrice, byla zpřístupněna.²⁵⁰ Evidenci židů převzalo gestapo a zároveň i sudetská civilní správa prostřednictvím landrátů, v případě Krnova tedy

²⁴⁶ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 193.

²⁴⁷ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Nacistický seznam židů z 1. 1. 1938*.

²⁴⁸ Svědčí o tom i rozpornost v údajích ve výše uvedených seznamech. Některé informace v nich byly, k danému časovému úseku již zastaralé, neboť na základě jiných zdrojů víme, že v nich obsažené osoby se v Krnově již nenacházely.

²⁴⁹ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 193.

²⁵⁰ ZAO, ÚVP, inv. č. 1912, sign. I-9, *Vládní prezident Opava říšskému komisaři pro sudetoněmecká území (25. 3. 1939)*.

služebna gestapa v Opavě a úřad krnovského landráta.²⁵¹ Dalším důležitým mezníkem v nacionálněsocialistickém pronásledování židů v Říšské župě Sudety bylo zavedení říšského evidenčního řádu, z něhož vyplývalo povinné ohlašování pobytu, dále pak také bylo povinné předložit příslušný doklad o původu.²⁵² Norimberské zákony a s nimi spojená řada předcházejících i následujících restriktivních opatření, se staly omezujícím zásahem do všech oblastí života židovské komunity. Jejím členům bylo znemožněno vykonávat většinu zaměstnání, vstupovat do restaurací, parků či dalších veřejných prostor, měli zákaz kupování novin a dalšího tisku. Mimo to se například nesměli procházet po stejném chodníku jako Němci, v dopravních prostředcích nejprve nesměli sedět, později už je nesměli používat vůbec, měli zakázáno vlastnit a nosit zbraň či uniformy a podle policejního nařízení z 28. 11. 1938 začal platit ve vymezených hodinách zákaz vycházení.²⁵³ Důležitými nařízeními, jejichž snahami bylo zcela vyřadit židy z hospodářského života, byla „*Nařízení o vyřazení židů z hospodářského života*“ z 12. 12. 1938 a „*Nařízení o přihlášení židovského majetku v sudetoněmeckých oblastech*“ z 2. 12. 1938, na jehož základě byli povinni židé do konce ledna 1939 přihlásit svůj majetek, a to zpětně k 1. 12. 1938. Tímto krokem jim bylo umožněno provedení důkladného soupisu zbývajících židovského vlastnictví, později přešlého do árijských rukou.²⁵⁴

Důkladná evidence v Krnově zůstavších židů se stala základem pro jejich následné připravení o živnost, vyhození z práce, či zákazu chodit dětem do školy; přišli rovněž o většinu svého majetku.²⁵⁵ Svou stále zhoršující se ekonomickou situaci byli krnovští židé nuceni řešit různými způsoby. Někteří z nich získávali peníze prodejem bytového zařízení (Marta Berl), jiní byli podporováni rodinou (jako například Phillipine Bäuml, kterou finančně

²⁵¹ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 92.

²⁵² OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 195-197.

²⁵³ KOCOUREK, Ludomír: *Okupované pohraničí a holocaust*. In: *Historie okupovaného pohraničí 12*. Ústí nad Labem 2006, s. 133-136.

²⁵⁴ Podrobněji o těchto restriktivních opatřeních viz: OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*, s. 201-207.

²⁵⁵ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*, s. 26.

podporovala dcera, jež bydlela v Olomouci; či Georg Jacob, jehož penězi podporoval jeho otec), jiní žili z úspor (Ernestine Feldmann, dr. Samuel Schwarz), další pak pobírali různé formy důchodu (například dr. Erwin Kunewälder pobíral měsíční důchod ve výši 125 říšských marek, a k tomu ještě invalidní důchod v hodnotě 65 říšských marek; výše invalidního důchodu Oskara Morgensterna činila 85 říšských marek).²⁵⁶ Někteří židé byli vydržováni svými arijskými partnery. V Krnově byla totiž řada (podle některých pramenů 9, podle jiných 11, či dokonce 16) smíšených pouze německo-židovských manželství.²⁵⁷ Tragikomickým pak bylo ekonomické postavení Josefine Grünspan. Vdovy se ujal řád „Kongregace sester sv. Alžběty“, u kterého byla ubytována a dostávala i stravu zdarma. Bylo tomu tak ovšem v prostorách dřívější restaurace, kterou provozoval její muž Gottfried.²⁵⁸

Evidence však neprobíhala vždy podle představ nacistických represivních složek, a z toho důvodu začala být postupně zaváděna celá řada dalších diskriminačních a omezujících předpisů, sloužících k lepší evidenci a vnějšímu rozpoznání osob mojžíšské víry – 17. 11. 1938 tak vstoupil v Sudetské župě v platnost říšský zákon ze 17. 8. 1938, o povinnosti užívat k židovským jménům přidané osobní jméno Israel pro muže a Sára pro ženy. Pomyslným vrcholem ponížení se pak stalo nařízení o povinném nošení na oděvu našité žluté „Davidovy hvězdy“, které vstoupilo v Sudetské župě v platnost 1. září 1941.²⁵⁹

5.1.2. Zrušení židovských spolků, arizace židovského majetku

V prvotní fázi probíhalo v pohraničí nesoustředné a neorganizované rozbíjení židovských náboženských obcí a spolků, k jejich usměrnění byl nacistickým režimem později pověřen úřad tzv. komisaře pro zastavení činností organizací (Stillhaltekomissar – Stiko).²⁶⁰

²⁵⁶ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Nacistický seznam židů z 13. 9. 1939*.

²⁵⁷ Tamtéž, *Nacistické seznamy smíšených manželství*.

²⁵⁸ Tamtéž, *Nacistický seznam židů z 13. 9. 1939*.

²⁵⁹ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 94.

²⁶⁰ Podrobnosti o činnosti Stiko viz: OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 207 – 234; pak především LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Liberec 2015, s. 25-60.

Zcela logicky zaměřil úřad Stiko i na ŽNO Krnov a židovské spolky ve městě. I když již byly kompetence při likvidaci židovských náboženských obcí zcela jasně definovány, stále přetrvávaly určité nejasnosti. Především se nově vzniklý úřad dostal do sporů s místními služebnami gestapa, které se nechtěly vzdát práv zasahovat do likvidace židovských obcí. Stalo se tomu tak i v případě ŽNO Krnov, na jejíž likvidaci se i nadále chtělo podílet opavské gestapo.²⁶¹

Počátek likvidace ŽNO Krnov lze klást na podzim 1938, kdy bylo rozhodnuto o využití synagogy jako tržnice. Na její přeměnu byl kladen velký tlak, přímý pokyn pak vydal zdejší landrát Bernhard Wuttke, na přestavbě se podílel příspěvím částky i opavský vládní prezident dr. Friedrich Zippelius (4000 říšských marek), angažovala se zde i firma již výše zmíněného Franze Irblicha, která si za práci na přestavbě zaúčtovala 2497,48 říšských marek.²⁶² Likvidace samotné ŽNO trvala až do roku 1942, podílel se na ní jako treuhänder Franz Palischek z Krnova, celková bilance byla zhodnocena na 38 194,24 říšských marek (z toho 3621, 52 ŘM finance, 13 759,77 ŘM cenné papíry, 19 000 ŘM nemovitosti, 525,15 ŘM dluhy a 369,79 ŘM poplatky).²⁶³ Zlikvidován byl i místní spolek Chewra Kadiša. Jeho likvidace trvala od 4. 1. 1939 do 17. 1. 1941, treuhänderem byl ustanoven Leiter Sperl a celková bilance likvidace byla vyčíslena na 5132,78 ŘM.²⁶⁴

Samotná arizace se soustředila v Sudetské župě, a tedy i v případě Krnova, především do let 1938-1940.²⁶⁵ V hledáčku arizátorů se okamžitě ocitly především chlouby místního průmyslu – zdejší textilní továrny, velkoobchody se sukнем a likérky. V případech posledně

²⁶¹ LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Liberec 2015, s. 53

²⁶² DORKO, Branislav: *Franz Irblich a krnovská synagoga*. In: *Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera*. Opava 2018, s. 322-323.

²⁶³ LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Liberec 2015, s. 175

²⁶⁴ LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Liberec 2015, s. 176.

²⁶⁵ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 102.

jmenovaných se nevyhnula ani likérce firmy Siegfried Gessler²⁶⁶ či likérce Pollak.²⁶⁷ Z dochovaných záznamů vyplývá, že k místním arizátorům patřili například krnovští Němci Ewald Fritsch (firma Wiese), Arthur Dudel (firma Sedia A. G.), Reinold Angele (firma Pollak Adolf & Sohn), Karl Ott (Tuchhaus Schulhaber), Leo Schmidt a Adolf Heidutschek (Silesia Tuchhaus).²⁶⁸ Arizace domů a statků se stala doménou komisařského správce Waltera Knappeho, do jehož správy patřily nemovitosti a pozemky bývalého kantora Hermanna Behra, Siegmunda Jokla, dr. Eisnera, bratrů Bellakových či prof. Siegmunda Langschura.²⁶⁹

5.1.3. Další vývoj událostí v Krnově

Diskriminační předpisy, jejichž vývoj byl stručně nastíněn v předchozí kapitole, se týkaly v samotném Krnově již jen malého počtu „úplných židů.“ Což potvrdilo i „Velkoněmecké“ sčítání lidu, které proběhlo 17. května 1939. Z něj můžeme zaznamenat ve slezských okresech opavského vládního obvodu, i v samotném Krnově, značný pokles židovských obyvatel. Ve venkovském okrese Krnov bylo registrováno k 17. 5. 1939 49 (42 v samotném městě) židů, 65 (56) míšenců prvního stupně a 29 (18) míšenců 2. stupně (z hlediska rasových kritérií) a 29 židů a 4 míšenci 1. stupně z (hlediska náboženských).²⁷⁰

Nátlaková a restriktivní nacistická protizidovská politika slavila svůj úspěch.

²⁶⁶ Srov. PETR, Pavel: *Výrobní likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. In: Sborník bruntálského muzea. Bruntál 2004, s. 60-61.

²⁶⁷ Srov. PETR, Pavel: *Odras existence krnovské likérky Pollak ve sbírkách bruntálského muzea*. In: Sborník bruntálského muzea 2007. Bruntál 2007, s. 74.

²⁶⁸ DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 104-105.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 655, 659. Dvořák uvádí na základě ZAO, f. VVP, inv. č. 1820, sign. I-9 pro okres Krnov 35 židů, srov. DVOŘÁK, Jan: *Židé v opavském Slezsku 1918-1945*. Opava 2009, s. 99. Stejná čísla uvádí i Borák, srov. BORÁK, Mečislav: *Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938-1945)*. In: SPYRA, Janusz; WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 146; Bartoš, srov. BARTOŠ, Josef: *Struktura obyvatelstva v tzv. Východních Sudetech*. Praha 1979, s. 120; Týž: *Základní charakteristika Východních Sudet (vládního obvodu Opava)*. In: Historie okupovaného pohraničí 1. Ústí nad Labem 1998, s. 15. Podle podrobných nacistických seznamů žilo v roce 1939 v Krnově 33 či 34 židů a je zde uvedeno 26 židovských míšenců. Zde je nutné poznamenat, že v případě míšenců se jedná o nekompletní seznam, jejich počet byl na základě pozdější evidence zvýšen. Srov. SOKAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Nacistický seznam židů z 13. 9. 1939; nacistický seznam židovských míšenců z 21. 11. 1939*.

Z dochovaných pramenů však vyplývá, že ne všichni židé, kteří zůstali v Krnově, rezignovali na svůj osud. Svědčí o tom případ Marie Chlupačkové, židovky a manželky místního továrníka Aloise Chlupačka, která dosáhla toho, že již nebyla vedena jako židovka. Podařilo se jí totiž vyhrát soudní proces, ve kterém se jí podařilo vyvrátit, že je dcerou Lea Becka a jeho manželky Idy, roz. Goldbergerové, na základě čehož byla prohlášena za nemanželskou a tedy nežidovku.²⁷¹

I přes to, že se ve městě nacházel již jen nepatrný zlomek židů, nenávist k nim byla dále podněcována. Jejím pomyslným vrcholem pak bylo vydání (v červenci) malé knížky s názvem *Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger*, která útočila na židy, kteří se tou dobou v Krnově už dávno nenacházeli.²⁷² Pro ilustraci způsobu těchto útoků jsem se rozhodl představit tři medailonky.

První se týká profesora krnovské reálky, Karla Weinfelda. Autor o něm píše: „Žid profesor Karl Weinfeld. Tento muž, údajně mimořádná veličina v hudební oblasti²⁷³, klamal Krnovany více než jednu dekádu. Aby si udržel pro sebe a svou drahou polovičku (dceru bývalého krnovského rabína Anschlowitze) dvě volná místa v divadle, upsal se jako „umělecký kritik“ jednomu mezitím zastavenému krnovskému týdeníku. Ve sloupcích tohoto periodika se pan profesor vyžíval ve své tak ryzí židovské nafoukanosti, že se soucitně vysmívali nejen jemu, ale také listu zazlívali tento způsob židovské spolupráce, obzvláště v době silného politického napětí roku 1938, kdy pan profesor ještě nechtěl rozumět tomu, že

²⁷¹ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Výsledek soudu z 9. 12. 1944.*

²⁷² *Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger.* Jägerndorf 1939. V úvodu této knížky, jejíž název lze přeložit jako *Slezští Židé jako hanobitelé rasy, velcí podvodníci a lovci děvčat*, je vylíčena historie židovských obcí v Opavě, Krnově, Jeseníku, Osoblaze atd., a to ve zcela pozměněné podobě vyhovující nacistické ideologii. V celém textu se pak vyskytuje ohromné množství různých antisemitských urážek a pomluv. Jmenovitě jsou pak zde napadáni i jednotliví židé, především pak ti ve významném ekonomickém a společenském postavení, kteří zřejmě autorovi vadili nejvíce. Těchto medailonků, doplněnými karikaturami Rudolfa Nathera, se dočkali i krnovští židé. Pro ilustraci zde uvádím tři z nich.

²⁷³ V roce 1928 založil na místní reálce orchestr. Největšího rozkvětu dosáhl ve školním roce 1935-1936, kdy měl 63 hráčů. Weinfeld také přispíval svými erudovanými kritikami do místního listu *Jägerndorfer Zeitung*. V meziválečném období města byl významnou a uznávanou autoritou. (HRČEK, Richard: *Hudební život na Krnovsku.* Krnov 2008, s. 8.; SMĚLÍKOVÁ, Dorota: *Meziválečné hudební dění v Krnově na stránkách dobového tisku.* Olomouc 2014 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 11-12).

bude muset brzy vypadnout. Můj bože, ta dvě místa zdarma byla pro pana profesora přece tak drahocenná... Agilní žid Weinfeld, hnaný pudem neodolatelnosti a dostatečně ješitný na to, aby věřil ve svou zvláštní schopnost kritiky, představoval doslova komickou postavu. Ve snaze vybudovat si jméno založil na reálce v Krnově studentský orchestr, jenž byl sice opravdovými uměleckými kapacitami schválený, ale tehdy se litovalo, že nebyl svěřen do skutečně schopných rukou. Sukničkář a hlupák zároveň. Jak se usmívá. Přece mu nic neschází, lenochovi. V Krnově byl znám jako „místní frajer“, udělal si mnoho známostí a v oblibě měl obzvláště akty, které sám rád tvořil a vychloubal se tím. Snaživý žid realizoval své ambiciózní plány a německému městu Krnovu ukázal, že právě takové umělecké dílo mohl vytvořit jenom opravdový žid. K tomu se bohužel našly hlasy, které židovského profesora slovem i písmem obzvláště vychvalovaly! Tento famózní pan profesor ale rozvíjel své vlohy i jinak. V jistém novinovém podniku připravovali pro žida Weinfelda obtahy jeho divadelních kritik a služby mu je pak obvykle doručovaly domů. Mladé a hezké výpomocné síly se nakonec zdráhaly vykonávat tyto pochůzky. Přicházely plačící zpátky a shodně říkaly, že se s nimi pan profesor sblížil způsobem, jež nelze popsat, což mu vyneslo přezdívku 'Schweinfeld'. Jedno docela energické děvče mu v jeho bytě dokonce dalo pořádnou facku. Šéf podniku poslal napříště obtahy již po sluhovi. Čtenář se zeptá, jak to tak přesně vím. Nu, budiž prozrazeno, že jsem byl tehdy redaktorem v daném podniku a plačící dívky mě o tom informovaly. Když si pan profesor vykračoval ruku v ruce se svou Sárou ulicemi města, pak jste byli v pokušení uvěřit tomu, že si hledá nevěstu. V Krnově bylo ostatně veřejným tajemstvím, že tento žádostivý židovský profesor nadbíhal všem mladým dívkám. Držel se přesně slov Talmudu, jež v tomto případě praví, že všechny křesťanské dívky jsou kurvy. Dnes lze také prozradit, že profesor Weinfeld kvůli své nevšední morální způsobilosti by musel Krnov dříve či později opustit.²⁷⁴

²⁷⁴ *Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger*. Jägerndorf 1939, s. 24-25.

Druhý pak pojednává o právníkovi dr. Arthuru Goldbergerovi: „Muž, rozený tlučhuba, měl rozsáhlou praxi. Procesy, jež mu byly svěřeny, protahoval jako tasemnice, když cítil, že jeho mandant je obdařen bohatstvím. V takových případech používal přímo dojemnou metodu, procesy nechával odročit kvůli nějaké maličkosti. S jakou příkladnou svědomitostí a silou charakteru vedl tento žid svou živnost, dokazuje výměra správní pokuty. Autorovi ji předložil jeden krnovský obchodník. Dr. Arturu Goldbergerovi byla tato pokuta vyměřena opavskou advokátní komorou. Tento židovský advokát byl s výraznou výstrahou odsouzen k zaplacení pokuty ve výši 500 korun kvůli tomu, že kauzy rozhodně nevedl bezchybně. Goldberger prostě narazil na obchodníka, jenž si nenechal líbit židovské machinace a udělal to jediné správné, co lze dělat v těchto případech: podal trestní oznámení u advokátní komory. Když ještě dodáme, že s výměrou pokuty bylo spojeno varování před podobnými případy kvůli poškozování advokátského stavu, pak je tento Dr. Goldberger dostatečně vykreslen. Ostatně, židovští advokáti jsou vůbec zvláštní kapitolou. Ve všech případech, které jim byly předány, nejprve losovali o klientův měšec. Jestliže byl plně napěchovaný, pak narůstala příslušná akta v kanceláři židovského advokáta, až už nebylo možné žalující stranu oškubat.“²⁷⁵

Třetí o krnovském židovském bankéři Oskaru Goldbergerovi: „Milionový podvodník bankéř Oskar Goldberger. Když jste tohoto poměrně velkého podvodníka potkali v ulicích města, měli jste vážné nutkání, darovat mu marku, aby si dal vyžehlit svůj ošuntělý oblek. Potuloval se tu, kousaje svůj doutník, s myšlenkami na nové podvodné transakce. Nikdo neměl tušení, že se pod tím kabátem dobráka skrýval nejprohnanější podvodník, jenž své klienty připravil o miliony. Byl první listopad roku 1937, když asi 1500 věřitelům tohoto židovského bankovního domu přišel na stroji psaný oběžník v podivné bankéřské němčině, v němž Oskar Goldberger žádal o dvouměsíční moratorium, s ujištěním, že své věřitele v této

²⁷⁵ *Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger*. Jägerndorf 1939, s. 27.

lhůtě stoprocentně uspokojí. Oběžník měl ovšem háček: požil se s prosbou, aby se nešířili o obsahu tohoto oběžníku, aby kýžené moratorium nebylo ohroženo. Tato špinavá aféra vzala rychle zsvě a věřitelé byli jati opodstatněnou nedůvěrou ve vedení bankovního domu. Mnozí věřitelé a drobní střadatelé sdružení do šesti spořitelních spolků pochopili, že Goldbergerovi sedli na lep. (Poskytoval o půl procenta vyšší úrok na vkladech než jiné peněžní ústavy). Na to se kvapně sešel výbor věřitelů, který nechal účetním expertem pod přísahou prověřit finanční situaci bankovního domu. Na prvním shromáždění důvěrníků, konaném v hotelu „Tiroler“ v Krnově, (protože do velkého jednacího sálu krnovského městského soudu by se mnozí věřitelé nemohli vejít), vyšel rozsáhlý Goldbergerův podvod najevo. Účetní kontrolor zjistil, že bankovní dům Oskar Goldberger byl již dlouho insolventní, a zatížený dluhy do výše kolem 8 milionů korun, kterážto suma se v lednu 1938 dle nového statutu snížila na 5. 552, 158 korun. Při realizaci Goldbergerových aktiv ve výši asi 7. 500 000 korun a s celkovými pasivy vyššími než 13. 000 000 korun, bylo možné počítat jen s asi osmnáctiprocentním podílem. To byl samozřejmě pro četné věřitele příliš silný tabák. Hazardní hra žida Goldbergera skončila příliš rychle a rozhořčení věřitelů bylo o to větší, když se ukázalo, že Goldbergerova práva na těžbu ropy na Slovensku jsou jedním velikým klamem. Goldberger vždycky velkohubě poukazoval na to, že o prodeji těchto těžebních práv není rozhodnuto a že lze očekávat milionové částky. Úsilím některých členů výboru věřitelů byl Goldberger zatčen se svou ženou Idou na konci roku 1937 a dopraven do vazební věznice v Opavě. Během různých shromáždění věřitelů se odehrály ty nejotřesnější scény. Byli to především drobní živnostníci a obchodníci, kteří tomuto kriminálnickému židovi obětovali celé své jmění. Největší pobouření ale panovalo mezi členy spořitelních spolků, jež týden co týden shromažďovali 2 až 3 koruny, aby mohli svým příbuzným udělat na konci roku, o Vánocích, radost. Tito přišli o všechny své úspory a jejich nával zloby byl pochopitelný. Nakonec se do věci vložila obec, jež formou dohody s městskou spořitelnou umožnila, aby

těmto drobným střadatelům bylo 75 procent jejich vkladů vyplaceno. Důstojnou roli v této špinavé záležitosti hrál židovský advokát a budoucí zeť Goldbergera Dr. Eisinger, který chtěl jednání o vyrovnání opět přivést k mrtvému bodu, protože „předpokládaný výhodný prodej práv na těžbu ropy na Slovensku“ již měl být jen otázkou času. Když ani tento trik nevyšel, a ukázalo se, že žid Goldberger také své vlastní souvěrce zatížil vysokými částkami, pak byla situace docela jasná. Úpadek podvodného bankovního domu nebyl náhodný, a způsobený snad nesrovnalostmi v hospodaření, ale byl založený na spekulaci, a před časem dospěl ke svému konci! Mimořádně nákladné vedení firmy spojené s četnými spekulacemi přivedly bankovní dům Goldberger do platebních potíží. Aby se udržel na hladině, aby si nepřestal žít jako v ráji, sáhnul Goldberger na peníze svěřené klienty. Dokonce použil těch nejspinavějších prostředků. Do zástavy dal svěřené státní dluhopisy, pouze za tím účelem, aby pod rouškou dobráka mohl dál podvádět a vypařit se. V blízké době se uskuteční proces s tímto velkým podvodníkem. Tento povedený manželský pár má na svědomí prokletí mnoha lidí, jež přivedl na mizinu.²⁷⁶

Tyto výrazné protižidovské propagandistické výroky adresované k, v Krnově se již nevyskytujícím židům, však zřejmě nevzbudily mezi širšími vrstvami obyvatelstva větší ohlas. Jak již bylo řečeno, v Krnově se tou dobou nacházela již jen hrstka zbývajících židů, a ta nepředstavovala pro místní nacisty, natožpak pro ty méně politicky se projevující občany města, výraznější problém. Z dalších hlášení se dozvídáme, že v Krnově zůstavších židů se týkala sbírka akce kožichů a vlněných věcí pro vojáky wehrmachtu, která se ve vládním opavském obvodu uskutečnila v lednu roku 1942. Z hlášení víme, že 90 židů z celého obvodu odevzdalo tehdy 900 kusů šatstva, dále pak, že pro nesplnění dodací povinnosti bylo pět židů zatčeno.²⁷⁷ Za zlom v přístupu k zdejšími židům lze označit rok 1942, především pak jeho konec. Pomyslným vrcholem se pak staly transporty do Terezína, které byly celkem tři –

²⁷⁶ *Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger*. Jägerndorf 1939, s. 22-23.

²⁷⁷ ORLÍK, Josef (ed.): *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940-43*. Ostrava 1961, s. 94.

označení XXI/1, XXI/2 a XXI/3, kterými bylo transportováno celkem 71 osob.²⁷⁸ I přesto se však nacistům nepodařilo zcela zbavit židovské přítomnosti ve městě. V Krnově zůstalo především několik příslušníků ze smíšených židovsko-německých manželství.²⁷⁹ Z posledního dochovaného záznamu se dozvídáme, že k 4. 1. 1945 bylo ve městě ještě 15 židů.²⁸⁰

5.2. Krnovští židé v protektorátu a zahraničí (1939-1945)

Rozhodnutí opustit Krnov nebylo pro členy krnovské židovské komunity ničím snadným. Museli ve městě zanechat svému osudu vlastní domy a firmy. Jak již bylo uvedeno dříve, samotná emigrace probíhala ve více vlnách a cíle jejího směřování lze rozdělit do dvou kategorií – vnitřní a vnější. Pod první z nich si můžeme představit odchod členů krnovské židovské komunity do vnitrozemí později vzniklé Druhé republiky, pod druhou pak emigraci do zahraničí.

Jak vyplývá z výše uvedených dokumentů, v případě první ze zmíněných kategorií směřovala emigrace do velkých měst tehdejšího vnitrozemí – Prahy, Brna, Ostravy a Olomouce, v menší míře pak do menších měst, například Kyjova či Valašského Meziříčí, kde měli zázemí u svých příbuzných. Leckdy se rodiny rozdělily, tak jako v případě Huga Langschura. Toho se rodiče rozhodli v květnu 1938 poslat do Anglie k příbuzným, zatímco oni sami chtěli zůstat v pohraničí a počkat na budoucí vývoj událostí.²⁸¹

Postavení krnovských židů ve vnitrozemí se projevilo zhoršující se ekonomickou situací. Někteří z nich částečně pokračovali ve své práci a snažili se o znovuoobnovení firem, kde pracovali²⁸², jiným se nedařilo najít pro sebe stejně kvalifikované práce, jaké měli

²⁷⁸ DVOŘÁK, Jan: *Konečné řešení židovské otázky v Opavském vládním obvodu – deportační transporty do Terezína a na východ*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané dne 5. listopadu 2008. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 2009, s. 298–312.

²⁷⁹ Například Hugo Müller.

²⁸⁰ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Zpráva o počtu židů v Krnově ze 4. 1. 1945*.

²⁸¹ ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Vzpomínky Huga Langschura*; USHMM, Accession Number: 2015.73.1, RG Number: RG-50.106.0239, *Oral history with Hugo Langschur*. In: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn607947> [cit. 21. 3. 2019].

²⁸² „Poznamenávám dodatečně, že jsem byl činným jako ředitel u továrny na tkalcovské stroje akc. spol. v Krnově od roku 1911 na základě řádně uděleného pracovního povolení a že vyjednávám ohledně další činnosti

dříve²⁸³, další pak byli nuceni žít z úspor či důchodů.²⁸⁴ Do té doby “relativně poklidná“ situace vzala za své po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava, nyní se ocitli v pasti i oni. Svou nepříznivou situaci se snažili vyřešit emigrací do ciziny, například jako rodina Eibuschitzova, která se rozhodla pro odchod do Bolívie, ovšem neúspěšný.²⁸⁵ Jiní měli v uskutečnění svého záměru více štěstí²⁸⁶, další pak byli nedobrovolně rozděleni.²⁸⁷ Těm, kterým se emigrace nezdařila, se rozhodli alespoň pro záchranu svých dětí.²⁸⁸ Krnovští židé, kteří byli nuceni zůstat na území Protektorátu, byli později deportováni do Terezína, a odtud případně dále do nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů.

Mezi členy rodin, které zůstaly vlivem událostí rozděleny mezi dva světy, zahraničí a protektorát, stále probíhaly kontakty. Tak například Hugo Langschur se snažil se svými

pro tento nadmíru důležitý hospodářský podnik na území nových oblastí Č. S. R. O této okolnosti předložím dodatečně doklad.“ Viz: *Eibuschitz Rudolf. Odvolání proti vyhoštění*. In: <https://www.holocaust.cz/database-dokumentu/dokument/102627-eibuschitz-rudolf-odvolani-proti-vyhosteni/> [12. 3. 2019].

²⁸³ Friedrich Ottokar Deutsch pracoval ve vedení rodinné firmy na výrobu likérů a ovocných konzerv, jež sídlila ve Městě Albrechticích, na tehdejší adrese Ringplatz 26. V září 1938 odešel i s rodinou do Brna, kde pracoval jako účetní. Viz: AMB, f. Pobytová evidence občanů, Brno, sign. Z1, *Policejní přihláška Friedricha Ottokara Deutsche z 1. 9. 1941*.

²⁸⁴ Například Irma Westreich pobírala invalidní důchod. Viz: AMB, f. Pobytová evidence občanů, Brno, sign. Z1, *Policejní přihláška Irmy Westreich z 29. 4. 1941*.

²⁸⁵ *Eibuschitzová Olga. Potvrzení podání žádosti o povolení pobytu*. In: <https://www.holocaust.cz/database-dokumentu/dokument/104546-eibuschitzova-olga-potvrzeni-podani-zadosti-o-povoleni-pobytu/> [cit. 13. 3. 2019]

²⁸⁶ Podařilo se například emigrovat celé rodině Baumlově. Bertha Baumelová, s dcerou Gertrudou a synem Janem, se rozhodla odejít z Krnova v polovině září 1938. Jejich další bydlištěm se stala Olomouc, kde postupně bydleli na adresách Palackého 23 a Úřednická 29. Matka s dcerou stihli emigrovat v březnu 1939, syn Jan byl později zachráněn jedním z Wintonových vlaků. Viz: Databáze Židovské obce Olomouc, *rodina Baumlové*.

²⁸⁷ Rozdělena byla například rodina Rudolferova. Celá rodina vycestovala z Krnova 5. 10. 1938 nejprve do Moravské Ostravy, později se usadila v Brně. Poté se Max s ženou Ilkou rozhodli emigrovat, již tajně a riskantním způsobem do Palestiny, což se jim podařilo. Byli však nuceni kvůli nebezpečnosti této cesty zanechat děda Davida Rudolfera a především malého syna Tomáše. První z jmenovaných později zemřel v Terezíně, druhý byl transportován do Osvětimi. (ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *rodina Rudolfer*; AMB, f. Pobytová evidence občanů, Brno, sign. Z1, *Policejní přihláška Davida Rudolfera z 14. 1. 1942*). Rozdělena byla i rodina Ziemlichova. Starší dcera Erika byla poslána ke svým příbuzným do Guatemaly. Zatímco její rodiče Friedrich a Lena, společně s mladší sestrou zůstali po útěku z Krnova v Olomouci (jejich poslední známá adresa byla Katharinengasse 13). Erika vyvíjela iniciativu, aby dostala své rodiče a sestru do Guatemaly, její snahy však nebyly úspěšné. Mladší sestra a rodiče byli později transportováni do Terezína a odtud do Osvětimi, kde zahynuli. (SOkAB, f. Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov, *Spis Friedrich Ziemlich*; databáze židovské obce Olomouc; USHMM, *Erika Ziemlich collection*).

²⁸⁸ Kromě již zmíněného Jana Baumla byly zachráněny “Wintonovými vlaky“ i následující krnovské děti: Hanuš Petr Eibuschitz (23. 11. 1927 Vídeň), jeho bratr Štěpán Pavel Eibuschitz (25. 6. 1930 Vídeň), a sourozenci Kurt Pavel Eisler (20. 9. 1927 Krnov) a Doris Lilli Eisler (14. 10. 1930 Krnov). (SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 659, inv. č. 979, sign. VII/34, *Záznamy o narození*; ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *rodokmen rodiny Berl; Winton's list*. In: <http://www.nicholaswinton.com/WintonsList/images.htm> [22. 3. 2019]).

rodiči udržovat korespondenci.²⁸⁹ Jiní zase neměli se členy svých rodin kontakty žádné a o jejich dalších osudech se dozvěděli až po válce.²⁹⁰ Do zahraniční emigrace se dostalo i více mladších příslušníků krnovské židovské komunity, kteří se rozhodli za svou vlast bojovat.²⁹¹

5.3. Specifikum židovských míšenců v Krnově

Pozornosti nacistických represivních orgánů a jejich působení neunikli v Krnově ani tzv. židovští míšenci. Byli neustále kontrolováni a sledováni, stále se řešily otázky spjaté s jejich přesným rasovým vymezením. Byly vyhotoveny důkladné seznamy s přesnou rasovou klasifikací.

Přesný počet osob, které do požadovaných kategorií vymezených nacionálněsocialistickými kritérii patřily, je velice obtížné určit. Na základě Velkoněmeckého sčítání lidu (17. 5. 1939) bylo dle rasového hlediska v Krnově evidováno 56 míšenců 1. stupně a 18 míšenců 2. stupně.²⁹² O tom, že tato statistika nebyla přesná, a že mohlo dojít i k případným chybám, svědčí následující případ. U místního dítěte, Eriky Hanselové, nar.

²⁸⁹ Úplně posledními dopisy, které Hugo Langschur obdržel od rodičů, byly z 1. července 1942, tedy pouhý týden před jejich deportací do Terezína. Siegmund Langschur psal svému synovi: „Tyto řádky plné lásky a loučení Ti píšeme v předvečer našeho povinného odchodu; exodu z našeho vyhnanství, které se nám stalo určitým druhým domovem a které, vyvolává stovky strašných myšlenek sdílených tisíci nebohých souvěrců, leží před námi jako místo neproniknutelné mlhy a hroživé nejistoty. Tyto řádky předáváme velmi dobrému příteli, jehož rodina se nám ve dnech naší rostoucí sklíčenosti ukázala být poradním hlasem a skálopevnou jistotou. Na tuto rodinu se můžeš vždy obrátit, budeš-li chtít podrobnější zprávy o posledních měsících svých rodičů na tomto místě. A buď jim navždy vděčný za to, že byli pro Tvé rodiče vzorem lidské dobroty. ...Křehčí než kdy jindy se stal život jednotlivce – tisíce padli za obět bez možnosti vidět znovu své děti. Pokud tohle má být také náš osud drahý Herbi, buď přesvědčen, že až do posledního dechu budeme žehnat našemu milovanému dítěti, našemu hodnému chlapci, našemu milému synku. A žehnajíce Tobě a snažně prosíce bohy o nápomoc pro Tvůj budoucí život Tě líbáme a děkujeme za nekonečné okamžiky štěstí, které jsme spolu prožili za časů doma. Poděkuj a vyříd' vše nejlepší všem členům naší rodiny, jejichž pomoc tak přispěla k Tvému růstu, doufejme pro dobrou kariéru. Bůh Ti žehnej.“ (ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Dopisy Siegmunda Langschura synu Hugovi z 1. 8. 1942*).

²⁹⁰ „Na konci války jsme stáli na takzvané demarkační linii a naši přelavní sovětské spojenci chodili denně do našich linií a žebrali o potraviny, cigarety a benzín. Ale trvalo dlouho, než Rudá armáda vpustila příslušníky britských ozbrojených sil do své zóny, a tak byl konec července nebo srpen, než jsem zase přijel do Krnova. To jsem již věděl o osudu mých rodičů (pozn.: zahynuli v koncentračním táboře) a nebyl jsem skutečně příliš přátelsky naladěný vůči Němcům.“ (ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Vzpomínky Adalberta Löwina*).

²⁹¹ Druhé světové války se zúčastnili Arnošt Freiburger (letec RAF), Hugo Langschur (vojenský technik), Adalbert Löwin (velitel průzkumného vozidla), Ludvík Pollak (radiomechanik), Otto Reik (dělostřelec), Kurt Spiegler a Hanuš Petr Eibuschitz (letec RAF). (ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Seznam krnovských židů, účastnicích se 2. světové války*).

²⁹² OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety*. Praha 2010, s. 655.

8. 7. 1936 v Krnově, bylo v registračním formuláři uvedeno, že dva z jejich prarodičů byli židé, což by ji klasifikovalo rovněž jako míšenku 1. stupně.²⁹³ Stala se terčem okamžitého zájmu místních bezpečnostních složek, které začaly ihned prověřovat její původ. Nakonec se zjistilo, že při uvádění informací došlo k chybě, Erice Hanselové byl potvrzen árijský původ²⁹⁴, vše poté akceptoval i krnovský starosta.²⁹⁵ V dalším dochovaném seznamu z 21. 11. 1939 je uvedeno 26 osob klasifikovaných jako míšenci 1. stupně.²⁹⁶ O celkovém počtu míšenců nám pak vytváří lepší představu kartotéka, která se blíží údajům z Velkoněmeckého sčítání a ve které se nachází 71 jmen míšenců (56 1. stupně, 25 2. stupně).²⁹⁷ O neustálé kontrole židovských míšenců represivními orgány svědčí i další dokumenty. Podle prvního z nich, datovaného 27. 11. 1944 se v Krnově nacházelo 66 blíže nespecifikovaných židovských míšenců²⁹⁸, podle druhého (4. 1. 1945) dokonce 70 (1. stupně – 46, 2. stupně – 24).²⁹⁹ Na základě dochovaných pramenů tedy můžeme říci, že počet osob spadajících do rasových kritérií míšenců se v Krnově během války pohyboval okolo 70.

Restriktivní a perzekuční opatření, týkající se židů, platila v určité míře i pro židovské míšence. O těch, která se jich měla týkat, rozhodovaly nacistické represivní složky, které i v případech stejné klasifikace na základě nacionálněsocialistických rasových kritérií přistupovaly k jednotlivým případům odlišně, braly se pak v potaz různé okolnosti, které mohly daným osobám buďto přitížit či naopak. O různorodosti v přístupu pak svědčí následující tři případy.

²⁹³ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Záznam o šetření původu Eriky Hansel.*

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Nacistický seznam židovských míšenců z 21. 11. 1939.*

²⁹⁷ Tamtéž, *Kartotéka židovských míšenců 1. a 2. stupně.*

²⁹⁸ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Zpráva o počtu židovských míšenců v Říšské župě Sudety z 27. 11. 1944.*

²⁹⁹ Tamtéž, *Zpráva o počtu židovských míšenců v Říšské župě Sudety k 4. 1. 1945.*

5.3.1. Případ Ernst Grünspan

Ernst Grünspan se narodil 19. 9. 1904 v Krnově jako nemanželské dítě židovky Rosy Grünspan. Jako jeho biologický otec byl označen, na základě záznamů dr. Strimmera z Merana ze 17. 3. 1939, obchodník Ernst Benedikt Fikenscher, jenž byl árijského původu.³⁰⁰ Dále se dozvídáme, že matka dítěte pod tlakem okolností oznámila narození dítěte na matričním úřadě ŽNO Krnov, ale zároveň nepovolila kultovní akt obřízky, což bylo dle záznamů: „potvrzeno poznámkou v matričních záznamech ŽNO v Krnově, oddíl 3, list 53, číslo 259, a rovněž také protokolem z 2. 5. 1938, zaznamenaným a uloženým v kanceláři dr. Schindlera (Krnov), ve kterém rabín dr. Rudolfer potvrzuje, že Ernst Grünspan nebyl obřezán.“³⁰¹ Jak dále vyplývá z dochovaných dokumentů, Ernst Grünspan nebyl členem ŽNO Krnov, dokonce ani nevyznával mojžíšskou víru.³⁰² Jelikož Ernst Grünspan vystoupil v roce 1938 z židovské náboženské komunity, požádal o žádost za prohlášení míšencem 1. stupně, kterou podal osobně 25. 3. 1942. Jeho žádosti bylo vyhověno a navíc bylo rozhodnuto, že nemusel nosit židovskou hvězdu.³⁰³ Z dochovaných dokumentů se však zdá se však, že se s tímto rasovým hodnocením Grünspan nespokojil, a dokonce si podal žádost o zrovnoprávnění s osobami německé krve a osvobození od předpisů platících pro židy.³⁰⁴ O výsledku svých snah se dozvěděl 19. 9. 1942: „Říšský ministr vnitra ve jménu Vůdce a říšského kancléře vám uděluje odpověď na vaši žádost o zrovnoprávnění s osobami německé krve a osvobození od německých předpisů platících pro židy. Obě vaše žádosti byly zamítnuty a jedná se o odpověď konečnou – rozhodnutí říšského ministra vnitra je konečné. Na základě předpisů jste dodatečně povinen užívat jméno Israel“³⁰⁵

³⁰⁰ Tamtéž, *Zpráva z 12. 2. 1942.*

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Dopis starosty Krnova opavskému vládnímu prezidentovi.*

³⁰⁴ Tamtéž, *Žádost o zrovnoprávnění s osobami německé krve*

³⁰⁵ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Dopis opavského vládního prezidenta Ernstu Grünspanovi z 19. 9. 1942.*

Dále se o Grünspanovi dozvídáme, že pracoval při nucených pracích ve Městě Albrechticích.³⁰⁶ Z dalších zpráv pak vyplývá, že kvůli nerespektování mu udělených nařízení byl zatčen gestapem Opava, po chvíli byl však propuštěn.³⁰⁷ Později se Ernst Grünspan dokázal živit jako pomocný dělník, jeho posledním místem byla pozice nástrojáře v kovovýrobě u firmy Max Aurich v Krnově. Koncem dubna 1944 pak byl zařazen k Todtově organizaci a následně transportem odeslán na stavbu podzemní automobilové továrny u vesnice Cravant-Bazarnes v severozápadní Francii. Již začátkem srpna ale využil příležitosti, kdy měl být tábor organizace Todt odsunut před blížící se frontou, a z tábora utekl. Brzy se připojil k francouzské partyzánské organizaci Maquis a jako sanitář v táboře ošetřoval raněné partyzány. Po příchodu americké armády byl znovu jako sanitář zařazen do tzv. francouzských vnitřních jednotek, které obsazovaly Francii.³⁰⁸

5.3.2. Případ Edeltraud Lubliner

Dalším zajímavým případem bylo šetření o původu Edeltraud Lublinerové. Ta se podle dostupných pramenů narodila v 12. 6. 1920 v Krnově Siegmundovi Lublinerovi (11. 6. 1889 Lvov) a Margaretě, roz. Wanjurové (17. 1. 1890 Krnov).³⁰⁹ Podnět k prověření Lublinerové přišel od služebny gestapa v Opavě, které se snažilo prošetřit původ výše zmíněné a rozhodnout tak o její rasové klasifikaci.³¹⁰ Stěžejním problémem, který Edeltraud nejvíc v očích represivního aparátu přitížil, byl ten, že ještě do 22. 5. 1939 byla členkou místní ŽNO.³¹¹ Již v první fázi byla označena za židovku. Proti tomu se Lublinerová rozhodla bránit soudní cestou. Jejím zástupcem byl krnovský právník dr. Emil Danninger. Soud vyhodnotil její rasovou klasifikaci jako „míšenka 1. stupně“.³¹² Po sérii dalších konzultací

³⁰⁶ Tamtéž, *Dopis starostovi Krnova z 20. 10. 1942.*

³⁰⁷ Tamtéž, *Dopis starosty Krnova gestapu Opava z 5. 11. 1942.*

³⁰⁸ DVOŘÁK, Jan: *A. Grünspan. Žid odsouzený komunisty za propagaci fašismu.* In: Maskil, 12, 2013, č. 10–11, s.18–19.

³⁰⁹ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 659, inv. č. 979, sign. VII/34, *Rodný list Edeltraud Lubliner.*

³¹⁰ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Dopis gestapa Opava starostovi Krnova.*

³¹¹ Tamtéž, *Dopis gestapa Opava starostovi Krnova.*

³¹² Tamtéž, *Zpráva o výsledku soudu z 3. 12. 1942.*

a jednání mezi různými instancemi bylo nakonec rozhodnuto, že má být označena za židovku: „Vzhledem k tomu, že Lublinerová náležela ke krnovské židovské náboženské obci i po 16. 9. 1935, musí být v souladu s paragrafem 5 Norimberských rasových zákonů z 15. 9. 1935 označena za židovku. Podléhá tedy označování a všem zvláštním předpisům a nařízením pro židy – musí také nosit židovskou hvězdu. Vzhledem k tomu, že je již dospělá a nemá žádné partnerské vazby, měla by být převezena do Terezína. “Evakuace“ v jejím případě nepřipadá v úvahu.“³¹³ Následné dokumenty ze sporu se nedochovaly, na základě vývoje dalších událostí můžeme však předpokládat, že i proti tomuto rozhodnutí se Lublinerová rozhodla bránit právní cestou, o čemž svědčí dopis adresovaný starostovi Krnova z 20. srpna 1943: „V případě Edeltraudy Lublinerové a jejího krevního původu vám oznamuji, že spor ještě neskončil, a proto dosud není zcela zřejmý původ jmenované.“³¹⁴ Případ jejího původu se dokonce vyšetřoval na katedře dědičné biologie univerzity v Breslau, která tedy měla vynést konečné rozhodnutí. Na úřad starosty města Krnov naléhalo gestapo v Opavě, které výsledek rozhodnutí již očekávalo, z toho důvodu napsal úřad starosty Krnova dopis úřadu vrchního landráta do Litoměřic³¹⁵, na který přišla odpověď, že výsledky ještě nejsou známy, což starosta Krnova oznámil gestapu Opava v dopise z 31. 3. 1944.³¹⁶ Výsledek testu dopadl v neprospěch výše jmenované, a tak jí bylo oznámeno úřadem Vládního prezidenta v Opavě: „Na základě výnosů úřadů a institucí ztrácíte říšské občanství, stejně tak i říšskou příslušnost, z toho důvodu, že jste byla klasifikována jako židovka.“³¹⁷ Další válečné osudy Edeltraud Lublinerové neznáme, víme však, že válku přežila a zemřela v roce 2013 v Heidelbergu.³¹⁸

³¹³ Tamtéž, *Dopis gestapa v Opavě starostovi Krnova z 3. 2. 1943.*

³¹⁴ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Vrchní landrát starostovi Krnova* (20. 8. 1943).

³¹⁵ Tamtéž, *Dopis starosty Krnova úřadu vrchního landráta v Litoměřicích z 22. 3. 1944*

³¹⁶ Tamtéž, *Dopis starosty Krnova gestapu v Opavě z 31. 3. 1944.*

³¹⁷ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Vládní prezident v Opavě Edeltraud Lublinerové z 15. 7. 1944.*

³¹⁸ *Details zu Totenzetteln.* In:

<http://familienanzeigen.genealogy.net/detailstotenzettel.php?ID=340523&PID=551> [cit. 17. 3. 2019]

5.3.3. Případ rodiny Schlosser

Potupnému vyšetřování a prošetřování původu neunikla ani rodina Schlosserova. Do pozornosti úřadů se dostal především Arthur Schlosser. Ten se narodil 28. 11. 1888 v Kolomyji³¹⁹ a po celé meziválečné období bydlel i s rodinou v Krnově, na adrese Olbersdorferstrasse 48. Podle informací okresního vedení NSDAP byl Schlosser veden jako míšenec 1. stupně. Gestapo v Opavě však mělo ohledně jeho rasového hodnocení jisté pochybnosti a nebylo podle něj dosud řádně vysvětleno a prokázáno zda Schlossera klasifikovat jako žida, či míšence 1. stupně. V dopise adresovanému úřadu krnovského starosty z 26. 9. 1942 proto žádalo o důkladné prošetření všech okolností, nutných ke správné rasové klasifikaci – počtu židovských prarodičů, ke které náboženské obci patřil do 15. 9. 1935, jakého původu je manželka a jakého rasového původu jsou děti.³²⁰ V odpovědi z 1. 10. 1942 se můžeme dočíst: „Zjištěné informace o Arthuru Israeli Schlosserovi, bydlícím zde na Olbersdorferstrasse 48, prokázaly, že je polovičním židem, ženatým s árijkou, jeho děti jsou tedy čtvrtinová židé. Schlosser je vlastníkem povolení z politického úřadu v Berlíně³²¹, podle kterého je polovičním židem. Schlosser se narodil v Kolomyji jako nemanželské dítě. Jeho matka byla úplnou židovkou, svého otce Schlosser nikdy neviděl a nepotkal. Město Kolomyja bylo zcela vypáleno během války a všechny námi sledované dokumenty shořely. Jeho pěstoun, který údajně vykonává funkci rabína, si vzal jeho matku a společně emigrovali do USA. Schlosser prošel jako voják celou světovou válkou a před svatbou se nechal pokřtít. Jeho manželka pochází z árijské rodiny z Lichnova u Bruntálu. V současné době je otcem tří synů, kteří jsou ve vojenské službě. Schlosser je obchodním cestujícím u firmy Glammer v Horním Benešově a u firmy Schönwälder (dříve Hermann und Vogel) v Opavě. Během existence Československa řídil podnik na výrobu punčoch v Krnově, na adrese Minoritenplatz 14. Během této doby se nestýkal s žádnými židy. Nepodařilo se zjistit, zda byl výše

³¹⁹ Tamtéž, *Dopis gestapa Opava starostovi Krnova z 26. 9. 1942.*

³²⁰ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040

³²¹ V dopise blížeji nespecifikováno.

jmenovaný ženatý již dříve. Stejně tak nebylo možné zjistit počet židovských prarodičů. Okresní vedení NSDAP nemá o Schlosserovi žádné zprávy, zastává však názor, že rasově politická klasifikace Schlossera, navzdory jeho potvrzení získanému z Berlína, ještě nebyla definitivně vyřešena. Vše by se mělo znovu projednat v sobotu 3. 10. 1942. Dokument z Berlína, který má Schlosser u sebe, nemohl být nejprve prozkoumán, neboť jmenovaný byl pryč, později, odpoledne téhož dne se však vrátil a předal osvědčení o původu, dokumenty o sňatku, které byly připojeny k řízení.³²² O dva dny později napsal úřad starosty Krnova služebně gestapa v Opavě další dopis, ve kterém blíže specifikoval některé osobní údaje o Schlosserovi: „Obchodní cestující Arthur Schlosser je nemanželským synem židovky Ettly Schlosserové a z matčiny strany má dva židovské prarodiče. Jeho zploditel nebyl určen a je neznámý. Jeho matka se později provdala za rabína. Během války³²³ oba emigrovali do Ameriky, kde i zemřeli. Podle přiloženého dokumentu a potvrzení z Berlína lze předpokládat, že jeho zploditel byl německé krve. O židovském zploditeli nejsou žádné důkazy. „Schlosser má blond vlasy a je nyní melírovaný. Je od 10. 11. 1917 římský katolík a 12. 11. 1917 uzavřel sňatek s árijkou Hildou Meissner z Lichnova. Z manželství vzešli tři synové, kteří jsou nyní ve wehrmachtu: Walter Schlosser (21. 11. 1917 Bruntál), Arthur Schlosser (20. 5. 1920 Krnov) a Kurt Schlosser (27. 2. 1923 Lichnov). Arthur Schlosser tedy bude veden jako míšenec 1. stupně, jeho synové jako míšenci 2. stupně.“³²⁴ Další osudy synů Arthura Schlossera neznáme, on sám byl po válce i s manželkou vysídlen transportem s označením 68167 v. 33 dne 16. 7. 1946 do zóny US Domažlice.³²⁵

³²² Tamtéž, *Odpověď starosty Krnova gestapu v Opavě z 1. 10. 1941.*

³²³ Myšlena je zde 1. světová válka.

³²⁴ SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040, *Dopis starosty Krnova gestapu v Opavě z 3. 10. 1941.*

³²⁵ SOkAB, f. ONV Krnov, odsunová kartotéka Němců (sběrné středisko Krnov), inv. č. 50, poř. č. 50, *Vysídlovací karta Arthura Schlossera, vysídlovací karta Hildy Schlosserové.*

6. Krnovští židé a šoa

Cesta vedoucí, v nacistické terminologii ke „konečnému řešení židovské otázky“, byla nepřímá a klikatá. Její počátky však lze zařadit do přímé souvislosti s programem eutanazie, tzv. Akce T4, probíhající na říšském, ale i později na bývalém československém území, především v pohraničí.³²⁶ Mnoho z členů, kteří se účastnili tohoto programu, mělo možnost později své poznatky uplatnit při Akci Reinhard, jejíž počátky lze stanovit do října 1941, probíhající pak od března téhož roku do listopadu 1943.³²⁷ Během tohoto období bylo zavražděno ve třech hlavních vyhlazovacích táborech Akce, Bežci, Sobiboru a Treblince, rovněž také částečně ve vyhlazovacím a koncentračním táboře Majdanek, zavražděno, podle různých odhadů, od 1,5 do 2 milionů židů.³²⁸ Existovalo mnoho plánů, jak se s židy „vypořádat“, později se prosadila, shodou různých okolností, jeho nejradikálnější verze – k rozhodnutí zvolit tuto možnost došlo pravděpodobně v říjnu 1941.³²⁹

6.1. Dva aspekty šoa jako důkaz různorodosti osudů krnovských židů

Zjednodušovat šoa pouhou orientací na koncentrační a vyhlazovací tábory, jejichž symbolem se stal především koncentračně-vyhlazovací tábor Auschwitz-Birkenau, je značně zjednodušující.³³⁰ Židovská katastrofa měla mnoho podob, od střílení a hromadných poprav

³²⁶ Srov. ŠIMŮNEK, Michal; SCHULZE, Dietmar: *Die nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939-1945*. Červený Kostelec 2008.

³²⁷ Srov. BERGER, Sara: *Experten der Vernichtung. Das T4-Reinhardt-Netzwerk in den Lagern Belzec, Sobibor und Treblinka*. Hamburg 2013.

³²⁸ Například polský historik Dariusz Libionka uvádí na základě důkladných výpočtů nižší z výše uvedených čísel. Viz: LIBIONKA, Dariusz: *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Lublin 2017, s. 238.

³²⁹ Podrobně k vývoji jednotlivých těchto plánů viz: ALY, Götz: *„Konečné řešení“*. *Přesun národů a vyhlazení evropských Židů*. Praha 2006.

³³⁰ Tato zjednodušenost je například zřetelně patrná na výzkumu nacistických vyhlazovacích a koncentračních táborů. Jejich celosvětovým symbolem se stal především koncentračně-vyhlazovací tábor Auschwitz – Birkenau, jehož role a symbolika se proměnila ve statut, který splývá v obecném povědomí s pojmem šoa (nelze než tedy souhlasit s Timothy Snyderem, a jeho pojmem „paradox Osvětí“, viz: SNYDER, Timothy: *Černá zem. Holocaust: historie a varování*. Praha 2015, především kapitola *Paradox Osvětí*, s. 185-201.) Ostatním táborům ani zdaleka nebyla věnována taková pozornost. Rovněž i jejich místo v obecném povědomí a vnímání problematiky šoa je velmi malé. Jak správně poznamenal Robert Kuwałek: *„Nakolik se v posledních letech objevily práce popisující „Záhubu“ v největších koncentračních táborech, jako Auschwitz-Birkenau, považovaném v obecném povědomí v Polsku, i ve světě za symbol Šoa; Majdanku či Stutthofu, o tolik méně prostoru bylo věnováno otázce fungování takových míst, jako Chełmno nad Nerem, Sobibór či Treblinka. Nedočkala se větších opracování v Polsku, ani v zahraničí, a rovněž nemají místo v běžné paměti.“* (KUWAŁEK,

na území Generálního gouvěrnementu, či dobytých územích bývalého Sovětského svazu, přes hromadné umírání v ghettech, po vraždění v plynovacích vozech.

Pokud se zaměříme na členy krnovské židovské komunity a jejich osudy během šoa, tak i zde si můžeme povšimnout značných rozdílů. Rozhodl jsem do práce zařadit dva vybrané aspekty, které tuto různorodost “konečného řešení židovské otázky“ demonstrují.

6.1.1. Rumbulský masakr – příběh rodiny Borochowitz

Heiman Hatzkel Borochowitz se narodil 1. 12. 1894 v malém městě Bauška, na území dnešního Lotyšska.³³¹ V době, kdy přišel na svět, existovala ve městě vzkvétající židovská komunita (v roce 1897 2745 židů, což bylo 42% obyvatel města).³³² Dodnes není zřejmé, jak se dostal na území pozdějšího Československa, patrně však jako válečný zajatec v tehdy probíhající „Velké válce“. Stejně tak není přesně určen jeho příchod do Krnova, ale víme, že se 8. 12. 1918 oženil v Krnově s Ellou, roz. Goldovou (26. 8. 1891).³³³ Dne 29. 11. 1922 přichází na svět v Krnově jejich dcera Zuzana.³³⁴ Na základě dochovaných pramenů se lze domnívat, že rodina byla členem místní ŽNO, mladá Zuzana navštěvovala hodiny židovské věrouky vyučovaných rabínem Davidem Rudolferem.³³⁵ Po celou existenci meziválečného Krnova bydleli Borochowitzovi na adrese Rathausplatz 12, rodiče pracovali jako dělníci.³³⁶

Před hrozícím nebezpečím se rozhodli uprchnout (v období od ledna do září 1938) zpět do Heimanovy rodné vlasti. Avšak rozpínavost německé říše dorazila i sem. Sovětskou okupaci Lotyšska vzápětí vystřídala od července 1941. Krátce po okupaci iniciovaly

Robert: *Obóz zagłady w Bełżcu*. Lublin 2010, s. 9). S podobnými závěry se lze setkat i u dalších polských historiků, například Dariusze Libionky, či Marka Bema.

³³¹ Pokud nebude uvedeno jinak, vycházel jsem z materiálů, které mi byly zaslány poštou paní Ritou Bogdanovou z Litevského státního historického archivu v Rize (dále LSHAR). Dík patří také Iljovi Lenskému z Muzea lotyšských židů v Rize, za upozornění a odkázání na databázi o osudu židovských obyvatel Lotyšska.

³³² *Encyclopedia Judaica: Bauska, Latvia*. In: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/bauska> [cit. 20. 3. 2019].

³³³ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 659, inv. č. 979, sign. VII/34, *Záznam o sňatku Heimana Borochowitze a Elly Goldové*.

³³⁴ Tamtéž, *Záznam o narození Zuzany Borochowitzové*.

³³⁵ SOkAB, f. Okresní úřad Krnov, č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25, *Seznam žáků židovského náboženství pro školní rok 1933/1934*.

³³⁶ PEYKER, Friedrich; KRAMLOWSKY, Alois: *Adressbuch der Stadt Jägerndorf Schlesien Č. S. R. Jägerndorf 1932*.

nacistické okupační orgány několik pogromů proti židům, na nichž participoval rovněž i místní lotyšské obyvatelstvo, do října bylo povražděno na 35 000 židů.³³⁷ Tyto první akce se ale rodině Heimana Borochowitze vyhly. Rodina se dostala do nově vytvořeného řížského ghetta, což přesvědčivě víme z dochovaných domovních přihlášek a kupónů na jídlo.³³⁸ Později se rodiče rozhodli pro záchranu své dcery, která emigrovala do USA.³³⁹ Heiman s manželkou Ellou zahynuli při tzv. Rumbulském masakru, kdy bylo v době od 30. 11. 1941 do 8. 12. 1941 zavražděno asi 25 000 židů.³⁴⁰

6.1.2. Specifikum nacistických tranzitních ghatt lublinského distriktu Generálního gouvernementu a krnovští židé

Málo známým fenoménem šoa je i problematika nacistických tranzitních ghatt lublinského distriktu Generálního gouvernementu.³⁴¹ Do těchto ghatt bylo v průběhu času jednotlivými transporty transportováno celkem 14 krnovských židů. Konkrétně pak:

Transport Aa (11. 3. 1942, Terezín – Piaski): Schulhaber Adolf (20. 5. 1881 Krnov).

³³⁷ *Holocaust v Litvě, Lotyšsku a Estonsku*. In: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust-v-evropskych-zemich/holocaust-v-litve-lotyssku-a-estonsku/> [cit. 22. 3. 2019].

³³⁸ LSHAR, *Materiály o rodině Borochowitz*.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ *Holocaust v Litvě, Lotyšsku a Estonsku*. In: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust-v-evropskych-zemich/holocaust-v-litve-lotyssku-a-estonsku/> [cit. 22. 3. 2019].

³⁴¹ Tato problematika nezůstala do dnešní doby dostatečně probádána. Již Robert Kuwałek polský historik a přední odborník na problematiku šoa a politiky Třetí říše vůči židům na území Generálního gouvernementu, ve svém článku *Getta tranzytowe w dystrykcie lubelskim*, trefně poznamenal, že: „tato „ghetta“, či jak píší někteří historici „přechodné tábory“, zůstala dosud nenáležitě probádána v literatuře věnující se Záhubě.“ (KUWAŁEK, Robert: *Getta tranzytowe w dystrykcie lubelskim*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004, s. 138.). Od tohoto konstatování uplynulo sice již 14 let, ale stále chybí monografie, komplexně se zabývající touto problematikou. Z pozdějších prací, věnujících se tranzitním ghattům, lze například zmínit především Roberta Kuwałka (KUWAŁEK, Robert: *Zagłada sztetl. Żydzi w Izbicy pod okupacją nazistowską*. In: LITWIN, W.; SZABLOWSKA - ZARĘBA, M.; ŻUREK, S. J. (red.): *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia – kultura – literatura*, s. 255 – 277; Týž: *Tranzitní ghetto v Izbici*. In: *Terezínské studie a dokumenty 2003*. Praha 2003, s. 313 – 338), či Jakuba Chmielewského (např.: CHMIELEWSKI, Jakub: *Sytuacja ludności żydowskiej w powiecie krasnostawskim podczas okupacji niemieckiej – analiza wybranych miejscowości*. In: *Losy Żydów z Krasnegostawu i okolic*. Lublin 2016, s. 52 – 70.). Z prací historiků německé provenience lze například zmínit: HÄNSCHEN, Steffen: *Das Transitghetto Izbica im System des Holocaust*. Berlin 2018. Tématem se částečně zabýval i český historik Miroslav Kryl (viz: KRYL, Miroslav: *Deportacja więźniów terezínského getta do obozu koncentracyjnego na Majdanku w 1942 r.* In: *Zeszyty Majdanka 11*. Lublin 1983, s. 34-35). Za možnou hlavní příčinu neexistence komplexní monografie, týkající se této problematiky, lze označit kombinaci téměř absenci přeživších a složitost získávání archivních materiálů, sloužících jako podklad k vypracování, neboť ty jsou roztroušeny v archivech po celém světě.

Transport Ag (1. 4. 1942, Terezín – Piaski): Blitzová Ernestine (19. 4. 1884 Krnov), Blitzová Margarethe (5. 5. 1882 Krnov), Moritz Lamberg (22. 7. 1880 Suchov u Uherského Hradiště), JUDr. Julius Pollak (17. 1. 1896 Brno), Schneider Arthur (30. 6. 1887).

Transport Ap (18. 4. 1942, Terezín – Rejowiec): Jindřiška Helena Spitzerová (1. 2. 1895 Krnov), dr. Leo Feldmann (13. 10. 1888 Maloměřice (okres Boskovice)), Gertrude Feldmannová a Kurt Feldmann

Transport Al (23. 4. 1942, Terezín – Lublin): Gertruda Wolfová (27. 10. 1898 Krnov).

Transport Ay (17. 5. 1942, Terezín – Lublin³⁴²): Katzová Hilda (5. 9. 1909 Krnov).

Transport AAk (12. 6. 1942, Terezín – Trawniki): Blancková Alice (4. 5. 1893 Krnov), Blancková Dorris (11. 11. 1922 Krnov).³⁴³

Nacistická tranzitní ghetta Generálního gouvernementu představují specifikum prvotní fáze Akce Reinhard. Jejich hlavní úlohou bylo shromáždit židy před jejich transporty do vyhlazovacích táborů.³⁴⁴ Jednotlivá místa, v nichž byla zřízena tranzitní ghetta, se od sebe lišila, za společného jmenovatele lze ovšem nazvat chudobu. Již před započatím druhé světové války byla tato místa značně přelidněná, obývaná především ortodoxními židy, kteří jen těžko podléhali pokusům o akulturaci, či asimilaci. Žádné ze zmíněných městeček nemělo kanalizaci a ve velkém množství domácností nebyla elektřina. V Rejowci a Izbici se voda

³⁴² Transporty vedoucí do Lublinu byly po selekcích přesměrovány do tranzitních ghatt.

³⁴³ Při stanovení, kteří z krnovských židů byli transportováni do nacistických tranzitních ghatt Generálního gouvernementu, jsem vycházel z nacistických seznamů židů, které jsem se snažil doplnit vzpomínkami pamětníků, a také informacemi z databázi obětí památníků Yad Vashem, Terezín a projektu holocaust.cz, a rovněž materiály z Archivu sdružení Krnovská synagoga. Takto získané informace o jednotlivých osobách jsem poté využil k jejich vyhledání v databázi obětí projektu holocaust.cz, viz: *Databáze obětí*. In: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/> [25. 3. 2019].

³⁴⁴ KUWAŁEK, Robert: *Getta tranzytowe w dystrykcje lubelskim*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004, s. 141-142.

získávala prostřednictvím veřejných studní.³⁴⁵ O podmínkách panujících v Izbici se můžeme dozvědět ze vzpomínek Aniely Rolnik, Polky, která bydlela na ulici Lubelská 59:

„Před válkou i během ní jsem bydlela v Izbici, ve vzdálenosti 500 – 600 metrů od židovského hřbitova. Před válkou bydlelo v Izbici jen několik polských rodin – Bazylkowie, Zamlowie, Królikowscy a Kuszykowie. Zbytek byli sami židi. Bylo mezi nimi několik bohatých židů, například Altmanové, kterým patřila koželužna a kteří obchodovali s okolními dvory. Ti měli hodně peněz. Zámožnými byli židovští rezníci...Většina izbických židů byli chudáci, kteří bydleli v malých a zanedbaných domcích. Ty stavěli jeden vedle druhého, využívajíc stěny sousedních domů tak, že vystačilo pouze dobudovat přední a zadní stěnu a střechu. Byla to strašlivá bída a celá Izbica byla špinavá, bídná a zapáchající. Ti bídní vedli malé obchody, ve kterých bylo všechno – košíky na brambory, nafta, sůl i olej. Chudí židovští skláři brali rámy se sklem na ramena a chodili po vsích sklít okna za pár grošů. Ale všichni byli mezi sebou velmi přátelští a nikdy nenastala taková situace, že by jeden druhému odmítl postavit dům vedle toho svého.“³⁴⁶

Transporty směřující do tranzitních ghatt byly zastavovány na tzv. Flugplatz v Lublinu, kde probíhaly selekce, při nichž byli vybíráni především mladí muži, kteří byli poté směřováni na Majdanek.³⁴⁷

Po příjezdu do tranzitních ghatt byli čeští židé zcela určitě šokováni. Počítali s tím, že po příjezdu na místo najdou ubytování a rovněž práci, které jim zaručí přežití. Byli zde bezpochyby ovlivněni nacistickou propagandou. Skutečnost byla ovšem mnohem děsivější a šokující. Již zmíněné selekce v Lublinu je nemohli nechat na pochybách, že podlehlí klamu. I samotné přijetí v cílových stanicích transportů přes příslušníky SS a jejich ukrajinských

³⁴⁵ KUWAŁEK, Robert: *Zagłada sztetl. Żydzi w Izbicy pod okupacją nazistowską*. In: LITWIN, W.; SZABLOWSKA - ZARĘBA, M.; ŻUREK, S. J. (red.): *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie*. Historia – kultura – literatura, s. 258-260.

³⁴⁶ APM, f. Relacje świadków, inv. záznam VII/O – 231, *Rolnik Aniela. Żydzi w Izbicy*.

³⁴⁷ KIELBOŃ, Janina: *Deportacje Żydów do dystryktu lubelskiego (1939-1943)*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004, s. 172.

pomocníků bylo hrozné. Při pochodu do tranzitních ghatt byli doslova hnáni a bití již zmíněnými příslušníky SS a ukrajinskými wachmany (Piaski, Rejowiec). Po příchodu do ghatt se ihned ukázalo, že na deportované nečeká žádné vhodné ubytování ani práce.³⁴⁸

V tranzitních ghettech panovaly nesnesitelné podmínky k životu. Místa přeměněná v tranzitní ghetta nebyla vůbec připravena k pobytu tak velkého množství osob. Vládly zde naprosto nevyhovující podmínky, špatná hygiena, nedostatečná zásobovanost potravinami. Doslova katastrofální podmínky k bydlení v Piaskách popsal ve svých vzpomínkách Arnold Hindls:

„Když jsem se poprvé procházel ghettem, abych jej poznal, potkal jsem ženu mého přítele inženýra Altmanna z Brna, od které jsem se dozvěděl, že její muž zemřel týden po příjezdu do Piask. Bydlela společně se svými dvěma dospělými dcerami a ještě třemi jinými lidmi v jednom pokoji, jehož povrch byl 3x4m. Na starém dřevěném lůžku, které bylo pokryto nevelkou vrstvou slámy, spali starší manželé, kdy ve stejnou dobu jiní měli ustláno na podlaze. V noci na ní dávali trochu slámy, která byla ve dne vsouvána pod dřevěné lůžko. Zde jsem našel – společně s inženýrem Bondym a jeho ženou, kteří přijeli ve stejném transportu co já, a jejichž syn musel vystoupit v Lublinu – ubytování na první noc. My, muži jsme seděli na stoličkách kolem stolu, paní Bondyová a jiné osoby našly pro sebe místo na podlaze.“³⁴⁹

Čeští a zahraniční židé se také dostávali do sporů s těmi místními. Z dochovaných vzpomínek je patrné, že nově přibývší židé ze západní Evropy vnímali místní jako lůzu, chudáky a opovrhovali jimi. V opačném případě, v očích druhých jmenovaných, byli vnímáni především pak jako boháči a „namyšlenci“.³⁵⁰ Tyto nesrovnalosti mezi těmito skupinami přerostly až do takové míry, že musely být vytvořeny dva Judenraty. Těchto rozporů samozřejmě využívala místní nacistická správa. Někteří ze zahraničních židů pak pomáhali

³⁴⁸ KUWAŁEK, Robert: *Getta tranzytowe w dystrykcje lubelskim*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004, s. 141-142.

³⁴⁹ HINDLS, Arnold: *Ein Kehrt Zürich. Bericht Eines Deportieren*. Stuttgart 1965, s. 48.

³⁵⁰ KUWAŁEK, Robert: *Getta tranzytowe w dystrykcje lubelskim*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004, s. 146.

při vyhledávání úkrytů polských židů při akcích v ghettech, po kterých byl předem určený počet židů transportován do vyhlazovacích táborů (samozřejmě tomu bylo i naopak).³⁵¹

Jaký byl další osud českých, a tedy i těch krnovských? Pokud nezemřeli při jednotlivých raziích, či vlivem nucených prací³⁵², pak je čekal transport do vyhlazovacích táborů v Belžci či Sobiboru, kde byli zavražděni.

6.2. Pokus o stanovení počtu obětí šoa z řad krnovské židovské komunity

Stanovit konečný počet obětí z řad krnovské židovské komunity je úkolem velice nesnadným. V první řadě se setkáváme s problémem přesného počtu židů, kteří byli členy komunity těsně před nacistickou okupací. Na základě výzkumu dochovaných pramenů a materiálů můžeme říci, že se toto číslo pravděpodobně blížilo 250.³⁵³ Od tohoto údaje je od něj nutné odečíst ty, kteří emigrovali do zahraničí, buďto přímo z Krnova, či později z Protektorátu, a to v období předcházejícím vznik Říšské župy Sudety, či Protektorát, či už v době jejich existence.³⁵⁴ Pokud tak učiníme, získáme pravděpodobně dost přesné číslo osob, kterých se týkaly pozdější deportace do Terezína. Jejich vyhledáním v databázích obětí pak můžeme vyhotovit i relativně přesnou tabulku, ve které je vyznačen počet krnovských židů v jednotlivých transportech do Terezína:

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Někteří židé pracovali například při melioraci řek.

³⁵³ Zde jsem bral v úvahu již výše uvedené nacistické seznamy židů, které jsem se snažil doplnit vzpomínkami pamětníků, a také informacemi z databází obětí památníků Yad Vashem, Terezín a projektu holocaust.cz, a rovněž materiály z Archivu sdružení Krnovská synagoga.

³⁵⁴ Pokud tak učiníme, dostaneme se k přibližnému počtu asi 90 osob, které v různých fázích emigrovali. V tomto případě jsem také využil již dříve v práci uvedených dokumentů nacistické provenience a doplnil jsem je údaji ze vzpomínek pamětníků a různých databází, část informací jsem získal i korespondencí s potomky přeživších.

Tabulka č. 2: Počet krnovských židů v transportech do Terezína³⁵⁵

Transport	Datum	Místo odjezdu	Počet osob	Krnovští židé
G	2. 12. 1941	Brno	1000	10
K	5. 12. 1941	Brno	1000	7
U	28. 1. 1942	Brno	1000	7
V	30. 1. 1942	Praha	1000	4
Ad	23. 3. 1942	Brno	1000	4
Ae	29. 3. 1942	Brno	1000	5
Af	31. 3. 1942	Brno	1000	6
Ah	4. 4. 1942	Brno	1000	1
Ai	8. 4. 1942	Brno	923	4
At	7. 5. 1942	Praha	1000	2
Au	12. 5. 1942	Praha	1000	1
AAg	30. 6. 1942	Olomouc	900	5
AAm	4. 7. 1942	Olomouc	900	5
AAo	8. 7. 1942	Olomouc	745	8
AAs	20. 7. 1942	Praha	1000	2
AAu	27. 7. 1942	Praha	1000	3
AAv	30. 7. 1942	Praha	1000	1
Be	18. 9. 1942	Ostrava	860	5
XVI/1	20. 9. 1942	Lipsko	877	1
Bi	22. 9. 1942	Ostrava	860	3

³⁵⁵Seznam všech transportů do Terezína (řazeno podle data odjezdu). In: http://katalog.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tr_in_date [cit. 30. 3. 2019].

Bl	26. 9. 1942	Ostrava	860	2
Bm	30. 9. 1942	Ostrava	862	1
XXI/1	18. 11. 1942	Opava	57	10
Cn	23. 1. 1943	Uherský Brod	1000	2
Co	27. 1. 1943	Uherský Brod	1000	1
Cp	31. 1. 1943	Uherský Brod	837	4
Cv	6. 3. 1943	Praha	1021	1
Dl	5. 7. 1943	Praha	603	2
Df	8. 7. 1943	Praha	485	2
Di	13. 7. 1943	Praha	858	2
				Celkem: 111

O tom, kolik krnovských židů bylo později transportováno z Terezína do koncentračních a vyhlazovacích táborů, pak vypovídá následující tabulka:

Tabulka č. 3: Počet krnovských židů v transportech z Terezína³⁵⁶

Transport	Datum	Cíl transportu	Počet osob	Krnovští židé
Aa	11. 3. 1942	Izbica	1001	1
Ag	1. 4. 1942	Piaski	1000	5
Ap	18. 4. 1942	Rejowiec	1000	4
Al	23. 4. 1942	Lublin	1000	1
An	25. 4. 1942	Varšava	1000	9
Ax	9. 5. 1942	Sobibór,	1000	2

³⁵⁶ Seznam transportů z Terezína (řazeno podle data odjezdu). In: http://katalog.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tr_out_date [cit. 30. 3. 2019].

		Ossowa		
Ay	17. 5. 1942	Lublin	1000	1
AAk	12. 6. 1942	Trawniki	1000	2
AAi	13. 6. 1942	neznámé místo	1000	3
AAx	14. 7. 1942	Malý Trostinec	1000	2
AAy	28. 7. 1942	Baranoviči	1000	6
AAz	4. 8. 1942	Malý Trostinec	1000	2
Be	1. 9. 1942	Raasiku	1000	5
Bn	22. 9. 1942	Malý Trostinec	1000	3
Bt	5. 10. 1942	Treblinka	1000	1
Bu	8. 10. 1942	Treblinka	1000	4
Bv	15. 10. 1942	Treblinka	1998	3
Bw	19. 10. 1942	Treblinka	1984	4
Bx	22. 10. 1942	Treblinka	2018	7
By	26. 10. 1942	Osvětim	1866	1
Cq	20. 1. 1943	Osvětim	2000	1
Cs	23. 1. 1943	Osvětim	1000	2
Cu	1. 2. 1943	Osvětim	1001	1
Dl	6. 9. 1943	Osvětim	2479	2
Dm	6. 9. 1943	Osvětim	2528	5
Dr	10. 12. 1943	Osvětim	2504	1
Ds	18. 12. 1943	Osvětim	2503	3
Dz	15. 5. 1944	Osvětim	2503	1
Eb	18. 5. 1944	Osvětim	2500	2

Ek	28. 9. 1944	Osvětim	2499	1
El	29. 9. 1944	Osvětim	1500	2
Eo	6. 10. 1944	Osvětim	1550	1
Er	16. 10. 1944	Osvětim	1500	3
Es	19. 10. 1944	Osvětim	1500	1
Et	23. 10. 1944	Osvětim	1715	3
				Celkem: 95

Komparací obou těchto tabulek zjistíme, že se tato čísla liší. Rozdíl je způsoben tím, že někteří krnovští židé zemřeli v Terezíně³⁵⁷, jiní nebyli deportováni a Terezín přežili.³⁵⁸ Někteří z nich rovněž nebyli transportováni dále na “Východ“ přes Terezín, ale přímo z Prahy, jako tomu bylo v případě transportů pražských, směřujících do Lodže:

Tabulka č. 4: Počet krnovských židů v transportech do Lodže³⁵⁹

Transport	Datum	Cíl transportu	Počet osob	Krnovští židé
A	16. 10. 1941	Lodž	1000	3
B	21. 10. 1941	Lodž	1003	1
C	26. 10. 1941	Lodž	1000	2
				Celkem: 6

Na základě těchto podrobných tabulek tedy můžeme říci, že na “Východ“ bylo transportováno celkem asi 103 osob.³⁶⁰ Ně kterým z transportovaných se podařilo přežít hrůzy

³⁵⁷ Například: rabín David Rudolfér, Jenny Löwyová, Martha Berlová či Hermann Blanck.

³⁵⁸ Sestry Anna a Rosa Grünspan, či Alfred Thorz.

³⁵⁹ *Seznam všech transportů z Protektorátu Čechy a Morava, které nesměřovaly do Terezína.* In: http://katalog.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tran_Lodz [30. 3. 2019].

³⁶⁰ Zde je nutné doplnit Margarethe Baarovou, která není v transportním seznamu uvedena, z dalších zdrojů však víme, že transportována byla společně s manželem do ghetta v Lodži.

koncentračních a vyhlazovacích táborů.³⁶¹, do počtu obětí však musíme zahrnout také ty, kteří se dostali do koncentračních táborů před zahájením oficiálních transportů³⁶², pak také ty, jež byli transportováni z jiných států³⁶³, či se stali obětí šoa jiným způsobem, jako například již zmínění Heiman a Ella Borochowitzi. Pokud tedy vezmeme v úvahu všechny tyto aspekty, dostaneme přibližné konečné číslo asi 130 obětí šoa z řad krnovských židů.³⁶⁴

³⁶¹ Například: Kurt Behr a Elisabeth Behr (ghetto v Lodži, Osvětim, pochody smrti), Bedřich Berl (Buchenwald), Fritz Berl (Osvětim), Frida a Wilhelm Joklovi, Heinrich Reik (Osvětim, osvobozen ve Friedlandu).

³⁶² Například Fritz Geiringer, který zemřel 25. 6. 1940 v Sachsenhausenu.

³⁶³ Například Paul Jokl, který byl transportován do Osvětimi z Francie.

³⁶⁴ Toto číslo bude bezpochyby v budoucnu upřesněno, neboť osud některých osob není dosud vyjasněn a bude vyžadovat další podrobné bádání.

7. Svítání na lepší časy? Stručný nástin poválečného vývoje

Z těch židů, co zůstali v Krnově, se konce války dočkali jen nemnozí z nich. Především se to pak podařilo těm, jenž žili v tzv. smíšených manželstvích.³⁶⁵ Většina z těch, kteří z Krnova odešli na území později vzniklého Protektorátu, zahynulo během šoa, a tak největší počet příslušníků již bývalé krnovské židovské komunity se nacházel v zahraničí.

Po válce sice došlo k pokusu o znovuoobnovení ŽNO, avšak na předválečnou kontinuitu navazovalo již jen málo jejich původních příslušníků, například Hugo Müller, Bertha Losert, Heinrich Reik, či Ernst Grünspan. Tyto řady předválečných členů komunity byly pak doplněny jednotlivci židovského původu, kteří se do Krnova dostali z Podkarpatské Rusi, Polska či dokonce Litvy.³⁶⁶

Někteří z těch, kteří bojovali ve druhé světové válce, se po jejím skončení dostali opět do Krnova, ale z vývoje tehdejších událostí byli rozčarováni, o čemž svědčí vzpomínky Adalberta Löwina: „...Po uplynutí mé dovolené jsem opustil Krnov, téhož roku jsem se však ještě jednou vrátil zpět. Rodina Sklenských mne pozvala na Vánoce, tentokrát jsem bydlel u nich a oni se velmi vynasnažili, abych se tam cítil dobře. Bohužel došlo k jedné epizodě, která ve mně zanechala velmi špatný pocit. Na Štědrý den byla velká večeře, ke které byli pozváni také sestra paní Sklenské a její „antifašistický“ manžel. Po večerním jídle napadlo paní Sklenskou, abychom šli na Půlnoční mši. Švagr ale řekl, že on a jeho žena jsou unavení a omluvili se. Snad něco tušili. Tak šli jen rodiče, Toni a já. Dříve, než začala bohoslužba, předstoupil jeden muž před oltář a přikázal všem Němcům, aby opustili kostel, že je to čistě česká záležitost. Řekl jsem panu Sklenskému, že bych měl velkou chuť kostel opustit také, a on mi odpověděl, že kdyby to udělal, mohlo by ho to stát místo. Od té chvíle jsem byl

³⁶⁵ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 27-28.

³⁶⁶ Tamtéž.

přesvědčen, že „lidová demokracie“ není pro mne ten správný systém. Nakonec jsem se vrátil zpět do Anglie a tato krásná, svobodná a demokratická země se stala mou novou vlastí.“³⁶⁷

Perzekucím se židé ovšem nevyhnuli ani v novém režimu. Z údajné kolaborace s nacisty byl obviněn „židovský míšenec“ Jan Chlupaček. Podle dochovaného spisu MLS Olomouc Chlupaček údajně prováděl špionáž ve prospěch Němců, konkrétně pak pro *Abwehrstelle Oppeln*, pro kterou měl pracovat až do října 1938, či podporoval režim okupantů.³⁶⁸ Druhým rozsudkem MLS Opava byl 12. 11. 1948 odsouzen k 15letému trestu žaláře, ke ztrátě občanské cti a veškerého majetku, k trestu však již nenastoupil, neboť se tou dobou nacházel již ve Vídni.³⁶⁹

Dalším otřesem pro již tak značně početně slabou židovskou komunitu byla emigrace jejich některých členů v letech 1948-1950 do Izraele, Německa či Rakouska. ŽNO se pak změnila na synagogální sbor a po roce 1958 přešla pod správu Židovské obce Ostrava.³⁷⁰ Majetek krnovských židů, který byl předtím zarizován, byl po roce 1948 zestátněn a nebyl, až na jedinou výjimku³⁷¹, navrácen původním majitelům či jejich potomkům.

³⁶⁷ ASKS, f. Historie krnovské židovské komunity, *Vzpomínky Adalberta Löwina*.

³⁶⁸ Zde jsem vycházel z materiálů MLS Opava a spisu Jan Chlupaček, který mi poskytl Ondřej Kolář ze Slezského zemského muzea.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002, s. 28.

³⁷¹ Tuto výjimku představuje potomek dr. Arthura Goldbergera, kterému se podařilo v restituci získat zpět rodinnou vilu, nacházející se na dnešní Pivovarské ulici v Krnově.

Závěr

Za hlavní cíl si autor vymezil důkladný popis a analýzu jednotlivých aspektů historie krnovské židovské komunity v časovém rozmezí let 1918-1945, na jejichž základě chtěl stanovit její komplexní dějiny. Z jeho bádání vyplývá, že historii komunity v jím reflektovaném období lze rozdělit do tří stěžejních celků – I. představují meziválečné dějiny komunity (1918-1938), II. je demonstrován přelomovým rokem 1938 a III. následným rozptýleným vývojem krnovské židovské komunity v letech 1939-1945.

I.

V počáteční fázi navázala komunita na svůj úspěšný vývoj pokračující od poloviny minulého století. Její členové se rychle zapojili do dění ve městě, což jim bylo umožněno jak právně, tak jejich velkou asimilovaností s převažující německou menšinou, sami se pak ve valné většině považovali právě za německý živel, což bylo dáno jak historickým, tak kulturním vývojem. Z hlediska početnosti tvořili židé v Krnově jen nepatrnou procentuální menšinu (po celé meziválečné období se toto číslo pohybovalo okolo 1%), i přesto však patřili k ekonomické, kulturní a společenské elitě města. Byli vlastníky mnoha významných firem, orientujících se především na textilní průmysl a výrobu likérů a zastávali významná povolání, např.: lékaři, právníci. Oficiálním představitelem krnovských židů byla židovská náboženská obec. Do oblasti jejich kompetencí spadalo především udržování náboženských tradic, zastupování židů v oficiálních institucích, vedení matrik a pořádání přednášek. V jejím čele stála významná osobnost, rabín dr. David Rudolfer. Aktivními byli krnovští židé, i co se týče spolkové činnosti. Nejvýznamnějšími krnovskými židovskými spolky byly pohřební bratrstvo Chewra Kadiša, místní skupina sionistické organizace Zion a ženský izraelitský spolek.

II.

Negativním zlomem ve vývoji komunity se stal rok 1938. V souvislosti se stupňujícími se nacionalistickými tendencemi a nepříznivě se vyvíjející politickou situací přišla komunita o velmi početnou část svých členů. Vlny emigrujících židů se rozdělily do dvou proudů: první směřoval do vnitrozemí tehdejší druhé republiky, druhý do zahraniční emigrace a došlo tak ke vzniku tří různých podob komunit. V samotném Krnově zůstal již jen pouhý zlomek židů. Ti se stali svědky událostí Křišťálové noci, při jejímž průběhu mělo dojít k vypálení synagogy, k čemuž nedošlo pravděpodobně z důvodu zájmů města o přeměnu tohoto objektu na tržnici, údajnou roli Franze Irblicha a jeho konstituování se do podoby zachránce krnovské synagogy lze vyloučit.

III.

V Krnově zůstavší židé se stali oběťmi postupně uplatňovaných perzekučních a restriktivních opatření, útočil na ně i místní tisk, vrcholem pak byla antisemitsky naladěná malá knížka *Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger*. Majetek židů (místních i těch v emigraci) byl arizován během krátkého období let 1938-1941, stejně tak úspěšně byly zlikvidovány úřadem Stiko židovská náboženská obec a spolek Chewra Kadiša. Vrcholným přelomem perzekucí místních židů se stal závěr roku 1942, a poté následující transporty do Terezína či na Východ. Některým židům, převážně žijícím ve smíšených manželstvích, se podařilo v Krnově zůstat až do konce války.

Specifikum představovala problematika tzv. židovských míšenců ve městě. Byla vyhotovena jejich přesná evidence, došlo k jejich rozdělení do jednotlivých stupňů podle nacionálněsocialistických rasových kritérií. Na příkladu Ernsta Grünspana, Edeltraud Lublinerové a rodiny Schlosser (především pak Arthura) jsem se snažil demonstrovat, že i v případě stejné rasové klasifikace přistupovaly represivní orgány v jednotlivých případech rozdílně – úlohu tu hrály různé, v textu blíže uvedené aspekty.

Židé, kteří emigrovali do vnitrozemí Druhé republiky, byli v relativním bezpečí pouze do vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Poté se stali oběťmi nacistické rasové politiky i oni. Některým se podařilo emigrovat, jiní byli následně transportováni do Terezína a případně dále do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Některým se podařilo zachránit alespoň svoje děti, pět z nich bylo zachráněno vlaky vypravenými Nicholasem Wintonem.

Cíle zahraniční emigrace krnovských židů byly různé. Většina směřovala do Velké Británie či Palestiny, ale například i do Švédska, USA, či do jihoamerických států. Mnozí z nich se rozhodli k emigraci již v průběhu roku 1938, dalším se to podařilo i ve dvou letech následujících. Mnohé z rodin byly nedobrovolně rozděleny, některým z těch, kteří byli v zahraničí, se podařilo udržovat do posledních dní kontakt se svými rodinami v Protektorátu (Hugo Langschur), jiní se snažili dostat zbývající členy své rodiny do zahraničí (Erika Ziemlich), další se o dalších osudech členů svých rodin dozvěděli po válce (Adalbert Löwin). Někteří z židů vstoupili do zahraničních armád a bojovali proti Německu ve Druhé světové válce.

V práci jsem se rovněž snažil nastínit dva vybrané a málo známé aspekty (rodina Borochowitz a rumbulský masakr; problematika nacistických tranzitních ghatt lublinského distriktu Generálního gouvernementu), které demonstrují osud krnovských židů během šoa. Pokusil jsem se rovněž o bilanci obětí šoa. Na základě vlastních výpočtů jsem dospěl k počtu přibližného čísla 130 zavražděných osob z řad krnovské židovské komunity (toto číslo bude v budoucnu bezpochyby upřesněno).

V závěru jsem se pak krátce věnoval nastínění vývoje komunity po válce. Byla sice obnovena Židovská náboženská obec, avšak ve velice omezené míře, z původních členů ji tvořila pouhá skupina lidí. Další ránu zasadila znovuobnovené komunitě emigrace některých jejích členů v průběhu let 1948-1950. Později byla ŽNO přeměněna na synagogální sbor, a poté přešla pod ŽNO Ostrava. Někteří z těch, kteří bojovali ve Druhé světové válce, se

vrátili do Krnova, avšak byli rozčarováni poměry v osvobozeném Československu a raději se rozhodli pro emigraci. Ti, kteří se nacházeli v zahraničí, se rozhodli raději zůstat. Někteří z členů se stali obětmi pronásledování i v novém režimu, o čemž svědčí případ „židovského míšence“ Jana Chlupačka odsouzeného Mimořádným lidovým soudem v Opavě. Původní židovský majetek byl v roce 1948 zestátněn, v restitucích dosáhla do dnešní doby navrácení pouze jediná osoba. Na meziválečnou slávu a prosperitu židovské komunity se již nepodařilo, z logických důvodů, nikdy navázat a přítomnost židů v Krnově dnes zůstává pouhou ztracenou a neobnovitelnou vzpomínkou.

Seznam pramenů a literatury:

1. Archivní prameny a soukromé sbírky

Státní okresní Archiv Bruntál se sídlem v Krnově

fond Okresní úřad Krnov

č. kart. 98, inv. č. 709, sign. V/45

č. kart. 364, inv. č. 788, sign. II/1

č. kart. 368, inv. č. 798, sign. III/4

č. kart. 655, inv. č. 971, sign. VII/25

č. kart. 659, inv. č. 979, sign. VII/34

č. kart. 738, inv. č. 1047

fond Archiv města Krnov

č. kart. 623, inv. č. 1040

fond Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov

Zemský archiv Opava

fond Úřad vládního prezidenta v Opavě

inv. č. 1458, sign. I-6

inv. č. 1912, sign. I-9

fond Státní policejní úřad Krnov

č. kart. 1, inv. č. 3

č. kart. 1, inv. č. 6

č. kart. 1, inv. č. 7

č. kart. 4, inv. č. 13

č. kart. 12, inv. č. 13

fond Zemská vláda slezská Opava

č. kart. 1365, inv. č. 1330, sign. 7045/1879

č. kart. 1365, inv. č. 1330, sign. 7045/1879

č. kart. 4719, inv. č. 2292, sign. XII-1959

č. kart. 5286, inv. č. 2550, sign. XII-924

Moravský zemský archiv, Brno

fond Zemský úřad Brno

č. kart. 7592, inv. č. 1970, sign. B/40

Archiv města Brno

fond Pobytová evidence občanů

č. f. 1122 zn. f. Z1

Archiv sdružení Krnovská synagoga

fond Historie krnovské židovské komunity

Archiv Židovské obce Olomouc

Digitální databáze olomouckých židů

Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku

fond Relacje świadków, VII/O-231

Státní lotyšský archiv v Rize

Materiály o rodině Borochowicz

2. Literatura – monografie, články, studie, seminární, bakalářské a magisterské práce

BARŠA, Pavel: *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha 2011.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek XIII*. Olomouc 1994.

BARTOŠ, Josef: *Bruntálsko v rámci vládního obvodu Opava 1938–1945*. In: *Sborník bruntálského muzea I*. Bruntál 1998, s. 14–21.

BARTOŠ, Josef: *Struktura obyvatelstva v tzv. Východních Sudetech v letech 1938–1945*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 20*. Olomouc 1979, s. 113–128.

- BARTOŠ, Josef: *Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava) 1938–1945*. In: *Historie okupovaného pohraničí 2. Ústí nad Labem* 1998, s. 7–24.
- BERGER, Sara: *Experten der Vernichtung. Das T4–Reinhardt–Netzwerk in den Lagern Belzec, Sobibor und Treblinka*. Hamburg 2013.
- BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Troppau 1874.
- BLODIGOVÁ, Alexandra: *Židovské spolky a legislativa*. In: KŘEŠŤAN, Jiří; BLODIGOVÁ, Alexandra; BUBENÍK, Jaroslav: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*. Praha 2001, s. 7–15.
- BLUCHA, Vladimír: *Krnov. Město mezi dvěma řekami*. Krnov 2007.
- BORÁK, Mečislav: *Prameny k transportům z opavského obvodu Sudetské župy do Terezína*. In: *Terezínské listy*, č. 33, 2005, s. 36–43.
- BORÁK, Mečislav: *Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938–1945)*. In: *Židé ve Slezsku. Český Těšín* 2001, s. 142–152.
- BORÁK, Mečislav: *Wydarzenia „nocy kryształowej a ich oddźwięk na terenach Czechosłowacji*. In: *Colloquium Opole 98 – 60 rocznica pogromu Żydów w Niemczech*. Opole 2000, s. 49–60.
- DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS – velitelství Krnov. Inventář*. Krnov 2017.
- DORKO, Branislav: *Franz Irblich a krnovská synagoga*. In: *Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera*. Opava 2018 s. 316–326.
- DVOŘÁK, Jan: *Židé v Opavském Slezsku 1918 – 1945*. Opava 2009.
- DVOŘÁK, Jan: *A. Grünspan. Žid odsouzený komunisty za propagaci fašismu*. In: *Maskil*, 12, 2013, č. 10–11, s.18–19.
- DVOŘÁK, Jan: *Židé v českém Slezsku v době okupace 1938–1945*. Opava 2015.
- DVOŘÁK, Jan: *A. Grünspan. Žid odsouzený komunisty za propagaci fašismu*. In: *Maskil*, 12, 2013, č. 10–11, s.18–21.

- FEHRINGER, Alfred: *„Ihr müsst hier Weg“. Die jüdische Gemeinde Hollabrunn von 1850 bis 1938.* Wien 2008.
- FIEDLER, Jiří: *Moses a David Rudolferovi, rabíni v Osoblaze a Krnově.* In: *Židé ve Slezsku.* Český Těšín 2001, s. 153-157
- FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě.* Praha 1992.
- FRIEDLANDER, Saul: *Nazi Germany and the Jews. Volume 1. The Years of Persecution 1933-1939.* New York 1998.
- GAWRECKÁ, Marie: *Československé Slezsko mezi světovými válkami.* Opava 2004.
- GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1918-1938.* Opava 2002.
- GEBAUER, Helwig: *Reychsgeschichte des Hohen Reyches Carnovia (159) von a. U. 47 bis 79.* Erlangen 1992.
- GEBAUER, Helwig: *V Schlaraffské říši Carnovia v Krnově. Vlastivědné listy,* 19, 1993, č. 1, s. 14–17.
- GEBEL, Ralf: *„Heim ins Reich!“ Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945).* München 1999.
- HINDLS, Arnold: *Ein Kehrt zurück. Bericht eines Deportierten.* Stuttgart 1965
- HLAVNIČKOVÁ, Kateřina: *Když se psalo Anno Uhui. Spolek Schlaraffia v českých zemích v letech 1859-1939.* České Budějovice 2012, s. 28 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- HRČEK, Richard: *Hudební život na Krnovsku.* Krnov 2008.
- CHMIELEWSKI, Jakub: *Sytuacja ludności żydowskiej w powiecie krasnostawskim podczas okupacji niemieckiej – analiza wybranych miejscowości.* In: *Losy Żydów z Krasnegostawu i okolic.* Lublin 2016, s. 52 – 70
- IRBLICH, Helmut: *Die Jägerndorfer Synagoge – Bericht des Baumeisters und Stadtrates Franz Irblich und seine Sohnes Helmut Irblich.* 2001.

- KIELBOŃ, Janina: *Deportacje Żydów do dystryktu lubelskiego (1939-1943)*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004
- KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovská obec v Osoblaze*. Olomouc 1995.
- KOCOUREK, Lubomír: *Okupované pohraničí a holocaust*. In: *Historie okupovaného pohraničí 12. Ústí nad Labem 2006*, s. 73–170.
- KOCOUREK, Ludomír: *Několik poznámek k postavení židů v Sudetské župě 1938–1945*. In: *Židé v Sudetech/Die Juden im Sudetenland*. Ed. Anton Otte. Praha 2000, s. 204–209
- KOCOUREK, Ludomír: *Okupované pohraničí a holocaust*. In: *Historie okupovaného pohraničí 12. Ústí nad Labem 2006*, s. 133-136.
- KREJČOVÁ, Helena: *Židovská komunita v Sudetech a její osudy po Mnichovu*. In: *Židé v Sudetech*. Praha 2000, s. 129–139.
- KRYL, Miroslav: *Deportacja więźniów terezińskiego getta do obozu koncentracyjnego na Majdanku w 1942 r.* In: *Zeszyty Majdanka 11*. Lublin 1983, s. 34-35
- KUČA, Pavel: *Abrahám Hirsch a Elisabeth Husserl. Dva židovské osudy v raněnovověkém Krnově*. Brno 2001 (nepublikovaná seminární práce).
- KUWALEK, Robert: *Getta tranzytowe w dystrykcie lubelskim*. In: LIBIONKA, Dariusz (red.): *Akcja Reinhardt. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Warszawa 2004, s. 138-161.
- KUWALEK, Robert: *Tranzitní ghetto v Izbici*. In: *Terezińské studie a dokumenty 2003*. Praha 2003, s. 313 – 338.
- KUWALEK, Robert: *Zagłada sztetl. Żydzi w Izbicy pod okupacją nazistowską*. In: LITWIN, W.; SZABŁOWSKA - ZARĘBA, M.; ŻUREK, S. J. (red.): *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia – kultura – literatura*, s. 258-260.

- KUWAŁEK, Robert: *Zagłada sztetl. Żydzi w Izbicy pod okupacją nazistowską*. In: LITWIN, W.; SZABŁOWSKA - ZARĘBA, M.; ŻUREK, S. J. (red.): *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia – kultura – literatura*, s. 255 – 277.
- LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Liberec 2015.
- LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Liberec 2013.
- LIBIONKA, Dariusz: *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*. Lublin 2017.
- NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el: *Judaismus od A do Z*. Praha 1992.
- ORLÍK, Josef (ed.): *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940-43*. Ostrava 1961.
- OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Praha 2010.
- PETR, Pavel: *Odras existence krnovské likérky Pollak ve sbírkách bruntálského muzea*. In: *Sborník bruntálského muzea 2007*. Bruntál 2007, s. 71-80.
- PETR, Pavel: *Výrobna likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. In: *Sborník bruntálského muzea*. Bruntál 2004, s. 49–70.
- PETR, Pavel: *Výrobna likérů firmy Siegfried Gessler v Krnově*. Opava 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- PEYKKER, Friedrich; KRAMLOWSKY, Alois: *Adressbuch der Stadt Jägerndorf Schlesien Č. S. R. Jägerndorf* 1932.
- RUDOLFER, David: *50 Jahre Israelitischer Frauenverein in Jägerndorf*. Jägerndorf 1935.
- RYŠKOVÁ, Michaela: *Sdílné město. Krnovské textilky v pohledu památkové péče*. Ostrava 2008.
- SEGEV, Tom: *Simon Wiesenthal. Skutečnost a legenda*. Praha – Litomyšl 2012.

Schlesische Juden als Rassenschänder, Grossbetrüger und Mädchenjäger. Jägerndorf 1939

SMĚLÍKOVÁ, Dorota: *Meziválečné hudební dění v Krnově na stránkách dobového tisku*.

Olomouc 2014 (nepublikovaná bakalářská práce)

SNIEGOŇ, Tomáš: *Zmizelá historie. Holokaust v české a slovenské historické kultuře*. Praha 2017.

SPYRA, Janusz: *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava 2015, s. 103.

SPYRA, Janusz: *Z historie židovské komunity v Krnově v letech 1848-1918*. In: *Sborník bruntálského muzea 2001*. Bruntál 2001, s. 43-59.

SPYRA, Janusz: *Żydzi na Śląsku Austriackim (1742-1918). Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*. Katowice 2005.

SPYRA, Janusz: *Židé v rakouském Slezsku (1742-1918). Nástin dějin*. In: SPYRA, Janusz; WODZINSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 7-47.

SPYRA, Janusz: *Židé ve starém Krnově*. In: *Sborník bruntálského muzea 2000*. Bruntál 2000, s. 15-24.

STEJSKAL, Jan: *Historie synagogy v Krnově 1871-2004*. In: *Židé a Morava XI*. Kroměříž 2005, s. 164-170.

STEJSKAL, Jan: *Historie synagogy v Krnově 1871-2004*. In: *Židé a Morava: Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 3. listopadu 2004*. Kroměříž 2005, s. 171-177.

STEJSKAL, Jan a kol.: *Otisky poutníka Ahasvera*. Moravský Beroun 2002.

STEJSKAL, Jan: *Osudy židovské komunity v Krnově*. In: *Židé a Morava: Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 12. listopadu 2003*. Kroměříž 2004, s. 162-170.

ŠIMŮNEK, Michal; SCHULZE, Dietmar: *Die nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939-1945*. Červený Kostelec 2008.

ŠRÁMEK, Pavel: *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*. In: SPYRA, Janusz;

WODZIŃSKI, Marcin: *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 86-91.

ŠUPÍK, Vojtěch: *100 let mechanické výroby vlněných tkanin*. Krnov 1962.

VAJSKEBR, Jan a kol.: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938-1939*. Praha 2014.

ZIMMERMANN, Volker: *Pachatelé a přihlížející*. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha 1999, s. 129–149.

ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v Říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001.

3. Internetové zdroje

ANDRLE, Petr: *Žid, který již nechtěl být Kurtem*. In: http://neviditelnypes.lidovky.cz/osobnost-zid-ktery-jiz-nechtel-byt-kurtem-fiq-p_kultura.aspx?c=A120816_231449_p_kultura_wag [cit. 20. 3. 2019].

Databáze obětí. In: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/> [25. 3. 2019]

Eibuschitz Rudolf. Odvolání proti vyhoštění. In: <https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/102627-eibuschitz-rudolf-odvolani-proti-vyhosteni/> [12. 3. 2019].

Eibuschitzová Olga. Potvrzení podání žádosti o povolení pobytu. In: <https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/104546-eibuschitzova-olga-potvrzeni-podani-zadosti-o-povoleni-pobytu/> [cit. 13. 3. 2019]

<https://www.holocaust.cz/> [cit. 10. 3. 2019].

<https://www.geni.com/> [10. 3. 2019].

<https://www.jewishgen.org/> [cit. 10. 3. 2019].

<https://www.ushmm.org/> [10. 3. 2019].

Jägerndorfer Zeitung ze 12. listopadu 1938, In: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/risky-pogrom-zvany-kristalova-noc/literarni->

skvar-na-hranici/ [cit. 27. 3. 2019].

KUBA, František: *Stavitel Franz Irblich tajně zachránil zámek Linhartovy*. In: <https://www.denik.cz/moravskoslezsky-kraj/stavitel-franz-irblich-tajne-zachranil-zamek-linhartovy-20151031-4wa0.html> [cit. 20. 3. 2019].

Národní politika z 12. 11. 1938. In: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/risky-pogrom-zvany-kristalova-noc/opavska-a-krnovska-synagoga-vyhorely/> [cit. 27. 3. 2019].

Polední list z 12. listopadu 1938. In: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/risky-pogrom-zvany-kristalova-noc/synagogy-v-liberci-opave-a-krnove-v-plamenech/> [cit. 27. 3. 2019].

Seznam transportů z Terezína (řazeno podle data odjezdu). In: http://katalog.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tr_out_date [cit. 30. 3. 2019].

Seznam všech transportů do Terezína (řazeno podle data odjezdu). In: http://katalog.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tr_in_date [cit. 30. 3. 2019].

Seznam všech transportů z Protektorátu Čechy a Morava, které nesměřovaly do Terezína. In: http://katalog.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tran_Lodz [30. 3. 2019].

USHMM, Accession Number: 2015.73.1, RG Number: RG-50.106.0239, *Oral history with Hugo Langschur*. In: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn607947> [cit. 21. 3. 2019].

Winton's list. In: <http://www.nicholaswinton.com/WintonsList/images.htm> [22. 3. 2019]

RESUMÉ

The aim of this Master's Thesis was to describe and analyse particular aspects of the evolution of the Krnov Jewish community during the period 1918 to 1945 and create the complete picture of their history. Based on previous research, the author decided to divide the reflected period into three parts. In the first of them (1918-1938), the Krnov Jewish community successfully followed their previous development. The author concentrated on the

description and analysis of individual factors demonstrating this most successful period in the community history. In the second period, the author was focused on the critical year 1938, particularly on the moments that were one of the causes of the Krnov Jewish community destruction. The last period (1939-1945) describes the three community forms. It deals with the individual problems within their evolution, describes the Jew's destinies, part of it is dedicated to the problematics of the Half-Jewish. The author also analysed the number of the Holocaust victims of the Krnov Jewish community and also outlined two less known aspects that served as evidence of the heterogeneity of the final solution to the Jewish question. A brief outline of the following post-war development is described at the end.

PŘÍLOHY

Seznam židů v Krnově k 13. 9. 1939

Jméno	Příjmení	Datum narození	Místo narození	Povolání	Adresa	Poznámky
Berl	Marta	15. 10. 1868	Krnov	Žádné, vdova	Tuchmacherring 9	Na živobytí si vydělává prodejem bytového zařízení
Bäuml	Phillipine	24. 8. 1855	Krnov	Žádné, vdova	Hohe Seite 4	Je podporována dcerou, která bydlí v Olomouci
Chlupaček	Marie	19. 4. 1893	Vídeň	Manželka továrníka, vdaná	Lidogasse 3	Manželka továrníka Aloise Chlupačka
Feldmann	Ernestine	17. 2. 1863	Libavá	Žádné, vdova	Adolf Hitler Platz 14	Žije z úspor
Goldscheider	Elsa	11. 12. 1884	Krnov	Žádné, svobodná	Hans Kudlich Strasse 4	Je podporována sestrou Melánií
Goldscheider	Egon	4. 6. 1910	Staré Město u Bruntálu	Pomocný dělník, rozvedený	Hans Kudlich Strasse 4	Pobírá týdenní gáži 18 říšských marek u Huga Wehleho
Goldscheider	Melanie	4. 8. 1882	Opava	Žádné, svobodná	Hans Kudlich Strasse 4	Dostává důchod 92 říšských marek měsíčně
Grünspan	Josefine	11. 2. 1860	Vysočany	Žádné, vdova	Mösnig 23	Bydlí, a rovněž dostává jídlo zdarma, od řádu sv. Alžběty
Grünspan	Anna	19. 9. 1868	Krnov	Žádné, svobodná	Konrad Henlein Platz 20	-
Grünspan	Rosa	10. 11. 1873	Krnov	Žádné, svobodná	Konrad Henlein Platz 20	-
Grünspan	Ernst	19. 9. 1904	Krnov	Žádné, svobodný	Konrad Henlein Platz 20	Je udržován svou matkou
Kunewälder, Dr.	Erwin	22. 6. 1898	Krnov	Soudce na odpočinku	Konrad Henlein Platz 16	Dostává měsíční důchod 125 říšských marek, a rovněž invalidní důchod 65 říšských marek měsíčně

Kunewälder	Fanny Frieda	28. 2. 1903	Krnov	Žádné, vdaná	Konrad Henlein Platz 16	Je vydržována svým manželem
Kunewälder	Eugenie	23. 11. 1854	Kempen (Německo)	Žádné, vdova	Konrad Henlein Platz 16	Je vydržována synem Erwinem
Losert	Berta	27. 4. 1897	Město Libavá	Žádné, vdaná	Adolf Hitler Platz 15	Je vydržována svým mužem, Rudolfem Losertem, árijcem
Kittel	Rosa	-	-	Žádné, vdaná	Konrad Henlein Platz 4	Je vydržována manželem Franzem Kittelem, árijcem
Morgenstern	Oskar	1.12.1887	-	Žádné	Konrad Henlein Platz 12	Pobírá měsíčně invalidní důchod ve výši 84, 60 říšských marek
Müller	Hugo	29. 2. 1888	Krnov	Žádné, ženatý	Kirchenplatz 16	Žije z příjmů ze svého bývalého krejčovského podniku
Müller	Hermine	10. 8. 1863	Krnov	Žádné, vdova	Konrad Henlein Platz 4	Žije z nájmného ze svých domů
Müller	Otto	17. 11. 1885	Krnov	Žádné, ženatý	Venedigstrasse 11	Je udržován svou ženou Elisabeth, árijkou
Schwarz, Dr.	Samuel	25. 1. 1861	Komorowice (Polsko)	Žádné, ženatý	Tuchmacherring 7	Žije z úspor
Schwarz	Elisabeth	18. 8. 1878	Rýmařov	Žádné, vdaná	Tuchmacherrig 7	-
Jacob	Georg	1. 6. 1892	Drážďany	Žádné, ženatý	Gabelberger Strasse 13	Žije z příspěvků otce
Schlosser	Artur	22. 11. 1888	Kolomyja (Polsko)	Obchodní cestující, ženatý	Olbersdorfer Strasse 48	Roční hrubá mzda 3000 říšských marek
Schüller	Olga	5. 1. 1886	Krnov	Žádné, vdaná	Alte Mösnig Strasse 49	Vydržována manželem,
Deuser	Ernestine	11. 10. 1898	Reichwalden	Žádné, vdaná	Türmitzer Strasse 1a	Vydržována manželem, árijcem
Schmelz, Dr.	Leopold	29. 8. 1877	Skidrin	Bývalý zubař, ženatý	Hermann Göring Platz 21	-

Kuba	Frieda	30. 8. 1908	Biała (Polsko)	Žádné, vdaná	Nikolausstrasse 50	Vydržována manželem, árijcem
Rosner	Rosalía	15. 5. 1893	Chwatowice (Polsko)	Žádné, vdaná	Robert Hohlbaum Strasse 40	Vydržována manželem, árijcem
Tepperwein	Mathilde	30. 9. 1889	Tarnopol	Žádné, rozvedená	Robert Hohlbaum Strasse 69	Žije z prodeje bytového zařízení

Židovští míšenci v Krnově 21. 11. 1939

Příjmení	Jméno	Datum narození	Místo narození	Adresa
Schlosser	Walter	21. 11. 1917	Bruntál	Olbersdorferstrasse 48
Schlosser	Artur	20. 5. 1920	Lichnov	Olbersdorferstrasse 48
Schlosser	Kurt	27. 2. 1923	Lichnov	Olbersdorferstrasse 48
Alma	Johannes	6. 5. 1912	Krnov	Benischer Strasse 13
Alma	Gerhard	4. 6. 1922	Krnov	Benischer Strasse 13
Dewidels	Alice	13. 5. 1926	Krnov	Nikolaustrasse 48
Gross	Peter	14. 4. 1936	Krnov	Freudenthaler Strasse 8
Jente	Christine	20. 4. 1918	Krnov	Bäckengasse 47
Lubliner	Edeltraud	12. 6. 1920	Krnov	Kühnergasse 10
Schmelz	Friedrich	20. 6. 1914	Krnov	Hermann Göring Platz 21
Schmelz	Adele	29. 12. 1920	Krnov	Hermann Göring Platz 21
Thorz	Marianne	9. 3. 1920	Krnov	Schmerlingstrasse 9
Wacher, Ing.	Gerhard	29. 11. 1916	Vídeň	Robert Hohlbaum Strasse
Wandner	Rudolf	3. 12. 1916	Horní Benešov	Konrad Henlein Platz 9
Wandner	Rosa	10. 12. 1919	Krnov	Konrad Henlein Platz 9
Wandner	Hermine	prvního 12. 1921	Krnov	Konrad Henlein Platz 9
Wandner	Marianne	3. 9. 1931	Krnov	Konrad Henlein Platz 9
Chlupacek	Johann	20. 7. 1912	Krnov	Lidogasse 3
Chlupacek	Alois	18. 6. 1914	Krnov	Lidogasse 3
Chlupacek	Robert	7. 11. 1917	Krnov	Lidogasse 3
Deuser	Edith	23. 8. 1926	Krnov	Türmitzer Strasse 1a
Deuser	Gerhardt	14. 1. 1931	Krnov	Türmitzer Strasse 1a
Lanzner	Günther	24. 11. 1933	Krnov	Göbelgasse 6
Losert	Dora	27. 4. 1933	Krnov	Adolf Hitler 15
Rosner	Gerhard	16. 9. 1913	Krnov	Robert Hohlbaum Strasse 40
Königer	Herbert	8. 6. 1929	Opava	Otto Rieger Strasse 12

Židé v Krnově 24. 3. 1939

Příjmení	Jméno	Datum narození	Místo narození	Adresa	Poznámka
Chlupaček	Alois	18. 10. 1880	Krnov	Lidogasse 3	-
Chlupaček	Marie	19. 4. 1893	Krnov	Lidogasse 3	-
Feldmann	Ernestine	17. 2. 1863	Krnov	Adolf Hitler Platz 14	-
Singer	Sigmund	1. 4. 1886	-	-	17. 1. policejně přihlášen do Prahy
Goldscheider	Marie	-	-	-	není známo, kam se přesunula
Goldscheider	Elsa	11. 12. 1884	Krnov	Hans Kudlich Strasse 4	-
Goldscheider	Julie	9. 10. 1854	Krnov	Hans Kudlich Strasse 4	-
Goldscheider	Melanie	4. 8. 1882	Krnov	Hans Kudlich Strasse 4	-
Müller	Hermine	10. 8. 1863	Krnov	Konrad Henlein Platz 4	-
Goldberger	Sigmund	5. 12. 1842	-	-	zemřel 9. 2. 1912, otec Rudolfa
Goldberger	Rudolf	6. 9. 1875	Krnov	Schubertring 15	-
Gross	Karl	11. 8. 1874	-	-	5. 9. 1938 policejně přihlášen v Česko – Slovenské republice
Rosner	Otto	15. 8. 1885	Krnov	Hauptstrasse 40	-
Schwarz, Dr.	Samuel	25. 1. 1861	Krnov	Tuchmacherring 7	-
Kunewälder, Dr.	Erwin	22. 6. 1889	Krnov	Konrad Henlein Platz 16	-
Königer	Herbert	29. 5. 1900	-	-	23. 12. 1938 policejně přihlášen v Olomouci
Blumberg	Lilli	19. 7. 1884	-	-	5. 1. 1939 se odstěhovala neznámo kam
Dewidels	Arthur	29. 4. 1887	-	-	22. 12. 1938 policejně přihlášen v Československé republice
Dewidels	Alfred	5. 3. 1860	-	-	5. 1. 1939 se odstěhoval neznámo kam

Židé v Krnově 27. 11. 1940³⁷²

Příjmení	Jméno	Datum narození	Místo narození	Adresa
Bäuml	Phillipine	24. 8. 1855	Krnov	Hohe Seite 4
Berl	Martha	15. 10. 1868	Krnov	Tuchmacherring 7
Bollmann	Julie	3. 3. 1869	Krnov	Tuchmacherring 7
Chlupacek	Marie	19. 4. 1893	Vídeň	Lidogasse 3
Deuser	Ernestine	11. 10. 1898	Moravská Ostrava	Türmitzer Strasse 1a
Eisenmann	Rosa	23. 1. 1896	Město Libavá	Hohe Seite 4
Feldmann	Ernestine	17. 2. 1863	Jívová	Adolf Hitler Platz 14
Goldscheider	Egon	4. 6. 1910	Staré Město u Bruntálu	Hans Kudlich Strasse 4
Goldscheider	Ilse	11. 12. 1884	Krnov	Hans Kudlich Strasse 4
Goldscheider	Melanie	4. 8. 1882	Opava	Hans Kudlich Strasse 4
Gross	Erwin	7. 10. 1902	Starý Maletín	Freudenthaler Strasse 8
Grünspan	Ernst	19. 9. 1904	Krnov	Konrad Henlein Platz 20
Grünspan	Josefine	11. 12. 1860	Praha - Vysočany	Mösnig 38 a 62
Grünspan	Rosa	10. 11. 1873	Krnov	Konrad Henlein Platz 20
Holz	Judith	8. 5. 1885	Głubczyce	Hans Kudlich Strasse 4
Jacob	Georg	1. 6. 1892	Drážďany	Konrad Henlein Platz 16
Kittel	Rosalia	20. 10. 1891	Rychvald	Konrad Henlein Platz 4
Kuba	Frieda	30. 8. 1908	Bílsko	Nikolausstrasse 50
Kunewälder	Erwin	22. 6. 1889	Krnov	Konrad Henlein Platz 16
Kunewälder	Frieda	28. 2. 1902	Wrocław	Konrad Henlein Platz 16
Kunewälder	Eugenie	23. 11. 1854	Kempen	Konrad Henlein Platz 16
Losert	Berta	27. 4. 1894	Město Libavá	Langemarkplatz 9
Matzner	Berta	14. 2. 1874	Koloděj nad Lužnicí	Nikolaustrasse 59
Morgenstern	Oskar	1. 12. 1887	Vídeň	Konrad Henlein Platz 12
Müller	Hermine	10. 8. 1863	Krnov	Konrad Henlein Platz 4
Müller	Hugo	29. 2. 1888	Krnov	Elsnerstrasse 30
Müller	Otto	17. 11. 1885	Krnov	Venedigstrasse 11
Neumann	Josef	3. 1. 1861	Bílsko	Bäckengasse 27
Rosner	Rosalia	15. 5. 1893	Chwalowice	Robert Hohlbaum Strasse 40
Schmelz, Dr.	Leopold	20. 8. 1877	Skidziń	Hermann Göring Platz 21
Schüller	Olga	5. 1. 1886	Krnov	Alte Mösnig Strasse 49
Schwarz, Dr.	Samuel	25. 1. 1861	Komorovice	Tuchmacherring 7

³⁷² U všech výše uvedených tabulek jsem vycházel z: SOkAB, f. Archiv města Krnov, č. kart. 623, inv. č. 1040.

